

Elina Suominen

Neuvostoristiretki Pyhällä Venäjällä

Ortodoksisuuden ja bolševismin kamppailu Venäjällä
The New York Timesin kirjoituksissa kuvattuna 1917 lokakuun
vallankumouksesta 1930-luvun alkuun

Yleisen historian pro gradu tutkielma

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Marraskuu 2010

Sisällysluettelo

1. Johdanto	2
1.1. Tutkimuksen lähtökohdat	2
1.2. Alkuperäislähde ja lähestymistavat	6
1.3. Bolševismi ja venäläinen ortodoksisuus amerikkalaisesta näkökulmasta.....	14
2. Ortodoksikirkon historiaa Venäjällä ja Neuvostoliitossa.....	18
2.1. Ortodoksikirkko tsaarin Venäjällä.....	18
2.2. Ortodoksikirkko Neuvostoliitossa.....	22
3. Ortodoksikirkon ja Venäjän ainutlaatuinen suhde	27
3.1. Pyhästä Venäjästä ateistinen anti-Venäjä	27
3.2. Vieras bolševismi ortodoksisen kansan sairautena.....	38
3.3. Epäyhtenäinen, välinpitämätön ja taikauskoinen kansa?	44
4. Bolševikkien korvikkeet ortodoksisuudelle.....	52
4.1. Bolševismi uskontona	52
4.2. Punainen kirkko.....	66
5. Uskonnolliset vainot jakavat mielipiteet.....	72
5.1. Sivistynyt maailma tuomitsee vainot kommunismin leviämisen pelossa	72
5.2. Mädäntynyt kirkko saanut ansionsa mukaan?	84
6. Venäjän ortodoksikirkko Amerikassa	96
6.1. Venäläisen ortodoksisuuden erityisiä säilyttäjiä vai uusia innokkaita Amerikan kansalaisia?.....	96
6.2. Bolševismi tunkeutuu emigranttikirkkoon.....	104
7. Päätäntö	110
Lähdeluettelo	116

1. Johdanto

1.1. Tutkimuksen lähtökohdat

“Russia today is the battleground of the struggle of the individual conscience against the mass conscience, of the spiritual man against the material man [...]. It is the only struggle that really matters a hoot when all is said, because it includes all other struggles and choices. And since the world is the parish of communism, on its outcome may depend whether or not the rest of us – we who have always funk'd the choice between God and Mammon – may one day have to decide between God and Lenin.”¹

Näin kirjoitti sanomalehti *The New York Timesin* ulkomaan kirjeenvaihtaja Anne O'Hare McCormick² artikkelissaan joulukuussa vuonna 1927 palattuaan mittavalta Venäjän matkaltaan. McCormick nosti lehdessä esille monia amerikkalaisia askarruttaneen teeman; bolševikkien hyökkäyksen uskontoa vastaan Venäjällä. Kun lokakuussa 1917 vallan kumonneet bolševikit nousivat maan johtoon, he julistivat valtion ateistiseksi, ja kaikki uskonnot, erityisesti monarkian kanssa liitossa ollut ortodoksisuus, joutuivat vainon kohteeksi. *New York Times* seurasi uuden valtion ideologian, bolševismin, ja perinteisen venäläisen ortodoksisuuden kamppailua intensiivisesti pelonsekaisissa tunnelmissa. Vieraina elementteinä ateismi ja kommunismi näyttäytyivät suurelle osalle amerikkalaisista uhkakuvana, mikä nosti Venäjän tilanteen erityisen mielenkiinnon kohteeksi – McCormickin kuvaamalla tavalla.

¹ 11.12.1927 NYT "New Russia Clings to Her Old Icons". "Venäjä on tänä päivänä taistelukenttä yksilön ja yhteisön omantunnon, hengellisen ja materialistisen ihmisen väliselle kamppailulle [...]. Se on ainut kamppailu millä on mitään väliä kun kaikki on sanottu, sillä se pitää sisällään kaikki loput kamppailut ja valinnat. Ja koska koko maailma kuuluu kommunismin seurakuntaan, sen kamppailun lopputuloksesta riippuu joudummeko me – me jotka olemme aina vältelleet tekemästä valintaa Jumalan ja mammonan väliltä – jonain päivänä valitsemaan Jumalan ja Leninin väliltä."

² Anne O'Hare McCormick työskenteli *New York Timesin* toimittajana vuosina 1922–1954. Lisää McCormickista sivulla 8.

Tässä tutkimuksessa selvitetään, millä tavalla bolševismiin ja venäläisen ortodoksisuuden kamppailusta kirjoitettiin amerikkalaisessa sanomalehdessä *New York Timesissa*. Ennen vallankumousta ortodoksiuskonto oli ollut erottamaton osa venäläisyyttä, Venäjän valtiota ja sen ideologiaa. Vallankumouksen myötä uudeksi valtion ideologiaksi nostetulla ateistisella bolševismilla pyrittiin korvaamaan kaikki, mikä oli sidoksissa vanhaan tsaarin hallintoon – niin instituutiot kuin aatteetkin. Tutkimuksessa tarkastellaankin, miten *New York Timesissa* kirjoitettiin Venäjän valtion ja venäläisyyden suhteesta ortodoksisuuteen, ja toisaalta, kuinka niiden suhdetta uuteen bolševistiseen ideologiaan kuvattiin. Tutkimuksessa selvitetään, millaisena aatteena bolševismi kuvattiin lehdessä, ja erityisesti miten sitä arvioitiin ortodoksiuskonnon haastajana. Koska bolševikkien hyökkäys ortodoksikirkkoa sekä kaikkia uskontoja vastaan yltyi 1920-luvun lopulle tultaessa laajamittaiseksi vainoamiseksi, on myös olennaista selvittää, miten lehden kirjoituksissa suhtauduttiin vainoihin ja ortodoksikirkkoon vainon kohteena. Tutkimuksessa tarkastelun kohteena on lisäksi Amerikan Venäjän ortodoksikirkko, sillä Yhdysvalloissa, erityisesti New Yorkissa vaikutti laaja venäläisemigranttien yhteisö. Tarkoituksena on selvittää, miten venäläisestä ortodoksisuudesta kirjoitettiin sen eläessä amerikkalaisessa ympäristössä ja miten emigranttien taakseen jättäneen kotimaan ortodoksikirkon kohtaamat haasteet heijastuivat emigranttikirkkoon.

Bolševikkien yritys poistaa uskonto yhteiskunnasta ja kokonaisen kansan sisimmästä on ainut laatuaan. Reilua sataa vuotta aiemmin Ranskan suuren vallankumouksen yhteydessä roomalaiskatolinen kirkko riisuttiin kymmenessä vuodessa valtionkirkon asemastaan ja poliittisesta vallastaan, mutta vallankumouksen luonne oli enemmän papistonvastainen kuin uskonnonvastainen.³ Venäjän bolševikkivallankumouksen seurauksena ensimmäistä kertaa niin laajassa mittakaavassa pyrittiin sekularisoimaan valtio, yhteiskunta ja kansa, mikä herätti aikanaan valtavasti keskustelua. Massakäännäminen ateismiin saavutti maailmalla huomiota ja hämmennystä

³ Aston 2000, 139.

erityisesti siksi, että venäläisyys identifioitiin erottamattomasti ortodoksiuskontoon. Esimerkiksi Dostojevski on sanonut: ”Venäläinen ei voi olla jumalaton. Kun hänestä tulee jumalaton, hän lakkaa olemasta venäläinen.”⁴

Bolševismi ja ortodoksisuus ajautuivat Venäjällä raakaan kamppailuun, joka kävi kuumimmillaan ensimmäiset vallankumouksen jälkeiset vuosikymmenet. Erityisen mielenkiintoinen tarkasteluajankohta on 1920-luku, jolloin bolševikit olivat vielä täydellisen itsevarmoja projektinsa onnistumisesta, kun toisaalta Venäjän ortodoksikirkko uskoi vahvasti kestävänsä uuden ateistisen vallanpitäjän mukanaan tuomat haasteet kirkon eloonjäämiselle. 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa ortodoksikirkkoa vastaan hyökättiin uudella tarmolla ja entistä voimakkaammin Stalinin johdolla, mikä johti kirkon huomattavaan heikentymiseen.

Tutkimus rajautuu vuoden 1917 lokakuun vallankumouksesta 1930-luvun alkuun. *New York Timesin* Venäjä-aiheinen kirjoittelu jatkui aktiivisena koko 1930-luvun, mutta kirjoitukset uskontokysymyksestä hiipuivat vuosikymmenen kuluessa ja huomio kiinnitettiin muihin teemoihin Venäjän osalta. Tutkimusta varten on kuitenkin kartoitettu lehden kirjoitukset aiheesta koko 1930-luvun osalta. Vain muutamia 1930-luvun puolivälin kirjoituksiin on viitattu jonkin tutkimuksen keskeisen teeman noustua esille vielä tuolloin, mutta pääasiassa 1930-luvun ensimmäisten vuosien kirjoitukset jäävät viimeisiksi.

Erityisen kiinnostuneita ortodoksikirkkoa vastaan tehdystä ristiretkestä oltiin 1920-luvun aikana juuri Yhdysvalloissa, jossa toivottiin Venäjän uuden hallituksen väliaikaisuutta ja epäonnistumista sekä toisaalta pelättiin tämän antiuskonnollisen ja antikapitalistisen kokeilun voittoa. Bolševikkien hyökkäys uskontoa vastaan kuvattiin *New York Timesin* kirjoituksissa usein juuri ristiretkinä⁵. Kiinnostus Neuvostoliiton uskonnolliseen tilanteeseen kuitenkin hiipui 1930-luvun kuluessa tai oikeastaan kiinnostus

⁴ King 2006, 151. ”A Russian cannot be godless. As soon as he becomes godless, he ceases to be Russian”

⁵ Ks. esim. 1.6.1924 NYT ”Destroying Religion in Russia”

siirtyi Neuvostoliiton muihin asioihin.⁶ Tämä kehityskaari oli huomattavissa myös *New York Timesissa*. Laajimmat keskustelut bolševismiin ja ortodoksisuuden taistelusta keskittyvät kolmeen aaltoon. Heti vallankumouksen jälkeisinä vuosina tarkasteltiin tilannetta ensijärkytyksen vallassa ja uskottiin sen väliaikaisuuteen. 1920-luvulla alettiin punnita bolševismia ortodoksisuuden haastajana vakavammin, kun uusi hallitus saikin vakiinnutettua valtansa. Lisäksi 1920-luvun lopussa tiukentunut uskonnonvastainen propagointi sekä voimistuneet vainot herättivät 1930-luvun alkuun keskustelupiikin, josta nousivat parhaiten esille niin neuvostovastaiset kuin neuvostomyönteisetkin näkemykset.

Maantieteellisesti tutkimus rajautuu Euroopan-puoleiseen Venäjään, sillä perinteisten kristillisten kirkkojen, erityisesti ortodoksikirkon vaikutus oli voimakkainta kyseisessä osassa Venäjää. Tutkimuksessa keskitytään nimenomaan Venäjän federaation alueeseen poissulkien Neuvostoliiton muut Euroopan puoleiset alueet. Myös Neuvostoliiton ensimmäisten vuosikymmenten uskontotilanteesta tehty aikaisempi tutkimus keskittyy enemmän Euroopan-puoleisen Venäjän tarkasteluun. Neuvostoliiton 1920- ja 1930-luvun tilannetta bolševismiin ja ortodoksisuuden kamppailun näkökulmasta onkin tutkittu huomattavasti.

Tässä tutkimuksessa on keskitytty kaikista tuoreimpaan, lähinnä viime vuosikymmenellä tehtyyn tutkimukseen aiheesta. Yhdeksi keskeiseksi teokseksi nousee Paul Froesen yhteiskuntatieteellinen tutkimus *The Plot to Kill God: Findings from the Soviet Experiment in Secularization* (2008), jossa hän tarkastelee bolševismia erityisesti uskonnon kaltaisena liikkeenä ja ortodoksisuuden haastajana. Toinen erityisen hyödylliseksi osoittautunut tutkimus on Paul Gabelin kattava esitys bolševismiin kamppailusta uskontoa, erityisesti ortodoksikirkkoa vastaan. Vaikka Gabel tunnustautuukin vapaaajattelijaksi ja useiden marxismin periaatteiden kannattajaksi, *And God Created Lenin: Marxism vs. Religion in Russia, 1917–1929* (2005) vakuuttaa hänen objektiivisesta perehtyneisyydestään niin bolševismiin kuin

⁶ Gabel 2005, 18.

ortodoksisuuteenkin. Lisäksi William B. Husbandin teos *"Godless Communists": Atheism and Society in Soviet Russia 1917–1932* (2000) käsittelee bolševikkien uskonnonvastaista toimintaa tutkimusaikavälillä.

Venäjän valtion ja venäläisyyden suhdetta ortodoksiuskontoon valottaa lähemmin esimerkiksi Nikolas K. Gvosdev, joka vuoden 2001 tutkimuksessaan keskittyi Venäjän valtion ja ortodoksikirkon erityissuhteeseen. Venäläisten ortodoksisuutta arvioi puolestaan Geoffrey Hosking teoksessaan *Russia: People and Empire* (1998). Amerikkalaista näkökulmaa tutkimukseen on saatu muun muassa selvittämällä amerikkalaisten suhtautumista Venäjään ja Neuvostoliittoon, missä suurena apuna on toiminut David S. Foglesongin *The American Mission and the Evil Empire: The Crusade for a "Free Russia" since 1881* (2007). Yhdysvaltojen venäläisemigranteista ja heidän ortodoksikirkostaan on puolestaan tehnyt tutkimusta esimerkiksi James E. Hassel, jonka tutkimus *Russian Refugees in France and the United States between the World Wars* (1999) nousee keskeiseen osaan tutkimuksen viimeisessä luvussa.

1.2. Alkuperäislähde ja lähestymistavat

The New York Times nousi ensimmäiseen maailmansotaan mennessä ja sen johdosta yhdeksi luotettavimmaksi ja perinpohjaisimmaksi sanomalehdeksi maailmassa. Sen vaikutusvalta Yhdysvalloissa oli huomattava, ja sodan jälkeen se nähtiin "Amerikan äänenä". Lehti on ollut poliittisesti riippumaton 1880-luvulta saakka, ja edustanut liberaalia lehdistöä.⁷ 1900-luvun alussa lehti sai uuden omistajan, Adolph Ochsin, jonka tavoitteena oli tehdä *New York Timesista* vakavasti otettava ja asiapitoinen sanomalehti. Ochs oli aktiivinen juutalainen ja hänen omistuksensa myötä lehti nähtiin Yhdysvalloissa yleisesti juutalaisena lehtenä. Vielä 1900-luvun vaihteessa lehden levikki oli ollut alle

⁷ 1880-luvulle saakka lehti oli republikaaninen, kunnes katkaisi puolueeseen siteensä. 1900-luvun aikana sen on kuitenkin useissa tapauksissa katsottu edustavan demokraattien näkemystä. Torvinen 1982, 190–192.

sadantuhannen, mutta Ochs onnistui nostamaan sen räjähdysmäiseen nousuun. 1930-luvun puoliväliin tultaessa lehden levikki oli jo yli neljäsataatuhatta, ja useat muut sanomalehdet saivat väistyä *New York Timesin* tieltä. Tutkimusaikavälillä lehden levikki kasvoi noin 350 000:sta noin 460 000:ään.⁸

Heti Venäjän lokakuun 1917 vallankumouksen jälkeen *New York Times* alkoi Moskovan kirjeenvaihtajiensa välityksellä uutisoida uudesta "maailman taivaita synkentävästä" ryhmästä – bolševikeista. Kaikki Venäjällä tapahtunut liikehdintä uutisoitiin sen koommin suoraa paikanpäältä. Lehti vastusti voimakkaasti kommunistien poliittista ja taloudellista filosofiaa, ja Venäjän uuteen vallanpitäjään suhtauduttiin lähinnä Venäjän kansan alistajana ja siitä täysin irrallisena ryhmittymänä, eikä venäläisten uskottu antavansa tukea bolševikeille.⁹

New York Timesin Venäjän kirjeenvaihtajina toimivat tutkimusaikavälillä Walter Duranty sekä Harold Denny. Walter Duranty oli brittiläinen toimittaja, joka työskenteli Venäjän kirjeenvaihtajana vuosina 1922–1936. Duranty oli Neuvostoliitto – asiantuntija, ja voitti vuonna 1932 Pulitzer – palkinnon Neuvostoliittoa koskevasta uutissarjastaan. Myöhemmin Durantyn Pulitzerista nousi suuri kohu, sillä hänen kritisoitiin kieltäneen Stalinin kauden aiheuttaman nälänhädän ja tuhon Ukrainassa. Häntä on syytetty kommunismin kannattajaksi ja neuvostojärjestelmän tukijaksi. Hänen raportointinsa on väitetty olleen *New York Timesin* huonointa, eikä hänen ole uskottu uutisoivan Venäjän tilanteesta objektiivisesti.¹⁰ Durantyn ääni oli yksi voimakkaimmista lehden Venäjä-uutisoinnissa, joten hänen välittämänsä kuva bolševismista nousee erityisen mielenkiinnon kohteeksi.

Durantya seurannut Harold Denny kirjoitti bolševikkien toimista rohkeammin, ja hänen sensuroimattomat artikkelinsa katsottiin jo aikanaan diplomaattiseksi protestiksi ja ensimmäiseksi perusteelliseksi mielenilmaukseksi kommunistista järjestelmää vastaan *New York Timesissa*.¹¹

⁸ Berger 1951, 570; Diamond 1994, 40–42.

⁹ Berger 1951, 328, 364, 532.

¹⁰ Ks. esim. The New York Times (a); National Review Online. Viitattu: 2.8.2010.

¹¹ 4.7.1945 NYT "Harold Denny, 56, Journalist, Dead"

Venäjältä kirjoitti huomattavan paljon myös 1920- ja 1930-luvuilla lehden ulkomaankirjeenvaihtajana toiminut Anne O'Hare McCormick. McCormick oli aikansa arvostetuin naisjournalisti, ja oli ensimmäinen Pulitzer - palkinnon voittanut nainen sekä *New York Timesin* toimituskunnan ensimmäinen naisjäsen. McCormick saavutti arvostusta niin ulkomaanraportoinnillaan kuin kirjoittamillaan teoksilla, esimerkiksi Neuvostoliittoon liittyen.¹²

Kirjeenvaihtajien lisäksi lehden päätoimittaja kirjoitti aktiivisesti Neuvostoliiton tilanteesta. Lehden päätoimittajina toimivat tutkimusaikana Charles Ransom Miller sekä Rollo Ogden. Miller toimi päätoimittajana tehtävässä vuoteen 1922 saakka.¹³ Hän otti toistuvasti kantaa bolševikkien toimiin, mutta ei nostanut pääkirjoituksissaan esille vallankumouksen uskonnonvastaista puolta. Millerin kirjoituksia ei siis ole nostettu tutkimuksessa tarkastelun kohteeksi. Vasta Millerin seuraaja Rollo Ogden, joka toimi päätoimittajana vuoteen 1937 saakka, alkoi aktiivisesti kirjoittaa myös Neuvostoliiton uskontotilanteesta. Ogden oli yksi aikansa arvostetuimmista päätoimittajista Yhdysvalloissa. Ennen journalistiuraansa hän toimi useita vuosia presbyterikirkon pappina. Hänellä oli siis teologinen koulutus, mutta *New York Timesin* muistokirjoituksessa hänen kerrottiin myöhemmin vetäytyneen papin ammatistaan uskonnollisen näkemyksensä muuttumisen vuoksi. Kirjoituksessa viitattiin älymystön keskuudessa tapahtuneeseen hengelliseen muutokseen, joten voidaan olettaa Ogdenin elämäkatsomuksen todennäköisesti maallistuneen.¹⁴ Hän tarttui pääkirjoituksissaan usein uskonnollisiin aiheisiin, minkä osoittaa esimerkiksi lukuisten kannanottojen määrä Venäjän Elävän kirkon liikkeeseen.

Kaikki pääkirjoitukset kirjoitettiin lehteen nimettöminä, mutta ainakin suurimman osan niistä on kirjoittanut päätoimittaja. Lehden toimituskunta vastasi pääkirjoitussivusta, joten osa pääkirjoituksista on myös saattanut olla joidenkin toimituskunnan jäsenten käsialaa. Kirjoitukset olivat

¹² Encyclopedia Britannica (a). Viitattu: 2.8.2010.

¹³ Berger 1951, 241-242.

¹⁴ Who Was Who in America 1966, 912; 23.2.1937 NYT "Rollo Ogden Held High Place among Nation's Editors for Nearly 50 Years"

kuitenkin aina päätoimittajan linjauksen mukaisia, joten tässä tutkimuksessa oletetaan pääkirjoitukset aina päätoimittajan tuotokseksi.

Kun *New York Timesissa* kirjoitettiin Venäjän uskontotilanteesta, useat kristillisten kirkkojen edustajat antoivat lausuntoja ja haastatteluja aiheesta. Erityisesti Amerikan Venäjän ortodoksikirkon johtaja ja koko Pohjois-Amerikan hiippakunnan metropoliitta Platon nousi usein lehden kirjoituksiin. Venäjän ortodoksikirkon johtaja, Moskovan patriarkka Tihon, oli nimennyt arkkiepiispa Platonin Amerikan ortodoksikirkon metropoliitaksi vuonna 1922, jona hän toimi kuolemaansa, vuoteen 1934 saakka. Platon oli toiminut eri puolilla Venäjää kirkon tehtävissä, sekä jo ennen vallankumousta useita vuosia New Yorkissa patriarkan tehtävissä. Platon ei suostunut vannomaan lojaaliuttaan bolševikkihallinnolle, ja irrotti lopulta kirkkonsa Venäjän äitikirkon alaisuudesta. Platonin kirkko julistettiin Moskovasta tämän seurauksena skismaan.¹⁵ Metropoliitta Platon edusti enemmistöä venäläisistä ortodoksiemigranteista Yhdysvalloissa, ja hänen välityksellään myös emigrantit olivat osaltaan edustettuna lehden kirjoituksissa.

Ensimmäiset lokakuun vallankumouksen jälkeiset vuodet olivat vielä bolševikkien vallan vakiinnuttamisen ja neuvostokommunismien muotoutumisen aikaa. *New York Timesissa* ei juurikaan käytetty Neuvosto-Venäjä nimitystä, vaan etupäässä puhuttiin Venäjästä. Vasta vuosien 1922 ja 1923 aikana sana neuvosto alkoi ilmestyä kieleen, mutta Neuvostoliitto nimeä ei käytetty käytännössä lainkaan koko 1920-luvulla. Venäjän vallankumouksen jälkeistä aikaa pidettiin hyvin epävakaina ja vallitsevaa tilannetta vain väliaikaisena, eikä Yhdysvallat näin ollen ennen vuotta 1933 tunnustanut Neuvostoliittoa. Myös käsitteet kommunismi ja kommunisti nousivat vähitellen lehden kirjoituksiin 1920-luvun loppupuolella ikään kuin korvaamaan käsitteet bolševismi ja bolševikki. Näitä käsitteitä käytettiin kuitenkin usein sujuvasti rinnakkain, lähes synonyymeinä. Tässä tutkimuksessa käytetään

¹⁵ Hassel 1999, 54; 3.1.1926 NYT "Russians Divide On Platon Case"

alkuperäislähdettä käsiteltäessä aina johdonmukaisesti juuri niitä käsitteitä, joita lehden kirjoituksissa on käytetty.

Tutkimuksessa ortodoksisuuden ja bolševismin kamppailua tarkasteltaessa aatteet asetetaan rinnakkain ja vertailuun. Ortodoksisuus ja bolševismi ovat molemmat tulkittavissa uskonnollisina aatteina ja näin niiden rinnakkainen tarkastelu onkin mielekästä. Esimerkiksi sosiologi Émile Durkheimin uskonnon määritelmä sallii sekulaaristen järjestelmien tutkimisen uskontoina. Hänen määritelmänsä pyhän yhteisösidonnaisuudesta tekee uskontokäsitteestä avoimemman: Yhteisö päättää itse, mitä se pitää pyhänä. Saman määritelmän mukaan yhteiskunnan tarve luoda pyhää tai määritellä itsensä pyhänä on tiettyinä aikoina historiassa ollut erityisen voimakasta, esimerkiksi Ranskan vallankumouksen yhteydessä.¹⁶ Samanlaisen tarpeen voidaan katsoa ilmenneen ateistisessa Neuvostoliitossa, jossa kommunistinen järjestelmä haluttiin nostaa kollektiivisen palveluksen kohteeksi ja aiheuttavan ihmisissä riippuvaisuutta.

Durkheim on myös todennut, ettei sellaista yhteisöä ole, jolla ei olisi tarvetta ylläpitää ja vahvistaa kollektiivista tunnetta ja aatetta. Ajatukseen yhtyy Anthony D. Smith, joka uskoo yhteisen tahdon ja joukkotunteen olevan välttämättömiä yhteisön määrittelyn ja pysyvyyden kannalta. Smith tarkastelee asiaa nationalismin kautta, ideologian jolla hänen mukaansa ”saavutetaan ja ylläpidetään kansan itsehallinto, yhtenäisyys ja identiteetti”, ja joka on rakenteeltaan ja sisällöltään erottamattomasti uskonnollinen. Nationalismi Smithin mukaan perustuu yhteisön menneisyyden uskomusjärjestelmän traditioille, symboleille, muistille ja arvoille, joita yhteisö pitää pyhinä. Myös ateistiset johtajat, joiden on täytynyt saada aatteensa osaksi yhteisönsä elämäkatsomusta ja vedota heidän tunteisiinsa, ovat ottaneet aineksia vanhoista uskonnollisista traditioista käyttöönsä päästäkseen sekulaareihin tavoitteisiinsa. Nationalismi on siis luonteeltaan, rakenteeltaan ja sisällöltään uskonnollista, mutta siitä on monia muotoja, joissa sekulaarit ja uskonnolliset

¹⁶ Mikkola 2004, 217.

elementit sekoittuvat.¹⁷ Näin ollen tutkimuksessa bolševismi ja ortodoksisuus katsotaan ikään kuin samalta viivalta ponnistavina, toisistaan mittaa ottavina elämäntattomuksina. Bolševikkivallankumouksen myötä Venäjälle syntyneitä tilannetta tarkastellaan juuri nationalismin ja uskonnon suhteen kautta. Oliko ateististen bolševikkien kokeilu mahdoton, koska ortodoksisuus kytkettiin erottamattomasti venäläiseen nationalismiin vai oliko bolševismin aatteella mahdollista korvata uskonnon paikka venäläisessä kansallisessa identiteetissä?

Tutkimuksen tavoitteena on saada käsitys *New York Timesin* luomasta yleiskuvasta bolševismin ja ortodoksisuuden kamppailuun liittyvien, lehdessä esille nostettujen teemojen osalta. Lehden kirjoituksia peilataan ensinnäkin varsinaiseen historialliseen kontekstiinsa, jotta lehden kirjoitusten kattavuutta ja mahdollista värityneisyyttä voitaisiin arvioida. Erityisesti lehden kirjoituksia pyritään tarkastelemaan 1900-luvun alkupuoliskon aatteellisen, amerikkalaisen kontekstinsa näkökulmasta, jota on pyritty määrittelemään syvällisemmin luvussa 1.3. Tavoitteisiin pyritään taustoittamalla yksittäisiä kirjoituksia, jotta voitaisiin selvittää, minkälaisia motiiveja ja merkityksiä eri kirjoitukset kätkevät taakseen ja miten kirjoituksilla on pyritty vaikuttamaan lehdessä.

Quentin Skinner on esittänyt, että tekstiä tulkittaessa ja sen merkitystä selvittäessä tulisi huomioida myös muita tekijöitä kuin itse teksti. Hänen mukaansa tekstissä käytettyjen argumenttien osalta tutkijan tulisi selvittää, mitä vallalla olevia käytänteitä niiden esittämiseen on voinut liittyä tekstin teemojen osalta kyseisenä aikana. Tässä tutkimuksessa kirjoituksissa esitetyt argumentit pyritään ymmärtämään taustoittamalla kirjoituksia ja määrittelemällä kirjoittajan historiallista aateympäristöä ja sen luomia raameja tekstile. Skinnerin mukaan tekstin ymmärtämisessä juuri kontekstin huomioiminen on erityisen tärkeää, muttei kuitenkaan tekstissä sanotun määrittäjänä. Konteksti tulisi hänen mukaansa ymmärtää ennemmin kehyksenä sille, mitä merkityksiä tietynlaisessa ympäristössä ja ajassa elävällä tekstin

¹⁷ Smith 2003, 22-31.

kirjoittajalla on ollut tarkoituksenaan viestittää. Lisäksi Skinner ehdottaa keskittymistä tekstin laatijan mentaaliseen maailmaan ja uskomuksiin.¹⁸

New York Timesin kirjoituksia tulkittaessa on siis syytä selvittää, miten esille nousseista teemoista on kyseisenä aikana keskusteltu. Tähän pyritään tutkimalla lehden kirjoitusten teemojen taustoja, jotta kirjoitusten merkitystä ja niiden taakse kätkeytyviä motiiveja voisi ymmärtää. Lisäksi kirjoittajien taustoja selvittämällä on tarkoitus päästä sisälle kirjoittajan aatemaailmaan, ja edelleen mahdollisiin motiiveihin ja tarkoituksiin tekstiensä suhteen. Useiden *New York Timesiin* kirjoittaneiden taustojen selvittäminen on hyvin rajallista ja haastavaa, mutta esille on yritetty mahdollisuuksien mukaan nostaa ainakin kirjoittajan kansallisuus sekä muita aiheen kannalta mielenkiintoiseksi nousevia seikkoja, kuten uskonnollinen vakaumus.

Osaltaan tutkimus on retoriikan tutkimusta, kun pyritään selvittämään millaisia kielellisiä keinoja kirjoittajat käyttävät saadakseen yleisönsä vakuuttuneeksi asiastaan. *New York Timesin* kirjoitukset tulkitaan siis kommunikointina kirjoittajan ja laajan lukijakunnan välillä. Tuula Sakaranahon mukaan retorisen kommunikoinnin tavoitteena on yleensä herättää lukijassa tiettyjä tunteita, saada heidät vakuuttumaan tietystä argumentista tai vaikuttaa heidän toimintaansa.¹⁹ Tämä kirjoittajien sekä lehdelle lausuntoja antaneiden retorinen tavoite huomioidaan selvittäessä *New York Timesin* viestittämää kuvaa Neuvostoliiton tilanteesta amerikkalaiselle lukijakunnalleen. Lehdessä äänensä kuuluville saaneiden käyttämiä retorisia keinoja, keinoja vaikuttaa lukijoihin, pyritään erittelemään esimerkiksi kiinnittämällä huomiota käytettyihin käsitteisiin, metaforiin ja analogioihin, jotka Sakaranahokin luokittelee retoriseksi keinoiksi.²⁰

New York Timesin, Yhdysvaltain vaikutusvaltaisimman sanomalehden ja "Amerikan ääneksikin" kutsutun tiedotusvälineen välittämää kuvaa laajalle amerikkalaiselle lukijakunnalleen on ehdottoman tärkeää ja mielekästä tarkastella. *New York Times* tarjoaa mahdollisuuden ymmärtää

¹⁸ Skinner 1988a, 64; Skinner 1988b, 77-78.

¹⁹ Sakaranaho 2001, 13.

²⁰ Sakaranaho 2001, 19.

länsimaiden, erityisesti amerikkalaisten reaktioita Venäjän vallankumouksen uskonnollisiin seurauksiin. Amerikkalaisen yhteiskunnan ja erityisesti New Yorkin monimuotoisuuden voidaan olettaa vaikuttaneen voimakkaasti lehden sivuilla käytyyn keskusteluun Neuvostoliiton uskontotilanteesta. Onkin mielenkiintoista tarkastella, minkälainen vaikutus eri poliittisilla ryhmillä, kuten sosialisteilla, ja eri uskonnollisilla ryhmillä, kuten juutalaisilla, oli keskustelun diversiteettiin. Erityisesti juutalaisnäkökulma nousee tärkeäksi tarkastelun kohteeksi: Yhdysvalloissa eli laaja juutalaisyhteisö, joka oli paennut tsaarin Venäjän juutalaisvainoja. 1900-luvun alkupuolella juutalaisia oli Yhdysvalloissa jo lähes kaksi miljoonaa, ja Amerikka nousikin uudeksi juutalaisen kulttuurin keskuksesi.²¹ Tämän lisäksi *New York Timesia* pidettiin yleisesti 1920-luvulla juutalaisena sanomalehtenä juutalaisen omistajansa takia.

Myös muiden kuin juutalaisten venäläisemigranttien, erityisesti ortodoksiuskovaisten venäläisten vaikutusta lehden kirjoituksiin pyritään tarkastelemaan. Ennen bolševikkivallankumousta Venäjän keisarikunnasta oli emigroitunut Yhdysvaltoihin noin kolme miljoonaa muuttajaa, joista yli puolet oli juutalaisia ja vain alle satatuhatta etniseltä taustaltaan venäläisiä. Hasselin mukaan arviolta 20 000 niin kutsuttua valkoista venäläistä pakeni Yhdysvaltoihin maailmansotien välisenä aikana, joista noin 6 000 asettui New Yorkiin.²² Venäläisemigranttien suuri joukko Yhdysvalloissa koostui siis juutalaisista, ”isovenäläisistä” sekä muista slaavikansoista, kuten ukrainalaisista, valkovenäläisistä ja karpaattovenäläisistä, joista suuri osa kuului ortodoksikirkkoon.

New York Timesin tarjoamasta aineistosta on syytä huomioida kaikki erilaiset lehdessä julkaistut kirjoitustyypit. Tiettyä kirjoitusta käsiteltäessä mainitaan aina erikseen, onko kyseessä pääkirjoitus, uutisointi, teema-artikkeli vai mielipidekirjoitus. *New York Times* on käytettävissä vuosilta 1851–2005 sähköisessä muodossa ProQuest Historical Newspapers -

²¹ 1800-luvun aikana ja ensimmäiseen maailmansotaan mennessä Venäjän keisarikunnasta oli emigroitunut lähes kaksi miljoonaa juutalaista Yhdysvaltoihin, joista suuri osa asettui New Yorkiin. Ennen Venäjän juutalaisten muuttoaaltoa Yhdysvalloissa oli saksalaisperäisiä juutalaisia muutama satatuhatta. Smart 1998, 359, 389.

²² Hassel 1999, 33.

tietokannassa. Tässä tutkimuksessa on käytetty lähteenä noin sataakahtakymmentä Neuvostoliiton uskontotilannetta käsittelevää tai sivuavaa kirjoitusta.

1.3. Bolševismi ja venäläinen ortodoksisuus amerikkalaisesta näkökulmasta

Yhdysvaltojen suhtautuminen Neuvostoliittoon 1920-luvulla ei ollut mutkatonta. Vallankumouksen jälkeisinä vuosina korostettiin, että venäläiset tuli jättää rauhaan ja antaa heidän selvittää omat sotkunsu, kun taas toisaalta nähtiin, että Venäjän oli palattava demokratian polulle ja Yhdysvaltojen toimittava demokratian lähettiläänä – samalla tavalla kuin sen oli vietävä amerikkalaista demokratiaa, vapautta ja ”Amerikan tapaa” kaikkialle maailmaan. Yhdysvaltojen ei uskottu voivan tehdä yhteistyötä bolševikkien kanssa, ja lopulta päädyttiinkin politiikkaan, jonka mukaan Neuvostoliittoa ei tunnustettaisi eikä sen kanssa käytäisi vuoropuhelua. Yhdysvalloissa luotettiin voimakkaasti bolševikkihallituksen kaatumiseen ja uskottiin normaalien suhteiden palautuvan kun uusi demokraattinen hallitus ottaisi vallan Venäjällä.²³

Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton sanotaan yleensä eläneen eristäytymisen kautta 1920-luvulla, kun molemmat jättäytyivät sivummalle maailmanpolitiikasta. Molemmilla nousevilla suurvalloilla oli maailmanpoliittinen visio ja tavoitteet, mutta ne sulkiivat toinen toisensa niiden ulkopuolelle. Yhdysvaltojen ulkopoliittinen huomio keskittyi lähes koko 1920- ja 1930-luvun toisaalle, todellisiin nouseviin uhkiin, kuten Japaniin, Italiaan ja Saksaan. Vaikka kommunismi nähtiinkin ehdottomana uhkana ja pelotteena Yhdysvalloille, Neuvostoliittoa ei.²⁴ Kommunismin luvattu maa kuitenkin kiinnosti amerikkalaisia erityisen paljon 1920- ja 1930-luvulla. *New York Timesin* kirjeenvaihtaja Anne O’Hare McCormick totesi vuonna 1931 Venäjän olleen

²³ McFadden 1993, 33–34, 54.

²⁴ Dukes 2000, 57-59.

amerikkalaisten parhaiten tuntema ulkoma²⁵, mikä näkyi selvästi lehden Venäjää koskevien kirjoitusten määrässä kyseisenä aikana.

David S. Foglesong on tarkastellut teoksessaan *The American Mission and the Evil Empire* amerikkalaisten erityistä suhtautumista Venäjään 1800-luvun lopulta lähtien. Hänen mukaansa amerikkalaiset näkivät jo ennen bolševikkivallankumousta erityistehtäväkseen vapauttaa Venäjä. Venäjästä haluttiin luoda Yhdysvaltojen kaltainen suurvalta viemällä amerikkalainen demokratia, markkinatalous ja uskonnonvapaus maahan. Erityisen tärkeänä amerikkalaiset kokivat uskonnollisen lähetystehtävänsä, sillä useat näkivät juuri ortodoksikirkon Venäjän takapajuisuuden perimmäiseksi aiheuttajaksi. Ortodoksikirkon oppien uskottiin edustavan enemmän tietämättömyyttä ja taikauskoa kuin oikeaa kristinuskoa.²⁶

Amerikkalaisten näkemys Venäjän ortodoksikirkon harhaoppisuudesta ja taikauskoisuudesta nousi erittäin voimakkaasti esille, kun *New York Timesissa* kirjoitettiin bolševikkien uskonnonvastaisesta toiminnasta. Venäjän vallankumouksen ja bolševikkihallinnon myötä amerikkalaisten suhtautuminen Venäjään kuitenkin muokkaantui osittain. Näkemys Yhdysvaltain erityistehtävästä Venäjän vapauttajana vahvistui entisestään, mutta nyt Venäjästä oli kommunismin myötä noussut amerikkalaisuudelle pahin mahdollinen uhka. Ateistinen kommunismi nähtiin amerikkalaisen hengen antiteesinä ja amerikkalaisten hyveiden toisena ääripäänä.²⁷

Foglesonin mukaan ateistisesta Neuvostoliitosta teki amerikkalaisille erityisen mielenkiintoisen juuri sen jumalattomuus, sillä monille Neuvostoliitto näyttäytyi Yhdysvaltojen demonisena vihollisena. Myös *New York Timesin* kirjoituksissa amerikkalaisten asenne ateistista aatetta kohtaan oli selvästi esillä. Toisaalta kommunistinen ateismi ja bolševikkien uskonnonvastaiset toimet herättivät myös myönteistä suhtautumista amerikkalaisissa. Vaikka suurimmalle osalle amerikkalaisista Neuvostoliitto oli

²⁵ Foglesong 2007, 62, 81.

²⁶ Foglesong 2007, 2-3, 6.

²⁷ Ibid.

varoittava esimerkki ja bolševikit pelättyjä, Foglesonin mukaan amerikkalaisten keskuudessa oli myös ryhmiä, joita Neuvostoliitto inspiroi ja jotka ihailivat bolševikkien toimia.²⁸ Nämä ryhmät saivat äänensä kuuluviin jossain määrin myös *New York Timesin* sivuilla.

Amerikkalaisille kommunistinen talousjärjestelmä oli oman kapitalistisen talousjärjestelmän suurin vihollinen, ja sen ateistinen ominaisuus teki siitä ehdottoman vastakohtaisen amerikkalaiseen markkinatalouteen nähden. Foglesonin mukaan tutkijat ovat löytäneet amerikkalaisen protestanttikristillisyyden ja kapitalismin väliltä yhteyksiä. Hänen mukaansa 1920-luvulla uskonto pyrittiin liittämään markkinatalouteen esimerkiksi liittämällä kulutus osaksi kristillistä hyveellisyyttä.²⁹ 1900-luvun alussa amerikkalaisten protestanttisten kirkkojen keskuudessa nousi kuitenkin voimakasta kapitalismin kritiikkiä. Kapitalististen individualismia korostavien arvojen katsottiin riitelevän kristillisten arvojen, erityisesti lähimmäisenrakkauden kanssa. Monille amerikkalaisille sosialismi osoittautui kristillisen etiikan mukaiseksi talousjärjestelmäksi, eikä näin ollen protestantismin ja kapitalismin sidettä voida nähdä kovinkaan pitävänä. Yhdysvaltoihin muodostui siis 1920-luvulla useita ryhmiä protestanttikirkkojen keskuudesta, jotka tukivat sosialistisia ratkaisuja ja olivat halukkaita muokkaamaan taloudellista järjestelmää oikeudenmukaisemmaksi, enemmän Jeesuksen etiikan mukaiseksi.³⁰ *New York Timesissa* tämän kaltaisia näkemyksiä ei juuri tuotu esille, vaan kirkkojen taholta sosialismi tuomittiin kerta toisensa jälkeen.

Amerikkalaisten uskonnollinen kulttuuri ja traditio näkyivät lehden kirjoituksissa. Amerikkalaiset ovat läpi historiansa olleet hyvin uskonnollisia ja amerikkalaiseen kulttuuriin on kuulunut olennaisesti uskonnollinen keskustelu, erityisesti erimielisyys ja väittely uskonnollisissa asioissa. Amerikkalaiselle uskonnolliselle elämälle on ollut myös leimaa-antavaa teologian moninaisuus; amerikkalaiset ovat kehittäneet monia

²⁸ Foglesong 2007, 62, 81.

²⁹ German 2004, 291.

³⁰ German 2004, 282–285.

uskonjärjestelmiä, jotka sopivat heidän omaan näkemykseensä maailmasta, eivätkä he ole koskaan hyväksyneet ylhäältäpäin tulevia käskyjä sen suhteen, mihin heidän tulisi uskoa.³¹ Protestanttisessa kristillisessä Amerikassa ehdottoman tärkeää ovat aina olleet uskonnonvapaus ja uskonnollisten instituutioiden itsenäisyys. Muut uskonnot, kuten ortodoksisuus, ovat näyttäneet amerikkalaisuuteen nähden vierailta.³²

New York Timesin kirjoituksia tutkimusaiheesta ymmärtääkseen tulee huomioida amerikkalaisten suhtautuminen niin venäläisyyttä ja ortodoksisuutta kuin kommunismia ja Neuvostoliittoakin kohtaan. Toisaalta myös amerikkalaisen kapitalistisen ja uskonnollisen kulttuurin sekä Yhdysvaltojen virallisen Neuvostoliitto-linjan tiedostaminen on ehdottoman tärkeää. Ymmärtääkseen *New York Timesissa* käytyjen keskustelujen sisältöjen taustoja, on syytä tarkastella myös ortodoksikirkon historiaa Venäjällä sekä bolševikkien toimia ortodoksikirkkoa vastaan. Kyseisiä teemoja käsitellään seuraavassa luvussa 2.

Tutkimus on pääosin rakennettu jo edellä mainittujen kolmen kirjoitteluaallon ympärille temaattisesti. Heti vallankumouksen jälkeisinä vuosina *New York Timesin* huomio keskittyi tiiviisti bolševikkihallintoon – milloin se kaatuisi, milloin Venäjä palaisi oikeille raiteilleen. Uuden vallanpitäjän oikeutusta Venäjän johtajana arvioitiin myös ortodoksisuuden näkökulmasta, ja luvussa 3 tutkitaankin, miten toisaalta ortodoksikirkko ja toisaalta bolševikit nähtiin suhteessaan Venäjän valtioon ja Venäjän kansaan. Bolševikkien vakiinnutettua valtansa lehdessä tarkasteltiin lähemmin vuoden 1920-loppupuolella uutta venäläisille pakotettua elämäkatsomusta sekä punnittiin bolševismia ortodoksisuuden todellisena haastajana. Luvussa 4 pyritään selvittämään, minkälaisina vaihtoehtoina bolševikkien ortodoksisille venäläisille tarjoamat aatteet lehdessä nähtiin.

1920- ja 1930-luvun vaihteessa neuvostohallinnon toteuttamat uskonnolliset vainot nostivat *New York Timesiin* kirjoitusten suman, joiden

³¹ Weaver-Zercher 2004, 35-36.

³² Fallers Sullivan 2004, 241-243.

välittämiä asenteita tutkitaan luvussa 5. Viimeisessä luvussa 6 tarkastellaan vielä Amerikan Venäjän ortodoksikirkkoa koko tutkimusaikavälillä. Erityisesti kiinnitetään huomiota siihen, miten edellisissä luvuissa esille nousseet teemat heijastuvat mahdollisesti myös emigranttikirkkoa käsitteleviin kirjoituksiin. Kaikkien lukujen sisällä *New York Timesin* kirjoituksia käsiteltäessä pyritään noudattamaan löyhästi kronologista esitystapaa.

2. Ortodoksikirkon historiaa Venäjällä ja Neuvostoliitossa

2.1. Ortodoksikirkko tsaarin Venäjällä

Ortodoksiuskonnon leviämisen slaavien pariin nykyisen Venäjän alueelle katsotaan alkaneen 900-luvulla. Nykyisen Venäjän valtion alueella eläneet rusit käännyttiin kristinuskoon kollektiivisesti Kiovan Venäjän hallitsijan Vladimir Suuren johdolla vuonna 988. Vladimirin tavoitteena massakäännytyksessä oli yhdistää kulttuurisesti hajanainen alue yhdeksi valtioksi ja kansakunnaksi.³³ Ortodoksikirkko alkoi vuosisatojen myötä vakiinnuttaa vaikutusvaltaansa, ja 1300-luvulla johtavaksi venäläiseksi ruhtinaskunnaksi noussut Moskova oli jo tiiviisti sidoksissa ortodoksikirkkoon. Kirkko tuki valtiota ja valtio kirkkoa, ja valtiollinen ja kirkollinen toiminta sekä ortodoksinen kilvoittelu ja politiikka sekoittuivat toisiinsa. 1400-luvulla syntyneen Moskovan Venäjän johdossa ollut suurruhtinas Iivana III julisti Moskovan tuhoutuneen Bysantin perilliseksi, kolmanneksi Roomaksi.³⁴ Tästä asti ortodoksikirkon ja -uskonnon voidaan katsoa olleen osa venäläisen valtion käsitettä, ja Venäjästä alettiin puhua Pyhänä Venäjänä. Venäjän kansalaisuus alkoi tarkoittaa myös ortodoksikirkon jäsenyyttä.

³³ Franklin 2004, 95.

³⁴ Laitila 1990b, 14–15.

1400-luvun lopulla ortodoksikirkon johtajan Moskovan metropoliitan arvonimeksi muutettiin 'Moskovan ja koko Venäjän metropoliitta', ja näin käytännössä perustettiin itsenäinen Venäjän kirkko. Itsenäisen kirkon synnyn myötä valtiovallan ja kirkollisen elämän suhde tiivistyi entisestään, mikä herätti keskustelua uskonnon ja valtion oikeasta suhteesta. Kirkon ja valtion ehdotonta yhteyttä perusteltiin juuri Venäjän messiaanisella tehtävällä kolmantena Roomana, sekä sillä, että Venäjän hallitsijan täytyi olla oikean uskon puolustaja ja suojelija. Tämä näkemys sinetöityi viimein vuonna 1547, jolloin Iivana IV kruunattiin ensimmäiseksi Venäjän tsaariksi ja valtio ja kirkko sidottiin tiiviimmin yhteen. Iivana IV pyrki korostamaan valtion ja kirkon yhteenkuuluvuutta, sekä sille perustuvaa uskonnollista itsevaltiutta. Valtion ja kirkon yhteishallinto haluttiin säilyttää muuttumattomana suojelemalla oikeaa uskoa kaikilta uudistuksilta ja säilyttämällä venäläinen korostus kaikissa kirkon rituaaleissa.³⁵

Poliittista valtaa alkoi vähitellen siirtyä ortodoksikirkon johdolle, ja vuonna 1589 Moskovan ja koko Venäjän patriarkaatin perustaminen voimisti kirkon hallinnollista asemaa. 1600-luvulla sekä hengellinen että maallinen valta oli käytännössä patriarkaatilla. Sen tärkeimmäksi tavoitteeksi nousi oikean uskon ja oikeiden rituaalien säilyttäminen. Kirkon sisällä alkoi kuitenkin vähitellen erottautua kaksi eri leiriä, joiden näkemykset oikeasta uskonopista ja kirkon hallintatavasta erosivat toisistaan. Vanhauskoisiksi alettiin kutsua niitä, jotka vastustivat kaikkia uudistuksia, ja jotka pitivät kansallista venäläistä ortodoksiuskon muotoa ainoa oikeana. Lisäksi he pyrkivät säilyttämään kirkon vallan patriarkaatilla sekä estämään sen siirtymistä maalliselle vallalle. Toinen paljon kannatusta saanut ryhmä näki kirkon kansainvälisempänä ja pyrki uudistamaan sitä lähemmäksi kreikkalaista ortodoksisuutta.³⁶

Vuoden 1666 kirkolliskokouksessa tehtiin useita uudistuksia, jotka loitonsivat kirkkoa venäläisestä traditiosta ja siirsivät valtaa seurakunnilta ylemmälle kirkon johdolle ja maallikoille. Kokouksesta lähtien tsaarin nähtiin

³⁵ Laitila 1990b, 15–17.

³⁶ Laitila 1990b, 17–19.

käyttävän ylintä päätäntävaltaa kirkossa, myös patriarkkaan nähden. Vanhauskoiset näkivät valtion kääntyneen pois todellisesta ortodoksiuskosta ja tsaarista tulleen antikristuksen inkarnaatio. Vanhauskoiset uskoivat edustavansa aitoa ortodoksikirkkoa, eivätkä enää halunneet tehdä yhteistyötä hallituksen kanssa. He kuitenkin lopulta pysyivät lojaaleina tsaarinhallinnolle, sillä Venäjällä oli tärkeää säilyttää virallinen valtionkirkko, jotta väärauskoiset jumalattomat eivät saavuttaisi valtaa ja tuhoaisi ortodoksiuskontoa kokonaan.³⁷

Tehdyt uudistukset raivasivat tietä Pietari Suuren toteuttamalle kirkon poliittisen vallan kaventamiselle. Pietari Suuren toimesta ortodoksikirkko valjastettiin valtion käyttöön 1700-luvun alussa, ja venäläistä kulttuuria pyrittiin länsimaalaistamaan. Pietari Suuri ei nähnyt ortodoksikirkkoa riippumattomana ja itsenäisenä instituutiona, vaan yhtenä valtion hallinnon osana. Hän pyrki vähentämään kirkon poliittista ja taloudellista valtaa lukuisilla uudistuksilla, joista yksi merkittävimmistä oli patriarkaatin lakkauttaminen vuonna 1721. Sen tilalle Venäjän kirkon pääksi perustettiin Pyhä Synodi, ja sitä valvomaan yliprokuraattorin virka. Yliprokuraattori toimi välittäjänä kirkon ja hallitsijan välillä, tsaarin valvovana silmänä, sekä Synodin jäsenten nimittäjänä. Valtionkirkon perustaminen, sekä politiikan ja kirkon sekoittaminen herättivät paheksuntaa sekä 1700- että 1800-luvun kuluessa, ja erilaisia suuntauksia ja ryhmittymiä syntyi ympäri Venäjää muodostamatta kuitenkaan voimakasta vastarintaa.³⁸

1800-luvulla ortodoksikirkon asemaan vaikuttivat taantumuksellisuus ja venäläistäminen. Euroopassa vallinnut poliittinen epävarmuus ja levottomuus näkyivät Venäjän henkisessä ilmapiirissä, ja länsimaalaisuus, erityisesti Ranskan vallankumouksen jälkiseuraukset, ja materialistinen maailmankatsomus koettiin uhkaksi Venäjän poliittiselle vallalle ja hengelliselle perinnölle. Valtio alkoi suhtautua kirkkoon ja uskonnollisuuteen jälleen myönteisemmin, ja niiden avulla poliittista valtaa pyrittiin keskittämään ja lujittamaan. Kirkosta pyrittiin tekemään

³⁷ Gvosdev 2001, 189, 207.

³⁸ Gabel 2005, 34; Hosking 1997, 227–228.

mahdollisimman yhtenäisen, ja sen tehtäväksi tuli tukea valtiovaltaa. Kaikki ortodoksisuudesta poikkeava, joka vaaransi kirkollisen ja valtiollisen yhtenäisyyden oli joko hävitettävä tai venäläistettävä. Venäläisten tuli pysyä venäläisinä, pitää kiinni Pyhän Venäjän arvoista ja torjua kaikki länsimaalaisuus.³⁹

Venäjän viimeinen tsaari Nikolai II satoi kirkon, ja erityisesti ortodoksipapiston, entistä tiukemmin valtion yhteyteen. Papeista tehtiin Nikolain toimesta valtion virkamiehiä.⁴⁰ Ensimmäisen maailmansodan aikana Nikolai valjasti kirkon valtion ja tsaarin tueksi sotaponnisteluihin. Ortodoksisuuden ja venäläisyyden liittäminen tiiviisti toisiinsa sotaa varten sai monet vastustamaan ei-ortodokseja entistä voimakkaammin. Heikon sotamenestyksen paljastuessa ja sotilastappioiden lisääntyessä sekä tsaarin valta että valtion ja uskonnon side heikentyivät. Kirkko kuitenkin säilyi valtion politiikan välikappaleena helmikuun 1917 vallankumoukseen asti, jonka yhteydessä kirkon hallinto uudistettiin ja sen suhde valtioon muuttui radikaalisti.⁴¹

Vaikka ortodoksikirkko oli joutunut jo 1600-luvun lopulla hajaannukseen ja siitä oli tehty tsaarin hallinnon työkalu, kirkko oli edelleen voimakas vallankumouksen kynnyksellä. On arvioitu, että tsaarit pitivät kirkon tiukassa otteessa juuri sen potentiaalisen voimakkaan vaikutusvallan vuoksi. Virallinen tsaarin talutusnuorassa oleva kirkko oli ajautunut kauas kansanuskonnoista, mutta ortodoksikirkko oli silti edelleen kansankirkko. Vuoteen 1917 tultaessa 145:sta miljoonasta Venäjän keisarikunnan asukkaasta yli 100 miljoonaa oli ortodoksikirkon jäseniä. Köyhä maalaisväestö oli pysynyt uskollisena kirkolleen hyväksyen sen puutteellisuuden, erityisesti korruptoituneen papiston epätäydellisyyden, ja säilytti keskuudessaan venäläisen ortodoksisuuden sielun.⁴²

³⁹ Laitila 1990b, 22–24.

⁴⁰ Gabel 2005, 34.

⁴¹ Laitila 1990b, 27.

⁴² Gabel 2005, 53; Hosking 1997, 245.

2.2. Ortodoksikirkko Neuvostoliitossa

Ennen vuoden 1917 lokakuun bolševikkivallankumousta helmikuusta asti vallassa ollut väliaikainen hallitus pyrki uudistamaan kirkon hallintoa. Uusi yliprokuraattori ja Pyhä Synodi alkoivat ajaa kirkon itsehallintoa, ja kirkolliskokouksessa päätettiin kirkollishallinnon uudelleenjärjestämisestä. Merkittävin päätös oli Moskovan ja koko Venäjän patriarkaatin palauttaminen, mikä toteutui viimein marraskuussa 1917, kun patriarkaksi valittiin arvalla hurskas ja nöyrä munkkipiispa Tihon.⁴³

Kirkon hallinnolliseen uudistamiseen otettiin kantaa myös *New York Timesin* kirjoituksissa. Ingram N. W. Irvine⁴⁴ kirjoitti keväällä 1918 mielipidekirjoituksessaan Venäjän ortodoksikirkon olleen elinvoimainen ja nousevan voittajaksi vallankumouksen myötä. Vanha ja alkuperäinen ortodoksikirkko oli kirjoittajan mukaan uudelleenherännyt Pietari Suuren tekemien uudistusten jälkeen. Ortodoksikirkko oli jälleen yhdistynyt ja sen hengellisyys syventynyt. Kirjoittaja näki juuri patriarkaatin olleen kirkkoa koossapitävä voima.⁴⁵

Vuosina 1917–18 aikaansaatu uutta kirkollishallintoa ei kuitenkaan pystytty vakauttamaan, sillä kirkko joutui pian lokakuun vallankumouksen jälkeen bolševikkien vainon kohteeksi.⁴⁶ Bolševikkien valtaannousu muutti valtion ja ortodoksikirkon suhdetta perinpohjaisesti. Alkuvuodesta 1918 bolševikit julistivat valtion ja kirkon ehdottoman erottamisen toisistaan, mistä uutisoitiin myös *New York Timesissa* helmikuussa 1918. Venäjän ortodoksikirkon johtajan, Moskovan patriarkka Tihonin kerrottiin tuominneen bolševikit kirkonkiroukseen. Patriarkka syytti bolševikkeja verisestä veljesmurhasta ja kuvaili heidän toimintaansa satanan

⁴³ Laitila 1990b, 28–29; Hakkarainen 1996, 53. Vasily Vasilyevich Belavin, patriarkka Tihon, hoiti Venäjän ortodoksikirkon patriarkan tehtävää kuolemaansa saakka vuoteen 1925. Gabel 2005, 509.

⁴⁴ Ingram N. W. Irvine edusti Yhdysvalloissa toimivaa ortodoksikirkkoa. Hän tituleerasi itsensä kirjoituksen lopussa seuraavasti: "Secretary of the Association of the Citizen Clergy of the Eastern Holy Orthodox Catholic Church of America".

⁴⁵ 14.4.1918 NYT "The Russian Orthodox Church"

⁴⁶ Hakkarainen 1996, 53.

työksi. Patriarkka kannusti kaikkia uskovaisia pysymään erossa näistä ihmiskunnan hylkiöistä.⁴⁷

Uudessa bolševikkivaltiossa ei siis ollut tilaa valtionkirkolle. Koska sosialistisen valtion ihanteeseen sisältyi ajatus valtion ja kansan, julkisten ja yksityisten etujen yhteensulautumisesta, ei tilaa ollut myöskään yksityiselle uskonnollisuudelle.⁴⁸ Taistelu uskontoa vastaan oli erityisen aktiivista, kun uskonto oli vahvasti sidoksissa kansalliseen identiteettiin tai Neuvostoliiton vastustamiin valtarakenteisiin, joten ortodoksisuus joutui erityiselle tulilinjalle.⁴⁹ Ortodoksikirkosta haluttiin eroon, sillä se oli ollut kiinteä osa tsaarinhallintoa, ja siihen liitettiin voimakkaasti ajatus venäläisyydestä.

Ortodoksisuuden merkityksellä venäläisessä identiteetissä ei ollut bolševikeille mitään arvoa, sillä sosialistisesta valtiosta haluttiin kitkeä kokonaan pois kansallisuusajattelu ja kansallistunne – ne olivat este kansakuntien rajat ylittävälle proletariaattien yhteenliittymiselle.⁵⁰ Hyvin pian neuvostojohto joutui kuitenkin huomaamaan, että yhteistä kansallistunnetta tarvittiin yhdistämään neuvostokansalaisia, ja että se oli rakennettava vanhan uskontojärjestelmän, ortodoksisuuden muodostamalle perustalle. Smithin mukaan juuri uskonto on nationalismin synnylle ja jatkuvuudelle elintärkeä, ja kansakunta on itsessään pyhä yhteisö, joka rakentuu ja saa voimansa menneisyytensä uskomuksista, riiteistä ja käsityksistä yhteisön myyttisen historian ja kohtalon suhteen.⁵¹ Viimeistään 1930-luvun loppupuolella neuvostojohto alkoi Stalinin johdolla vedota perinteiseen venäläiseen kansallistunteeseen yhdistääkseen kansalaiset tuleviin mahdollisiin sotaponnistuksiin. Tällöin myös venäläisen nationalistisen eetoksen ytimessä olevaa ortodoksikirkkoa oli jälleen tuettava, jotta neuvostoliittolaiset saataisiin taistelemaan Pyhän Venäjän puolesta.⁵²

⁴⁷ 6.2.1918 NYT "Bolševiki cursed by head of church"

⁴⁸ Luukkanen 1994, 61–62.

⁴⁹ Froese 2008, 84; Laitila 1999, 21.

⁵⁰ Luukkanen 1994, 55–58.

⁵¹ Smith 2003, 15, 23.

⁵² Smart 1998, 547.

Vaikka uskontokysymykset ja ortodoksikirkkoa vastaan taistelemisen jäivät taka-alalle ensimmäisinä vallankumouksen jälkeisinä vuosina, eli Venäjän sisällissodan aikana vuosina 1918–1920 bolševikkipuolueen vielä kamppaillessa eloonjäämisestään, tehtiin kuitenkin lukuisia päätöksiä rajoittamaan ortodoksikirkon toimintaa. Ortodoksikirkko menetti maaomaisuutensa, joka oli ollut kirkon ulkoisen mahdin perusta, kun kaikki maaomaisuus siirrettiin yksityisomistuksesta valtiolle. Papit menettivät kansalaisoikeutensa, ja heidän toimintaansa alettiin valvoa. Ensimmäiset neuvostoajan marttyyrinsä ortodoksikirkko sai jo vuonna 1918, kun kaksi metropoliittaa teloitettiin. Koululaitos valtiollistettiin ja siirrettiin pois kirkon piiristä. Myös uskonnon opetus kouluissa kiellettiin, ja lopulta vuodesta 1923 lähtien enää kirkon piirissäkään ei saanut opettaa uskontoa alle 18-vuotiaille.⁵³ 1920-luvun alussa valtio aloitti kirkon omaisuuden takavarikoimisen, ja kirkkoja, luostareita ja muita riittäpaikkoja tuhottiin, suljettiin ja muutettiin maallisempiin tarkoituksiin. Valtio halusi myös uskonnolliseen perinteeseen kuuluvista rituaaleista eroon, ja niitä pyrittiinkin ajan kuluessa korvaamaan bolševikkihallinnolle ja järjestelmälle uskollisilla seremonioilla ja huomionosoituksilla.⁵⁴

Ortodoksikirkon ja neuvostovaltion ajoi avoimeen välirikoon juuri kiista kirkon omaisuuden luovuttamisesta valtiolle. Sisällissodan ja nälänhädän pahasti runtelema maa oli joutunut taloudelliseen ahdinkoon, ja neuvostohallitus perusteli takavarikointia taloudellisilla motiiveilla. Se pyrki vakuuttamaan, ettei halunnut hyökätä kirkkoa tai uskontoa vastaan sinänsä.⁵⁵ *New York Timesissa* omaisuuden takavarikoiminen herätti huomattavan paljon keskustelua. Talvella 1922 Walter Duranty arvioi bolševikkien käyttävän katoa ja nälänhätää tekosyynä taloudellisen pohjan viemiseen organisaatiolta, joka seiso i sen esteenä. Vaikka kirkko oli omasta aloitteestaan kehottanut kristikuntaa lainaamaan Herralle Venäjän kansan kärsiessä nälänhädestä, Durantyn mukaan kirkon omaisuus oli reilusti yliarvioitu, eikä siitä olisi ollut

⁵³ Ellis 1998, 274; Hakkarainen 1996, 55; Luukkanen 1994, 64.

⁵⁴ Laitila 1999, 22; Smart 1998, 550.

⁵⁵ Luukkanen 2004, 163–166.

todellista apua kansalle.⁵⁶ Kesällä 1922 Reginald Wright Kauffman⁵⁷ arvioi tilannetta mielipidekirjoituksissaan samoin, ettei kirkon omaisuudella ollut todellista rahallista arvoa, vaan jäljellä olevat esineet olivat korvaamattomia uskonnon harjoittamisen kannalta.⁵⁸

Bolševikkien julistama sota kirkkoa vastaan tarkoitti terroria ja vainoa. Koko 1920-luvun ajan kirkon johtohenkilöitä, papistoa, munkkeja, nunnia ja tavallisia maallikkouskovaisia tapettiin, vangittiin ja karkotettiin massoittain.⁵⁹ Kun kirkko oli 1920-luvun alussa syösty sen valtiollisesta asemasta ja sen taloudellinen pohja oli murrettu, bolševikkihallinto kuitenkin hillitsi uskonnonvastaista toimintaansa useiksi vuosiksi. 1920-luvun loppuun saakka noudatettiin positiivisen uskontopropagandan harjoittamista negatiivisen sijaan. Tämä tarkoitti ateismin aatteen hienouden sekä tieteen ylivoimaisuuden painottamista, kun ortodoksikirkon ja yleensä uskonnon haitallisuuden korostaminen jätettiin taka-alalle. Ateismin levittäjäksi perustettiin vuonna 1923 Ateististen militanttien liitto, jonka erityistehtäväksi tuli ateistisen propagandan levittäminen ja ihmisten kääntäminen.⁶⁰

1920-luvun lopussa tilanne muuttui huomattavasti, kun uskonnonvastaista propagandaa vauhditettiin uskonnonvastaisen viisivuotissuunnitelman avulla – Stalinin johdolla. Stalin oli elämänsä aikana elänyt hyvin lähellä ortodoksikirkkoa ja opiskelikin muutaman vuoden pappisseminaarissa syvästi uskonnollisen äitinsä kannustamana. *New York Timesin* vuoden 1931 Stalinin henkilökuva käsitelleessä artikkelissaan Duranty kertoi Georgiasta lähtöisin olleen Stalinin vihanneen venäläisiä valloittajia ja heidän työkaluaan ortodoksikirkkoa. Durantyn mukaan Stalin oli omin sanoin kertonut tulleen vallankumoukselliseksi juuri vihastaan ortodoksikirkkoa kohtaan, joka oli kytenyt hänen vielä opiskellessaan pappisseminaarissa.⁶¹

⁵⁶ 14.2.1922 NYT "Soviet to Seize Treasure of All Churches in Russia"

⁵⁷ Reginald Wright Kauffman oli amerikkalainen kaunokirjailija ja sanomalehtimies, joka vuonna 1920 liittyi Venäjän ortodoksikirkon jäseneksi. *The New York Times* (b). Viitattu: 15.8.2010.

⁵⁸ 16.7.1922 NYT "Atheist Russia"

⁵⁹ Hakkarainen 1996, 56–57.

⁶⁰ Gabel 2005, 313.

⁶¹ 18.1.1931 NYT "Stalin: Man, Mouthpiece, Machine"

Stalin pääsi toteuttamaan vihaansa kirkkoa kohtaan toden teolla 1920-luvun lopussa ajamansa talouden viisivuotissuunnitelman sekä maatalouden kollektivisoinnin avulla, jotka vaikuttivat radikaaliudessaan myös uskonnonvastaiseen toimintaan. Yksi kollektivisoinnin keskeisimmistä tavoitteista oli uskonnon lopullinen tappaminen. Talonpojat pakotettaisiin kolhooseille, joissa kaikki uskonnollinen toiminta oli ehdottomasti kiellettyä. Kollektivisoimispolitiikka aiheutti voimakasta vastarintaa talonpoikien ja papiston keskuudessa, mikä ainoastaan yllytti vainoamista. Lopulta vuonna 1929 myös uskontolainsäädäntöä kiristettiin niin, että uskonnollisten yhteisöjen toiminta muuttui käytännössä mahdottomaksi. Toiseen maailmansotaan mennessä neuvostohallinto oli uskonnonvastaisilla toimillaan onnistunut romahduttamaan ortodoksikirkkojen ja pappien määrän yhdeksälläkymmenellä prosentilla vallankumousta edeltäneeseen määrään nähden.⁶²

Bolševikkien uskonnonvastaisesta toiminnasta huolimatta ortodoksikirkko jäi eloon. Bolševikkihallinnon hyväksymänä ja osittain sen tukemana säilyi virallinen ortodoksikirkko, jonka toiminnan rajat oli tarkasti määriteltä, ja jota valvottiin herkeämättä. 1920-luvun alkupuolella tämä kirkonhaara sai nimen Elävä kirkko. Osa ortodoksikirkosta, patriarkan kirkko, joutui 1920-luvun lopun vainojen myötä painumaan maan alle. Kolmas kirkkoa edustava taho oli ulkomaille paenneiden venäläisten emigranttikirkko, jonka muodostivat ortodoksikirkot uusissa venäläisissä keskuksissa, joista tärkeimmiksi kasvoivat Ranskan, Saksan, Tšekkoslovakian, Baltian maiden, Suomen ja Yhdysvaltojen emigranttiyhteisöt. Myös emigranttikirkko uskoi omalta osaltaan säilyttävänsä aitoa oikeaa venäläistä ortodoksikirkkoa keskuudessaan.⁶³ Tässä tutkimuksessa bolševismin ja ortodoksikirkon kamppailua tarkastellaan kaikkien näiden *New York Timesin* kirjoituksissa esille nousseiden kirkonhaarojen osalta.

⁶² Gabel 2005, 323–325; Smart 1998, 546.

⁶³ Greene, Kivelson 2003, 7.

3. Ortodoksikirkon ja Venäjän ainutlaatuinen suhde

3.1. Pyhästä Venäjästä ateistinen anti-Venäjä

Bolševikkien anastaessa maallisen vallan Venäjällä myös ortodoksikirkko siirtyi heidän hallintonsa alaisuuteen ja kirkon kohtalo, erityisesti sen asema suhteessa uuteen hallitukseen, jäi heidän käsiinsä. Ensimmäinen bolševikkien käyttämä ase ortodoksikirkkoa vastaan sen vaikutusvallan karsimiseksi oli kirkon ja valtion erottaminen toisistaan. Vaikka bolševikkien tavoitteena olikin ortodoksikirkon ja uskonnon täydellinen hävittäminen, nähtiin aluksi viisaaksi toimia länsimaiden hyväksymin keinoin, jo Ranskan vallankumouksen esimerkin tavoin. Gabelin tutkimuksen mukaan bolševikkien on sanottu ottaneen mallia kirkon ja valtion suhteiden järjestämisessä amerikkalaisesta järjestelmästä.⁶⁴

Uusi tilanne ortodoksikirkon ja Venäjän valtion välisessä suhteessa puhutti *New York Timesissa* erityisen paljon vuonna 1918. J. Dynely Prince⁶⁵ kirjoitti mielipidekirjoituksessaan keväällä 1918 ortodoksikirkon kohtalon olevan se, mikä Venäjän valtion kohtalo tulisi olemaan. Hän arvioi kirkon ja valtion suhteen olleen molemminpuolinen riippuvuussuhde: Valtio toimi erottamattomana kirkon suojelijana ja kirkko oli kiinteä osa valtion koneistoa. Prince siis ennusti, historian kulun perusteella, Venäjän ortodoksikirkon kohtalon kulkevan käsi kädessä Venäjän valtion kohtalon kanssa. Ortodoksikirkko oli kirjoittajan mukaan niin riippuvainen Venäjän valtiosta, että se ei voinut pysyä hengissä ollessaan erotettuna valtiosta. Hän kuvaili ortodoksikirkkoa kansallisesti erityiseksi, ja totesi sen olleen läpi historian nationalismin erityinen ja tärkein edustaja Venäjällä.⁶⁶

⁶⁴ Gabel 2005, 135.

⁶⁵ J. Dynely Prince oli Columbian yliopiston slaavilaisten kielten professori, tunnettu lingvisti ja diplomaatti. 12.10.1945 NYT "Dr. John D. Prince, Linguist, Dies at 77"

⁶⁶ 11.4.1918 NYT "The Russian Church"

Keväällä 1918 Peter J. Popoff⁶⁷ kirjoitti kirjeessään päätoimittajalle pohdintojaan Venäjästä valtiona ilman ortodoksikirkkoa:

”The Bolševist Government has decided to sail henceforth under a red flag bearing the inscription: “Russian Socialistic Federated Council Republic.” [...] But then the world at large will ask, “Where is Russia?”. [...] For nobody can claim that a great majority of Russians have suddenly become Socialist. [...] The Russians, at least a great majority of them, belong to the Orthodox Church, bowing to the authority of a patriarch. Not long ago, in all churches of Russia, there was solemnly read excommunication of the Bolševist Government. It is quite impossible then to put under the Bolševist red flag the orthodox people of Russia. And without those people what will become of the Russian Socialistic Federated Council Republic? It will be but an empty and meaningless name.”⁶⁸

Kirjoittajan mukaan bolševikkien hallitsema uusi valtio ei ollut Venäjä. Koska vallanpitäjät vastustivat kirkkoa, ja kirkko oli julistanut heidät pannaan, he eivät voineet edustaa Venäjän ortodoksista kansaa. Kirjoituksensa lopussa Popoff vielä vaati bolševikkeja valitsemaan rehellisesti heitä edustavan nimen, joka siis ei voinut olla Venäjä. Gvosdevin mukaan maallinen auktoriteetti oli nähty Venäjällä aina kirkon palvelijana ja suojelijana, mistä vastalahjaksi se sai kirkon siunauksen ja kuuliaisuuden. Kaikki valta katsottiin olevan Jumalalta, joten maalliset vallanpitäjät käyttivät myös pyhää valtaa. Jos vallanpitäjä ei noudattanut yhteiskunnan uskonnollisia normeja, hän oli huijari eikä voinut olla oikea hallitsija.⁶⁹

⁶⁷ Peter J. Popoff oli *New York Timesin* ulkomaan kirjeenvaihtaja vuoteen 1922 saakka.

⁶⁸ 28.4.1918 NYT ”Where is Russia?”. ”Bolševikkihallitus on päättänyt purjehtia vastedes punaisen lipun alla, joka kantaa nimeä: Venäjän sosialistinen federatiivinen neuvostotasavalta. [...] Tällöin koko maailma kysyy, ”Missä on Venäjä?”. [...] Kukaan ei voi väittää, että suurimmasta osasta venäläisiä olisi yhtäkkiä tullut sosialisteja. [...] Venäläiset, ainakin suurin osa heistä, kuuluu ortodoksikirkkoon, kumartaen patriarkan auktoriteetille. Ei ole kauaakaan aikaa siitä, kun kaikissa Venäjän kirkoissa bolševikkihallitus julistettiin pannaan. On siis täysin mahdotonta laittaa Venäjän ortodoksiset ihmiset bolševistisen punaisen lipun alle. Ja ilman noita ihmisiä, mitä on Venäjän sosialistinen federatiivinen neuvostotasavalta? Se ei ole muuta kuin tyhjä ja merkityksetön nimi.”

⁶⁹ Gvosdev 2001, 205.

Monissa kirjoituksissa korostettiin ortodoksikirkon asemaa Venäjää koossa pitävänä voimana. Mielenpitoisena kesällä 1918 Isabel F. Hapgood⁷⁰ kirjoitti ortodoksikirkon voivan hyvin, ja vakuutti sen säilyttäneen aikaisemman vaikutusvaltansa. Kirjoittajan mukaan ortodoksikirkko oli ainut vakaa ja pysyvä osa hallintoa, joka pitkällä tähtäimellä tulisi pitämään Venäjän koossa. Ennen pitkää Venäjä palaisi normaalitilaansa ja kuuntelisi taas kirkkoaan. Lisäksi Hapgood puhui bolševikeista isänmaan pettureina, ja uskoi pannajulistuksen estäneen monia liittymästä heihin.⁷¹ Kesällä 1921 Walter Duranty käsitteli samaa teemaa reportaasissaan. Hän kertoi erityisesti maanpaossa olleiden venäläisten luottavan ortodoksikirkkoon ainoana organisoituna Venäjää koossa ja järjestyksessä pitävänä voimana. Bolševikkihallinnon kaatuessa juuri kirkon nähtiin anastavan vallan ja hallitsevan Venäjää, kunnes kansa päättäisi uudesta hallintomuodosta.⁷² Lehdessä ilmaistiin selkeästi, että bolševikkihallinnon ensimmäisinä vuosina tilanteen katsottiin olevan väliaikainen, eikä kirkon uskottu menettävän vaikutusvaltaansa tämän määräaikaisen hallitsijan myötä. Venäjän "normaalitila" oli kirjoittajien mukaan kirkon yhteydessä. Ortodoksikirkko nähtiin selvästi hallinnollisena instituutiona ja ainoana Venäjän kansaa yhdistävänä tekijänä. Kirkko oli todellisen Venäjän ytimessä ja edusti todellista Venäjän kansaa – kirkkoa vastaan nousseet olivat pettäneet Venäjän.

Durantyn jälleen kirjoittaessa Venäjän uskonnollisista oloista kesällä 1921 hän kertoi uskonnollisten tuntemusten vain voimistuneen kuivuudesta ja nälänhädästä kärsineellä Venäjällä. Duranty raportoi: "Venäjällä kerrotaan tulvan uskonnollista intohimoa lähestyvän Moskovaa pyyhkäisten mennessään viimeiset sosialismin rippeet kuin akanat pyörremyrskyssä." Hän kertoi kansan pelkäävän jumalallista vihaa, ja Jumalan kostavan "Pyhälle

⁷⁰ Isabel F. Hapgood oli amerikkalainen kirjailija ja kääntäjä. Hän kirjoitti paljon artikkeleita Venäjästä ja käänsi venäläisiä klassikoita englannin kielelle. Encyclopedia Britannica (b). Viitattu: 15.6.2010.

⁷¹ 2.7.1918 NYT "America and the Russian Church"

⁷² 22.7.1921 NYT "Starving Russians Seek Mythical Aid"

Venäjälle” nykyisen hallinnon tekemät synnit ja heidän ateistisuutensa.⁷³ Venäjän kansan uskonnollinen vakaumus nähtiin siis voimakkaampana kuin uusien vallanpitäjien aate. Venäjän valtiosta puhuttiin pyhänä, ikään kuin Venäjällä ja Jumalalla olisi erityinen suhde, ja ateististen bolševikkien katsottiin tehneen syntiä sitä kohtaan. Durantyn kuvaamalla tavalla ortodoksiuskovaisten toimesta levitettiin Husbandin mukaan paljon huhuja, joiden tarkoitus oli saada venäläiset aktivoitumaan uutta hallitusta vastaan. Eniten levottomuutta herättivät juuri ennustukset antikristuksen ja maailmanlopun tulemisesta. Ihmisiä peloteltiin Jumalan kostolla kirkon kurjan kohtelun seurauksena, ja toisaalta luotiin toivoa ennustuksilla neuvostohallinnon kaatumisesta.⁷⁴

Venäjään valtiona liitettiin erottamattomasti uskonnollinen elementti. Sama retoriikka säilyi vuosia *New York Timesin* kirjoittaneiden lausunnoissa koskien ortodoksikirkon tilannetta uuden hallinnon paineessa. Metropoliitta Platon vakuutti syksyllä 1926 lausunnossaan viimeisten Venäjältä saamiensa tietojen pohjalta, että venäläisissä aina syvällä elänyt uskonnollisuus tulisi voittamaan kaikki sen kohtaamat vainot. Hän totesi:

“Churches are more filled than ever, and the spiritual force growing from it will be an important factor in the resurrection of Russia.”⁷⁵

Platonin käyttämä analogia ylösnousemuksesta kertoo Venäjän hänen mielessään ikään kuin kuolleen ja tulleen ristiinnaulituksi bolševikkien toimesta, ja kokevan ylösnousemuksen venäläisten uskovaisten keskuudesta nousevan henkisen voiman myötä.

Venäjän ei *New York Timesin* kirjoituksissa nähty olevan vallankumouksen jälkeen entisellään. Loppuvuodesta 1925 julkaistiin

⁷³ 20.7.1921. NYT “Russian Peasants Fear for Divine Wrath”. “It is reported a flood of religious fervor is advancing towards Moscow that will sweep away the last remnant of Soviet power like chaff in a hurricane.”

⁷⁴ Husband 2000, 142.

⁷⁵ 25.9.1926 NYT “Platon, Back, Assails Kedrovsky’s Rule”. “Kirkot ovat täydempinä kuin koskaan, ja siitä nouseva henkinen voima tulee olemaan tärkeä tekijä Venäjän ylösnousemuksessa.”

Alexander I. Nazarovin⁷⁶ laatima kirja-arvio Stephen Grahamin⁷⁷ teoksesta koskien Venäjän tilaa. Graham arvio kirjassaan muun muassa Venäjän nykykulttuurin olleen vanhan kulttuurin päälle liimattu ”jargon-kulttuuri”, joka toi mukanaan vain kuolemaa ja muutosta. Nazarov puolestaan pohti:

”Indeed, is it not suggestive that even officially speaking Russia is no longer Russia, but a suspicious international ‘alias’, an anonymous union of socialist republics? Is it not typical that the old motto – ‘Orthodoxy, Absolutism and Nationalism’ – has been replaced by the antithesis of these principles, by ‘Atheism, Communism and Internationalism’? Is the new Russia not an anti-Russia, in a way?”⁷⁸

Venäjän valtion vanhat periaatteet oli kirjoittajan mukaan bolševikkihallinnon myötä korvattu niiden vastakohtilla; ateismilla, kommunismilla ja internationalismilla. Hänen mukaansa Venäjä ei voinut olla Venäjä tällaisten periaatteiden alla, vaan myös ortodoksisuus oli erottamaton osa sitä. Venäjästä oli tullut bolševikkihallinnon myötä anti-Venäjä.

Toisaalta uuden hallinnon vakiinnutettua asemaansa 1920-luvun kuluessa esille alkoi nousta uudenlaisia näkökulmia valtion ja kirkon eroon. Ero nähtiin itse asiassa ortodoksikirkon etuna ja lopulta hyvänä asiana. Alkuvuodesta 1925 Venäjän kirkon tilaa arvioi uudella tavalla vanhakatolisen kirkon metropoliitta William Henry Francis⁷⁹ saarnatessaan

⁷⁶ Alexander I. Nazarov oli venäläisen kirjallisuuden asiantuntija ja freelance kirjailija, joka kirjoitti paljon kirja-arvosteluita sekä teema-artikkeleita *New York Timesiin*. Hän kirjoitti myös muutamia Venäjän historiaa käsitteleviä teoksia. Manning 1935, 431. Nimensä perusteella hän oli ilmeisesti venäläistä alkuperää.

⁷⁷ Stephen Graham oli skotlantilainen kirjailija, joka oli erikoistunut Venäjän historiaan. *The New York Times* (b). Viitattu: 13.6.2010.

⁷⁸ 27.12.1925 NYT ”Stephen Graham On Russia”. ”Eikö tosiaan ole ehdotettavissa virallisestikin puhuttaessa, että Venäjä ei enää ole Venäjä, vaan epäilyttävä kansainvälinen peitenimi, sosialististen tasavaltojen nimetön liitto? Eikö ole erikoista, että vanha motto – ’ortodoksisuus, absolutismi ja nationalismi’ – on korvattu näiden periaatteiden antiteesillä ’ateismi, kommunismi ja internationalismi’? Eikö uusi Venäjä ole tavallaan Antivenäjä?”

⁷⁹ William Henry Francis edusti Amerikan itsenäistä vanhakatolista kirkkoa (Old Catholic Church of America), joka oli irrottautunut roomalaiskatolisesta kirkosta. Vanhakatolisen kirkon oppi pohjautuu vanhaan katolilaisuuteen, mutta identifioituu roomalaiskatoliseksi kirkoksi. Kirkossa arkkipiispa nimityksestä käytetään myös nimitystä metropoliitta. *The Old Catholic Church of America*. Viitattu: 23.10.2010.

yhdessä New Yorkin kirkoista. Hänen mukaansa Venäjän ortodoksikirkko oli viimein vapautunut valtion kontrollista ja vaikutuksesta. Francis kuvaili kirkon olleen historiassaan pelkkä tsaarin ja despoottihallinnon työkalu, jolloin korkeimpien kirkon virkojen hengellinen merkitys sai väistyä ja paikat täytettiin tyrannihallitukselle uskollisilla piispoilla. Metropoliitta Francis vakuutti, että kirkko oli säilynyt ennallaan yhtenä kappaleena kaikkien kokemiansa käännteidenkin jälkeen ja pysyttelisi jatkossa politiikan ulkopuolella.⁸⁰ Reilua vuotta myöhemmin myös Washingtonin piispa James Cannon Jr.⁸¹ arvioi vallankumouksen olleen kirkon etu. Sen ansiosta papisto ja koko kirkon johto olivat lähempänä kansaa ja seurakuntalaisia. Koska kirkko ei enää saanut taloudellista tukea hallitukselta, sen eloonjääminen oli siten osoitus ihmisten aidosta luottamuksesta ja rakkaudesta siihen. Kirkon erottaminen valtiosta ja valtion taloudellisen tuen loppuminen ensimmäisen maailmansodan jälkeen tarkoitti Venäjän kirkolle vapautta.⁸²

Ei ole yllättävää, että amerikkalaiset kirkonmiehet arvioivat kirkon ja valtion erottamisen Venäjällä hyväksi asiaksi. Amerikassa ei ollut kirkon ja valtion yhtenäisyyden historiaa, eikä mikään kristillinen kirkko ollut koskaan noussut kansaa alistavaan asemaan tai osoittautunut korruptoituneeksi. Yhdysvaltain perustuslaissa valtionuskonto kiellettiin, joten kirkko tuli ehdottomasti amerikkalaisessa uskontokulttuurissa olla erotettuna valtiosta ja uskonnollisten instituutioiden itsenäisiä.⁸³ Muut uskontokunnat kuten ortodoksikirkko, joiden perinteeseen kuului valtion yhteys, näyttäytyivät amerikkalaisille helposti korruptoituneina.

Kuitenkin Venäjällä vuosisatoja vallinnut kirkon ja valtion rinnakkaiselon perinne sekä uskonnon ja politiikan sekoittumisen syvät juuret osoittautuivat niin voimakkaiksi, että bolševikitkin joutuivat kartoittamaan yhteistyön mahdollisuuksia. Vaikka neuvostoviranomaiset olisivat mielellään eliminoineet ortodoksikirkon välittömästi yhteiskunnasta, ne antoivat sille

⁸⁰ 16.2.1925 NYT "Russia's Church Free Archbishop Declares"

⁸¹ James Cannon Jr. oli metodisti-episkopaalisen kirkon piispa. Wikipedia (i). Viitattu: 23.10.2010.

⁸² 28.9.1926 NYT "Bishop Says Church Thrives In Russia"

⁸³ Fallers Sullivan 2004, 232-233.

toimintamahdollisuuden neuvostohallinnon valvonnassa. Tämä johtui osaksi siitä, että ortodoksikulttuuri oli yksinkertaisesti läsnä kaikkialla Venäjällä. Se ulottui kaikkialle yhteiskuntaan ja oli leimannut jo vuosisatoja kaikkea yhteisöllistä toimintaa Venäjällä, joten kirkko oli mahdotonta vain pyyhkäistä tieltä pois. Lisäksi bolševikkihallitus huomasi kirkon suorastaan tavoittelevan tapoja ollakseen hyödyksi valtiolle ja turvatakseen näin olemassaolonsa. Bolševikkihallitus alkoikin tietoisesti hyväksikäyttää kirkon tarjoamaa palvelua levittämällä propagandaa ja vakoilemalla sen avulla.⁸⁴

New York Timesin kirjoituksissa otettiin useaan otteeseen kantaa bolševikkien yritykseen rakentaa uudelleen valtion ja kirkon yhteistyöperinnettä. Bolševikkien halukkuus tuoda kirkko mukaan politiikkaansa nousi esille kesällä 1921, kun neljän viikon Venäjän matkaltaan palannut yhdysvaltalainen senaattori France⁸⁵ kommentoi Durantyn toimittamassa haastattelussa bolševikkihallinnon tiedostavan ja hyväksyvän ortodoksikirkon voiman tärkeyden. Francen mukaan bolševikkihallitus oli halukas hyödyntämään sitä, sekä työskentelemään sen kanssa Venäjän hyväksi, niin fyysisesti kuin hengellisestikin. Hän vakuutti bolševikkien olleen avaramielisiä, humaaneja ja vilpittömästi halukkaita tekemään parhaansa maansa hyväksi. Maailman tulisi vain antaa heille mahdollisuus.⁸⁶ Senaattori Francen antama neuvostoystävällinen lausunto bolševikkien ”avaramielisyydestä” ja ”hengellisestä yhteistyöhalusta” vaikuttavat naiviudessaan varsin kummallisilta, sillä neuvostohallinnon tavoitteet uskonnon eliminoimisesta yhteiskunnasta olivat kaikei tiedossa myös länsimaissa. Francen linjaus poikkesi myös Yhdysvaltain hallituksen Neuvostoliitto – politiikasta.

Ateististen bolševikkien johtamalla valtiolla ei kuitenkaan pääsääntöisesti nähty *New York Timesin* kirjoituksissa tulevaisuutta ortodoksikirkon vierellä, ja edellisen kaltaiset puolustuspuheenvuorot

⁸⁴ Froese 2008, 79.

⁸⁵ Joseph I. France toimi Yhdysvaltojen senaatissa vuosina 1917–1923, ja oli ensimmäinen senaattori, joka vieraili Neuvostoliitossa. Hän puolusti sinnikkäästi ystävällismielisten suhteiden rakentamista Neuvostoliiton kanssa. Wikipedia (a). Viitattu: 13.6.2010

⁸⁶ 1.8.1921 NYT ”Senator France Sees Russia Going Back to Capitalism”

bolševikkien hyväksi jäivät ensimmäisinä vallankumouksen jälkeisinä vuosina vähäisiksi. Syksyn 1919 uutisoinnissa haastateltu arkkiepiispa Platon ei löytänyt bolševismille tilaa Venäjältä. Jompikumpi, bolševikit tai ortodoksikirkko, saisi lähteä, eikä lähtijä hänen ennustuksensa mukaan ollut kirkko. Kirkko olisi se voima, joka tulisi pelastamaan Venäjän. Hän totesi: "Ei ole väliä mitä bolševismi tekee, Venäjä jää eloon".⁸⁷ Platon käytti ortodoksikirkon ja Venäjän käsitteitä lähes synonyymeinä kuvatessaan bolševismin ja kirkon kamppailua. Hänelle todellinen ja ainut oikea Venäjä eli ortodoksikirkon yhteydessä, mikä ei ollut mahdollista maan ollessa bolševikkien hallitsema.

Bolševikkien pyrkimys tuoda kirkko mukaan politiikkaan ja tehdä siitä hallituksen työkalu tuomittiin, senaattori Francen lausuntoa lukuun ottamatta, lehden kirjoituksissa. Näin teki myös Nathan Haskell Dole⁸⁸ arvostellessaan Boris L. Brasolin⁸⁹ teosta *The Balance Sheet of Sovietism*. Brasol perusteli kommunistihallinnon yhteistyötä kirkon kanssa selvittäen uskonnon aina olleen venäläisten ohjenuorana ja kirkon aina hyväntahtoisesti käyttäneen hyväkseen vaikutusvaltaansa venäläisten elämään. Hänen mukaansa kirkko oli yleisesti liitetty käsitykseen valtiosta, jotka yhdessä muodostavat harmonisen ihanteen jumalallisesta auktoriteetista ja kansalaisjärjestyksestä. Dole otti voimakkaasti kantaa vääryyteen, johon Brasol syyllistyi verratessaan mädäntynyttä nykytilannetta vanhan hallinnon ja kirkon yhteistyöhön.⁹⁰ Haskellin näkemyksen mukaan tsaarin hallinnon ja ortodoksikirkon suhde ei ollut uudelleenmuodostettavissa bolševikkihallinnon ollessa toisena osapuolena.

Gvosdevin mukaan myös ortodoksikirkon sisällä erimielisyydet yhteistyöstä bolševikkihallinnon kanssa hajottivat kirkkoa. Kirkon monarkistinen siipi oli ehdottomasti sitä mieltä, että Venäjän ainut oikea hallitusmuoto oli ortodoksinen monarkia. Heidän mukaansa kirkon asioihin ei

⁸⁷ 30.9.1919 NYT "Union of America and Russia Advised". "And whatever Bolševism will do Russia will stay alive"

⁸⁸ Nathan Haskell Dole oli yhdysvaltalainen toimittaja ja kirjailija, joka myös käänsi venäjänkielistä kirjallisuutta. The New York Times (c). Viitattu: 13.6.2010.

⁸⁹ Boris L. Brasol oli valkoisen Venäjän emigrantti, joka oli menestynyt kirjallisuuskriitikko. Hän myös kirjoitti muutamia Neuvostoliittoaiheisia teoksia. Wikipedia (b). Viitattu: 13.6.2010.

⁹⁰ 7.1.1923 NYT "Bolševist Russia from Various Angles"

millään voinut sekaantua ateistinen hallitus, joka ei ollut ortodoksinen tai edes venäläinen. Uudet vallanpitäjät nähtiin kirkossa yleisesti saaneen valtansa saatanalta, eikä näin ollen heitä voitu katsoa legitiimeiksi Venäjän hallitsijoiksi. Useat ortodoksikirkon edustajat eivät tunnustaneet bolševikkeja Venäjän johtajiksi ja halusivat pitää kirkon aiset erillään bolševikkipolitiikasta, vainojenkin uhalla. Suuri osa ortodokseista kannatti kuitenkin kirkon jättäytymistä neutraaliksi, kokonaan politiikan ulkopuolelle, ja päätyi tukemaan valtion ajamaa kirkon ja valtion eroa. Tämä ei kuitenkaan kelvannut neuvostohallinnolle, vaan se vaati täyden kirkon tuen politiikalleen, jos se täytyisi säilyttää elossa. Ortodokseille jätettiin siis vaihtoehdoiksi pysyä valtion valvonnassa ja yhteistyössä sen kanssa tai vaipua maan alle.⁹¹

Ortodoksikirkon sisälle muodostuikin ryhmä, joka kannatti kirkon ja hallituksen yhteistyötä. Heidän tahollaan bolševikkivallankumous nähtiin Jumalan työnä, ja kunnollisten kristittyjen tuli näin ollen pysyä lojaaleina esivallalleen. Vallankumouksen uskottiin myös puhdistavan kirkon sisäisestä korruptiosta ja epäonnistumisista. Tämä reformistinen haara halusi uudistaa kirkkoa ja koki tasa-arvoisen sosialistisen yhteiskunnan rakentamisen kristillisten periaatteiden mukaisena.⁹² Tätä neuvostohallinnon tukemaa, Elävänä kirkkona tunnettua kirkon sisäistä suuntausta käsitellään laajemmin luvussa 4.2.

Bolševikkihallituksen yhteistyöyritys ortodoksikirkon kanssa havaittiin hyvin pian hedelmättömäksi ja haudattiin lopullisesti. Bolševikkipolitiikan ja ortodoksiuskonnon yhtälön mahdottomuuden toteaminen aiheutti *New York Timesin* sivuilla tilanteen uudelleenarviointia. Esimerkiksi juutalainen venäläisemigrantti Samuel A. Halperin kirjoitti mielipidepalstalle vuonna 1924 arvioiden valtion ja kirkon erottamista toisistaan uskonnonvapauden näkökulmasta. Hänen mukaansa vallankumousta edeltänyt tsaarin Venäjä ei missään tapauksessa ollut suvaitseva muille uskonnoille paitsi ortodokseille. Jo maailman laajuisesti

⁹¹ Gvosdev 2001, 212-215.

⁹² Ibid.

tunnetut käsitteet ”Kreikkalais ortodoksinen tsaari” ja ”Pyhä Venäjä” osoittivat todeksi, että ortodoksikirkko ja sen jäsenet olivat Venäjällä etuoikeutetussa asemassa. Niin siviilielämässä kuin politiikan saralla henkilöllä, joka ei kuulunut ortodoksikirkkoon, ei kirjoittajan mukaan käytännössä ollut etenemismahdollisuuksia. Halperin kertoi itse asuneensa ja opiskelleensa eri puolilla Venäjää. Vaikka hän ei tukenutkaan Venäjän uutta hallitusta ja hyväksynyt sen toimia, oli hänen mukaansa sen toiminta kuitenkin paljon humanimpaa kuin tsaarin hallinnon, jonka aikana Venäjällä ei vallinnut uskonnonvapaus.⁹³

Useat juutalaiset venäläisemigrantit ottivat uutisen valtion ja kirkon erottamisesta Venäjällä ja sen myötä ortodoksikirkon valta-aseman purkautumisesta ilolla vastaan juuri uskonnonvapauden näkökulmasta. Vielä 1800-luvun lopulla Venäjä oli ollut maailman suurin juutalaisvaltio, jonka alueella eli yli puolet kaikista maailman juutalaisista. Juutalaiset olivat aina olleet Venäjällä kansa, jota oli syrjitty. 1800-luvun aikana juutalaiset olivat suljettuna omille asuinalueilleen ja heitä yritettiin kovin ottein assimiloida venäläisiin vieroittamalla heitä uskonnostaan ja kulttuuristaan. Vuoden 1881 keisari Aleksanteri II:n salamurha, jonka takana oli myös juutalaisia, nosti vainot uusiin mittasuhteisiin, ja juutalaispogromit⁹⁴ alkoivat. Juutalaisten asuinalueiden järjestelmällinen tuhoaminen sekä väkivaltaisuuDET sysäsivät liikkeelle valtavan siirtolaisvirran Yhdysvaltoihin. Tsaarin Venäjän valtavat mittasuhteet saanut antisemitismi sekä juutalaisten syyttäminen kaikista valtakunnan kohtaamista vastoinkäymisistä viestittivät lopullisesti juutalaisille, ettei Venäjä ollut heidän kotimaansa eivätkä he olleet sinne tervetulleita.⁹⁵

Halperinin näkemykseen Venäjälle vallankumouksen myötä syntyneestä uskonnonvapaudesta heijastuu juutalaisten kipeä historia Venäjällä. Hän kuvasi bolševikkihallintoa jopa ”humaniksi” verratessaan sitä tsaarinhallintoon. Juutalaisten lisäksi Foglesonin mukaan myös muut tsaarin

⁹³ 29.7.1924 NYT ”Religious Freedom in Czarist Russia”

⁹⁴ Pogromi käsite syntyi tällöin Venäjän kieleen, jolla tarkoitettiin suurta hävitystä ja joukkoväkivaltaa; tuhopolttoja, ryöstelyä ja väkivaltaisuuksia.

⁹⁵ Kuparinen 2008, 197–200.

Venäjän vähemmistöuskontojen edustajat kuten protestantit, uskoivat varhaisen Neuvostoliiton vapauttaneen Venäjän uskonnollisesta sorrosta ja syrjinnästä.⁹⁶ Esimerkiksi vuonna 1925 lehdessä haastateltu Leningradin luterilainen pappi arvioi Venäjän uskonnollista tilannetta vapaammaksi ja suvaitsevamaksi kuin se oli koskaan aiemmin ollut. Hän kertoi puhuneensa monissa vanhoissa Moskovan ortodoksikirkoissa, mikä olisi ennen vallankumousta katsottu pyhinhäväistykseksi ja ankarasti rankaistavaksi teoksi.⁹⁷

Bolševikkien päästessä valtaan monet vähemmistöuskonnot juhlivat pääsyään tasa-arvoiseen asemaan hallitsevan ortodoksiuskonnon kanssa. Uuden hallituksen huomio keskittyikin aluksi ortodoksikirkon vallan karsimiseen sekä muihin valtauskontoihin Venäjällä. Froesen mukaan tämä johti pienempien uskontokuntien vahvistumiseen, jopa kasvuun, sekä lopulta uskonnollisen monimuotoisuuden lisääntymiseen Venäjällä. Kun lopulta vainoaminen kohdistui yhtäläillä kaikkiin uskontoihin, pärjäsivät Froesen tutkimuksen mukaan pienemmät uskontokunnat aikaisemmin dominoinutta ortodoksikirkkoa paremmin, sillä niiden oli täytynyt selvitä samankaltaisesta paineesta jo tsaarinvallan aikana.⁹⁸ Kuitenkin monilla Neuvostoliiton alueilla, kuten Inkerissä, tiedetään uskonnonvastaisen toiminnan ja vainon olleen hyvinkin voimakasta erityisesti aktiivista lähetystyötä tehneitä evankelisluterilaisia kohtaan. Inkeriläiset kärsivät ankarista puhdistuksista 1920-luvulta lähtien, ja muillakin valtakunnan tiukasti valvotuilla reuna-alueilla vähemmistöuskonnot joutuivat rajujen vainojen kohteeksi.⁹⁹ *New York Timesille* näin avoimesti lausuntoa antaneen luterilaisen papin huomiot neuvostohallinnon myötä Venäjälle syntyneestä vapaammasta uskonnollisesta ilmapiiiristä vaikuttavat tässä valossa lähinnä propaganda puheelta.

Venäjän valtion ja ortodoksikirkon suhteesta keskusteltaessa *New York Timesissa* tuotiin esille useita näkemyksiä. Monissa kirjoituksissa

⁹⁶ Foglesong 2007, 62.

⁹⁷ 24.5.1925 NYT " Berengaria Held up 18 Hours by Fog"

⁹⁸ Froese 2008, 37, 82.

⁹⁹ Laitila 1999, 21; Smart 1998, 547.

ortodoksikirkko liitettiin keskeisenä, lähes eilinehtoisena elementtinä Venäjän valtioon, ja argumentit pyrittiin esittämään kristillisen retoriikan avulla. Erityisesti amerikkalaiset ja venäläiset Venäjä-asiantuntijat katsoivat ortodoksisuuden olleen niin keskeinen osa venäläistä nationalismia, että ilman ortodoksikirkkoa ja ateististen hallitsijoiden johtamana, Venäjän ei ollut enää Venäjä, vaan jotain vastakohtaista. Venäjän historiaan selvästi perehtyneet eivät uskoneet ortodoksikirkon selviävän ilman valtionyhteyttä – tai Venäjän selviävän ilman valtionkirkkoa – toisin kuin amerikkalaiset kirkonmiehet, jotka uskoivat kirkon ja valtion erottamisen tehneen kirkolle hyvää. Esimerkiksi nuorempien amerikkalaisten kirkkokuntien; vanhakatolisen kirkon ja metodisti-episkopaalisen kirkon edustajien näkemykset heijastivat perinteistä amerikkalaista kirkkokulttuuria, jota noudattaen kirkkojen tuli pysyä ehdottoman itsenäisinä ja erillisinä valtiiovallasta.

Lehden kirjoituksista nousi esille myös juutalaisnäkökulma, joka korosti ortodoksikirkon etuoikeutetun aseman murtamisen positiivisia vaikutuksia. Erityisesti juutalaisille bolševikkien mukanaan tuoma uskontotilanne näytti vapaammalta kuin vuosisatoihin ortodoksikirkon ollessa valta-asemassa Venäjällä. Kyseinen teema sekä täysin omanlaisekseen muotoutunut juutalaisnäkökulma nousevat tutkimuksessa esille uudelleen luvussa 5.2., kun *New York Timesin* kirjoituksissa ortodoksikirkon ja tsaarin hallinnon suhde esitettiin Neuvostoliiton uskonnollisten vainojen selittäjänä ja jopa puolustajana.

3.2. Vieras bolševismi ortodoksisen kansan sairautena

Ortodoksiuskonnosta oli venäläisten käännynnäytämisen jälkeen muodostunut ensimmäinen ja tärkein venäläistä kansallista identiteettiä rakentava aines. Ortodoksisuus oli noussut erottamattomaksi osaksi venäläisyyttä, ja erityisesti maalaisväestö identifioitui ennen kaikkea ortodokseiksi. Ortodoksisuus alkoi

tarkoittaa venäläisille samaa kuin venäläisyys.¹⁰⁰ Niin kuin on jo aiemmin todettu Smith kuvaa kansaa pyhänä yhteisönä, jonka perusteina olevista pyhiksi koetuista uskomuksista, traditioista ja eettisistä periaatteista yhteisön jäsenet saavat aineksia kansallisen identiteettinsä ylläpitämiseen.¹⁰¹

Smithin määrittelemä nationalismi rakentuu yhteisön menneisyyden pyhien aineiden muodostamalle perustalle. Näin tarkasteltiin myös venäläisyyden ja perinteisen ortodoksisuuden välistä sidettä *New York Timesin* kirjoituksissa. Pian vallankumouksen jälkeen, jo aiemmin esille nousut J. Dynely Prince kuvaili ortodoksikirkkoa mielipidepalstalla huhtikuussa 1918:

”In each community where Orthodox Christianity has established itself, we find the Church, not as the mere vehicle of religious expression, but as the especial and chief exponent of nationalism.”¹⁰²

Vallankumouksen ei uskottu vaikuttavan venäläisten uskonnollisuuteen ja ortodoksikirkon elinvoimaisuuteen lehden kirjoituksissa, vaan eri tahot vakuuttivat ortodoksiuskon vain voimistuneen kirkon- ja uskonvainojen seurauksena. Esimerkiksi kesällä 1921 senaattori France totesi Venäjän vierailunsa jälkeen Venäjän kansan elävän edelleen hyvin voimakkaassa, elävässä uskossa. Hänen mukaansa ortodoksikirkko ei ollut koskaan aiemmin ollut niin voimissaan ja eläväinen kuin se oli nyt. Ortodoksikirkko oli kaukana kuolleesta kirkosta.¹⁰³ Arkkipiispa Platon kommentoi Venäjän uskonnollista tilannetta samoin jo syksyn 1919 uutisoinnissa. Hänen mukaansa Venäjän kansasta oli tullut entistä uskonnollisempaa, eikä uskonnollinen innostus ollut koskaan aiemmin ollut yhtä voimakasta. Kansa sai voimansa kirkosta, joka oli ainut tekijä, joka

¹⁰⁰ Gvosdev 2001, 64; Hosking 1998, 210.

¹⁰¹ Smith 2003, 31.

¹⁰² 11.4.1918 NYT ”The Russian Church”. ”Jokaisessa yhteisössä, johon ortodoksikristillisyys on vakiintunut, kirkko ei ole ainoastaan uskonnollisen ilmaisun väline, vaan nationalismin erityinen ja pääasiallinen edustaja.”

¹⁰³ 1.8.1921 NYT ”Senator France Sees Russia Going Back to Capitalism”

pelastaisi Venäjän. Platonin mukaan bolševismia vastaan voitiin taistella vain kristillisen Jumalan avulla.¹⁰⁴

Kesällä 1922 C. R. Crane¹⁰⁵ kirjoitti artikkelissaan huomioistaan Venäjän uskonnollisesta tilanteesta. Hän kertoi venäläisten olevan syvästi uskonnollinen kansa, jolle kaikki kirkon asiat, jopa hallintoa koskevat, olivat olleet yleistietoa, ja kansa oli aina keskustellut kirkon asioista ja osallistunut niihin. Ortodoksikirkossa kaikki olivat samalla tasolla, ja kirkko oli jokaisen koti. Crane yhdisti ortodoksiuskonnon venäläisten kansalliseen identiteettiin seuraavasti:

”The attachment of the people to their faith has never been such as under this adversity. Attendance is unparalleled, perhaps to propitiate for national shortcomings which they feel have brought upon their heads the scourge of Bolševism.”¹⁰⁶

Kirjoittajan mukaan ortodoksikirkko oli siis aina ollut lähellä kansaa, ja nyt bolševismi oli aiheuttanut jonkinlaisen kansallisen tyhjiön yrittäessään tuhota kirkon. Kansallisen vajaavaisuuden myötä venäläisten aktiivisuus kirkon suuntaan oli voimistunut entisestään. Koska ortodoksikirkko riisuttiin kaikista sen poliittisista ja yhteiskunnallisista tehtävistä, muodostui siitä Froesen mukaan instituutio, joka ei enää samaan tapaan voinut tarjota seurakuntalaisilleen kirkollisia ja yhteiskunnallisia palveluita. Näin ortodoksi-identiteetistä ryöstettiin osa sen olennaista merkitystä ja tarkoitusta.¹⁰⁷

Muutamissa kirjoituksissa pohdittiin uskonnon rajoittamisen vaikutusta venäläisiin. Jo keväällä 1918 J. Dynely Prince kirjoitti mielipidekirjoituksessaan venäläisten identiteetin valitettavasti muuttuneen

¹⁰⁴ 30.9.1919 NYT ”Union of America and Russia Advised”

¹⁰⁵ C. R. Crane oli entinen Kiinan Yhdysvaltojen suurlähettiläs ja slaavilaisen nationalismien asiantuntija. Hän asui Venäjällä useaan otteeseen elämänsä aikana. 16.2.1939 NYT ”Charles R. Crane, 80, Dies”.

¹⁰⁶ 13.8.1922 NYT ”Martyrs of Today”. ”Kansa ei ole koskaan ollut niin sidoksissa uskoonsa kuin nyt näiden vastoinikäymisten alla. Osallistuminen on ennätysellistä, ehkä tyynnyttääkseen kansallista vajaavaisuutta, jonka he kokevat bolševismin vitsauksen heille aiheuttaneen.”

¹⁰⁷ Froese 2008, 109.

uskonnollisen vaikutuksen häviämisen myötä. Princen mielestä venäläiset olivat ennen oikeutetusti tunnistettu hartaudesta, hurskaudesta ja omistautuvaisuudesta, mutta nyt kaikki nämä ominaisuudet olivat kohdistuneet palvonnan muotoon, joka oli merkki rappeutuneesta ihmiskunnasta. Nyt venäläiset korostivat vapauden ja tasa-arvon sijaan oikeudenloukkauksia.¹⁰⁸ Kirjoittaja arvioi venäläisen identiteetin hyvien ominaisuuksien juontuneen juuri uskonnollisuuden elementistä. Toisaalta Prince kuitenkin uskoi venäläisten kohdistavan edellä mainitut hyvät ominaisuutensa virheellisesti bolševismiin, johon hän viittasi rappeutuneella ihmiskunnalla.

Usko bolševikkihallinnon väliaikaisuuteen nousi esille myös keskusteltaessa venäläisten uskonnollisuudesta. Isabel F. Hapgood muistutti kesän 1918 mielipidekirjoituksessaan, että uskonto oli synnynnäinen osa Venäjää. Hänen mielestään oli luonnollista, että jokainen irrottautui kirkosta toisinaan, julkisesti tai yksityisesti, joten tilanne Venäjällä oli tulkittavissa vain väliaikaiseksi.¹⁰⁹ Hapgood uskoi venäläisten olevan pohjimmiltaan uskonnollisia, ja nyt kirkkoa vastustavat olivat vain omassa uskossaan horjuneita, ja tulisivat palaamaan taas kirkon yhteyteen.

Samalla tavalla venäläisistä puhui arkkipiispa Platon lehden haastattelussa kesällä 1919. Hänen mukaansa Venäjän kansa oli sairastunut, mutta toivoa parantumiseen oli vielä. Sairaus oli vakava, mutta sillä ei ollut syviä juuria, sillä bolševismi oli Venäjällä tuontitavaraa. Bolševismi pystyi yllyttämään kannattajikseen sellaisen kansanosan, joka oli jo ongelmissa suhteessaan synnyinmaahansa. Ensimmäisessä maailmansodassa mukana olleet sekä osa nuorista teollisuustyöläisistä ja rahvaasta olivat tyytymättömiä ja vihan täyttämiä. Kuitenkin ylivoimainen enemmistö venäläisistä oli joutunut terrorisoinnin kohteeksi, sillä bolševikit edustivat vain pientä vähemmistöä Venäjän asukkaista. Platonin mukaan ihmiset olivat erityisen tuhtuneita siitä, minkä vainon kohteeksi heidän kirkkonsa oli joutunut, eikä Venäjän kansa

¹⁰⁸ 11.4.1918 NYT "The Russian Church"

¹⁰⁹ 2.7.1918 NYT "America and the Russian Church"

tulisi Platonin mukaan koskaan unohtamaan tai antamaan anteeksi sitä. Platon uskoi, että kansan tahto tulisi taas toteutumaan sopivan tilaisuuden tullen.¹¹⁰ Bolševismin vertaaminen sairauteen, johon osa venäläisistä oli sairastunut, viittaa uskonnollisuuden ja ortodoksikirkon yhteydessä elämisen olleen venäläisten terve ja normaali tila. Bolševismi ei haastatellun Platonin mielestä ollut juuriltaan venäläistä, vaan uusi ja vieras elementti, jota vain isänmaataan vastustavat kannattivat.

Bolševismi koettiin siis vieraana elementtinä venäläisyyteen nähden, eikä sillä nähty olevan mitään yhteyttä kansaan. Rollo Ogden pohti alkukevään 1923 pääkirjoituksessaan vallankumouksen todellista luonnetta. Kirjoittaja viittasi *The London Timesin* Venäjän kirjeenvaihtajan näkemykseen vallankumouksesta, jonka mukaan se ei varsinaisesti ollut uskonnon vastainen, vaan ennemmin epäuskonnollinen. Vallankumous sai ateistisia piirteitä vasta myöhemmin, ja ne tulivat Venäjän ulkopuolelta. Hänen mukaansa vallankumouksen johtajat eivät olleet juuriltaan venäläisiä.¹¹¹ Bolševikkivallankumous nähtiin erityisesti sen ateistisuuden takia vieraana ja Venäjän ulkopuolelta tulleelta. Venäjän kansan vallankumouksena pidettiin siis helmikuun 1917 vallankumousta, joka ei ollut luonteeltaan uskonnonvastainen.

The London Timesin kirjeenvaihtaja ei uskonut passiivisesti uuden hallinnon hyväksyneiden venäläisten luopuneen uskonnostaan. Kirkosta oli hänen mukaansa tullut voimakkaampi kuin koskaan, ja nyt rahvaan ja teollisuustyöläisten lisäksi myös aiemmin uskontoa vieroksunut älymystö oli hakenut lohtua kirkosta. Päätoimittaja Ogden arvioi kirjeenvaihtajan näkemyksen pohjalta uskonnon olleen mahtavin kansaa yhdessä pitävä voima, jos kansalaisille olisi annettu mahdollisuus ilmaista uskonnollisuuttaan.¹¹² Bolševismi erotettiin entistä voimakkaammin venäläisyydestä bolševikkien vakiinnuttaessaan valtaansa Venäjällä. Kaikki kansan kerrostumat näyttivät kääntyvän kirkon puoleen, ja uskonnon vakuutettiin olevan keskeisin kansallisen identiteetin rakentaja.

¹¹⁰ 20.7.1919 NYT "Russian Reds Vent Hatred on Churh"

¹¹¹ 25.3.1923 NYT "Bolševism and Religion"

¹¹² Ibid.

Myöhemmin vielä vuonna 1930 vallankumouksen venäläisyys nostettiin lehdessä esille. Yhdysvaltalainen Venäjän metodistikirkon edustaja George A. Simons puhui New Yorkissa Neuvostoliiton tilanteesta. Hänen mielestään bolševikkijohto ei ollut todellinen Venäjän kansan edustaja, vaan Venäjän vallankumous tapahtui Kerenskyn johdolla, jolloin venäläiset kapinoivat tsaarin valtaa vastaan. Tällöin bolševikit eivät edes olleet maassa. Jälkeenpäin tapahtunut punainen vallankumous oli täysin erillinen itse kansasta. Simonsin mukaan edelleen 85 prosenttia Venäjän kansasta kuului ortodoksikirkkoon ja venäläiset olivat pohjimmiltaan syvästi uskonnollisia.¹¹³ Lehdessä helmikuun 1917 vallankumous esitettiin oikeana Venäjän vallankumouksena. Koska bolševikkien vallankumouksen ei nähty olleen venäläisten tukema eikä vallankumouksen luonne venäläinen, ei *New York Timesissa* myöskään bolševikkien ajaman ateistisuuden uskottu olleen venäläisyyteen sopivaa.

Bolševismi oli venäläisille vierasta sekä filosofisesti että fyysisesti. Suurin osa bolševikkijohtajista oli pysytellyt pitkään ennen vallankumousta Länsi-Euroopassa eikä vallankumouksen jälkeenkään ollut juuri tekemisissä tavallisten venäläisten kanssa. Gabelin mukaan tämän takia venäläisen maalaisväestön tarpeet ja sen todellinen tila eivät valjenneet bolševikeille, kun taas bolševismi aatteena jäi kaukaiseksi suurelle enemmistölle väestöstä. Myöskään Länsi-Euroopasta omaksutun tieteellisen ateismin perustelut Jumalan olemattomuudelle eivät auenneet ortodoksisille venäläisille.¹¹⁴

Vähitellen keskustelu venäläisten uskonnollisuudesta nostettiin esille lehdessä enää lähinnä joulun- ja pääsiäisenvieton yhteydessä. Esimerkiksi vuonna 1935 uutisoitiin Neuvostoliitossa juliaanisen kalenterin mukaisesta joulunvietosta. Harold Denny kirjoitti jäljellä olevien neljänkymmenen Moskovan kirkon olleen tungokseen asti täynnä. Hänen mukaansa uskovaiset näyttivät enimmäkseen olleen ymmällään ja eksyksissä muuttuvassa, jumalattomassa kommunistisessa yhteiskunnassa. Kirkossa oli mukana Dennyn

¹¹³ 6.4.1930 NYT "Calls Writers Wrong Who Attack Russia"

¹¹⁴ Gabel 2005, 469–470.

mukana yllättävän paljon nuoria ihmisiä. Tilaisuutta seuratessaan hänen mielestä olisi yhtä hyvin voinut kääntää kalenteria seitsemätoista vuotta taaksepäin, ja melkein olisi voinut unohtaa, että vallankumousta edes tapahtui.¹¹⁵ Lisäksi pääsiäisenvieton uutisoitiin olleen samana vuonna erityisen suosittu. Jäljelle jääneet Moskovan kirkot olivat ääriään myöten täynnä uskovaisia, ja heitä kerääntyi massoittain myös kirkon pihoille seuraamaan palvelusta ikkunoista. Denny kertoi pääsiäisenviettotraditioiden pitäneet pintansa venäläisten tavoissa niin voimakkaasti, että jopa kunnan kommunistitkin valmistivat kotonaan pääsiäisruokia.¹¹⁶

3.3. Epäyhtenäinen, välinpitämätön ja taikauskoinen kansa?

Venäläisten uskonnollisuuteen ja venäläisyyden ortodoksiseen perusluonteeseen ei yksimielisesti uskottu *New York Timesiin* kirjoittaneiden keskuudessa. Vuoden 1920 lopulla julkaistussa viisiosaisen juttusarjansa ”Russia in the Shadow” artikkelissa H. G. Wells¹¹⁷ arvioi venäläisten itsensä suhtautumista maassansa vallinneeseen tilanteeseen. Hän kuvaili venäläisten olleen enemmistöltään sivistymätöntä rahvasta, jotka suhtautuivat poliittiseen ja sosiaaliseen tilanteeseen välinpitämättömästi. He olivat kiinnostuneita vain välittömästi itseään koskevista asioista ja olivat suurpiirteisen tyytyväisiä bolševikkihallintoon. Venäläiset olivat Wellsin mukaan ennemmin taikauskoisia kuin uskonnollisia ihmisiä. Hän kävi kirjoituksessaan läpi kaikki yhteiskunnan kerrostumat ja totesi, ettei kansalla, ei edes sivistyneistöllä, ollut yhteistä aatetta. Myös venäläinen papisto oli kirjoittajan mukaan

¹¹⁵ 7.1.1935 NYT ”Devout In Russia Observe Yule Eve”

¹¹⁶ 29.4.1935 NYT ”Crowds Overflow 35 Churches On Orthodox Easter In Moscow”

¹¹⁷ H. G. Wells oli tunnettu englantilainen kirjailija. Hän kirjoitti uransa aikana muun muassa historia- ja uskontoaiheisia teoksia. Wellsillä oli luonnontieteellinen koulutus ja hänen kerrotaan kannattaneen sosialistisia aatteita. Wells ei ollut uskonnollinen mies, vaan hänen maailmankatsomuksensa oli ennemmin tieteelliseen materialismiin kallistuva. Harrison; Matthew, 56–61.

sivistymätöntä, jolla ei ollut mitään vaikutusvaltaa alaistensa tietoisuuteen tai asenteisiin.¹¹⁸

Venäjän kansan epäyhtenäisyys oli alkanut ilmetä erityisesti ortodoksisuuden osalta viimeisen tsaarin Nikolai II:n hallintokauden aikana. Tutkimuksen mukaan aristokratian ja maalaisväestön välinen kuilu oli kasvanut erityisen syväksi, kun yläluokan keskuudessa perinteinen ortodoksisuus oli alettu entistä voimakkaammin kokea Venäjän kehitystä rajoittavana elementtinä ja maalaisväestön taikauskona. Toisaalta tällöin juuri aristokratia, itse tsaari mukaan lukien, alkoi kiinnostua mystiikasta ja henkisyydestä perinteisen ortodoksiuskonnon sijaan, mikä synnytti yläluokan ja tsaariperheen keskuuteen useita muodikkaita uskonsuuntauksia.¹¹⁹ Venäläisten arvioimisella taikauskoiseksi kansaksi voidaan viitata vallankumousta edeltävien vuosien tsaarinkin tukemaan ortodoksisuuden uudelleenarviointiin. Toisaalta Wellsin kaltaiselta ateistiselta sosialistilta minkä tahansa uskonnon väittäminen taikauskoksi oli odotettavaa.

Samanlaisia tulkintoja venäläisten uskonnollisuudesta ja ortodoksikirkon tilanteesta teki Duranty kirjoituksessaan vuoden 1923 syksyllä etsiessään syytä kirkon omaisuuden takavarikoinnin sujuvaan onnistumiseen. Verrattaessa ortodoksiuskontoa Venäjällä esiintyviin muihin uskontoihin, kuten roomalaiskatolilaisuuteen, juutalaisuuteen tai islaminuskoon, ortodoksisuus vaikutti hänen silmissään suhteellisen kuolleelta uskonnolta. Venäläisistä oli Durantyn mukaan ajan myötä tullut enemmän taikauskaisia kuin uskonnollisia ihmisiä, eikä uskonto ollut venäläisille enää elämäntapa. Durantyn mukaan venäläisten välinpitämättömyys tilanteeseen näkyi esimerkiksi siinä, ettei kirkon omaisuuden takavarikointi aiheuttanut merkittävää vastarintaa.¹²⁰ Tutkimus osoittaa kuitenkin toista: Vallankumouksen ensimmäisistä vuosista lähtien ortodoksien tekemän vastarinnan on tutkittu olleen erittäin voimakasta, eikä esimerkiksi takavarikoita hyväksytty ilman vastustusta. Koko 1920-luvun ortodoksit

¹¹⁸ 28.11.1920 NYT "Russia in the Shadow"

¹¹⁹ King 2006, 154.

¹²⁰ 15.9.1923 NYT "Soviet Sees Error of War on Church"

käyttivät jopa väkivaltaa haastaessaan neuvostoviranomaisten toimet, erityisesti kun kirkkorakennuksia yritettiin sulkea ja muuntaa muihin tarkoituksiin. Ortodoksikirkko lupasikin jäsenilleen täyden anteeksiannon ateisteihin kohdistuneista, verisistäkin synneistä.¹²¹ *New York Times*issa ihmeteltiin kuitenkin useaan otteeseen, miten kirkko ei noussut vastarintaan. Tieto bolševikkien toimien vastustuksesta kirkon taholta ei ollut siis saavuttanut lehden kirjeenvaihtajia.

Yhä enemmän 1920-luvun kuluessa Venäjän kansan hajanaisuus puhutti *New York Times*issa ja erityisesti maalaisväestön identiteetistä ja ortodoksisuuden osuudesta siinä esitettiin mielipiteitä. Kesällä 1925 julkaistussa artikkelissaan juutalainen William Reswick¹²² kirjoitti Venäjän kansan jakautuneen punaisiin, valkoisiin sekä väliin putoaviin harmaisiin. Valkoiset ja punaiset elivät, tekivät töitä ja hengittivät kirjoittajan havaintojen mukaan rinnakkain usein saman katon alla, jokainen uskoen vahvasti oman asiansa lopulliseen voittokulkuun ja vihollisen tuhoon. Kirjoittajan mukaan valkoisten ja punaisten väliin putosi suuri massa venäläisiä, lähinnä maalaisväestöä, harmaita. Maaseudulla vallankumousta oli hädin tuskin havaittavissa, ja monet, erityisesti keski-ikäiset, joutuivat kahden puolen repimiksi: he osallistuivat tavan vuoksi paikalliseen neuvostotoimintaan ja toisaalta kävivät perinteitä kunnioittaakseen sunnuntaisin kirkossa. Kirjoittaja uskoi vallankumouksen lopullisen voiton ja hallinnan olevan mahdollista vain, jos harmaat kansalaiset saataisiin voitettua puolelleen.¹²³ Juutalainen tulkinta venäläisistä, ainakin William Reswickin tapauksessa, korosti venäläisten epäyhtenäisyyttä kansana. Kuvaamalla maalaisväestöä harmaaksi kansanosaksi ja väliinputoajiksi, hän viestitti enemmistöltä venäläisistä puuttuvan vahva yhteinen vakaumus, ja uskoi heidän olleen kahden puolen vietävissä.

¹²¹ Husband 2000, 140-141.

¹²² William Reswick oli juutalainen venäläisemigrantti, joka oli saapunut Yhdysvaltoihin ennen vallankumousta, mutta palasi pian Neuvostoliittoon journalistin tehtävissä. Hän työskenteli freelance-toimittajana Moskovassa lähes vuosikymmenen ajan. 3.6.1954 NYT "William Reswick, News Writer, 64."

¹²³ 2.8.1925 NYT "Red, White and Gray Zigzag in Russia"

Venäläisen maalaisväestön ortodoksisuudesta on tutkijoiden keskuudessa, niin kuin *New York Timesiin* kirjoittaneidenkin parissa, oltu montaa mieltä. Venäläinen maalaisväestö tunnisti itsensä ensisijaisesti ortodokseiksi; ortodoksisuus erotti heidät muista Venäjän etnisistä ryhmistä, se oli ainoa tekijä, joka yhdisti heidät venäläiseen yläluokkaan ja he saattoivat jopa ymmärtää ortodoksisuuden olevan heidän kansallisuutensa. Heidän kansallinen identiteettinsä siis perustui puhtaasti ortodoksiuskontoon. Toisaalta, maalaisväestön harjoittama ortodoksiuskonto oli hyvin erilaista verrattuna venäläisen yläluokan uskontoon. Monet katsoivat maalaisten olevan enemmän taikauskaisia ja puolipakanoita, kuin aitoja ortodokseja.¹²⁴ Venäjällä eri yhteiskuntaryhmien uskonnollisuuden välillä oli selviä eroja, erityisesti oppineen eliitin ja rahvaan kyläyhteisön välillä. Maalaisväestölle uskonto oli jokapäiväisempää, arkisempaa ja konkreettisempaa, kun kaupunkien yläluokka korosti uskon oppien ja teorioiden merkitystä. Eroon vaikutti suuresti maalaisväestön alhainen lukutaito. Monet kuitenkin uskoivat, että todellinen venäläinen ortodoksiusko eli juuri kyläyhteisöissä.¹²⁵

Maalaisväestön uskonnollisuuteen ja voimaan ylläpitää ortodoksikirkkoa uskottiin myös *New York Timesissa*. Venäläisestä talonpoikaistosta ja maalaisväestöstä kirjoitti Anne O'Hare McCormick juttusarjassaan vuoden 1927 lopussa. Hänen mukaansa suurin paradoksi kommunismin menestymiselle on juuri maalaisväestöstä kiinni. Uskonnota McCormick kirjoitti, että kirkkoja pidettiin kaikista pienimmissäkin kylissä ylpeydellä avoinna. Uskonnonvastainen propaganda oli kuitenkin hänen mukaansa eittämättä vaikuttanut myös maalla, erityisesti nuorten keskuudessa. Uskonto oli McCormickin kertoman mukaan liian vanha ja juurtunut ilmiö maalla, jotta sen harjoittamisesta olisi voinut selvitä ilman rangaistusta. Kirkossakäynti olikin muuttunut rutiininomaisesta velvollisuudesta jännittäväksi protestiksi.¹²⁶ McCormickinkaan mielestä bolševismi ei voinut menestyä Venäjällä, ellei venäläisten enemmistöä, uskonnollista

¹²⁴ Hosking 1998, 211.

¹²⁵ Engelstein 2003, 24–25; Gabel 2005, 43.

¹²⁶ 20.11.1927 NYT "The Peasant That Overwhelms Russia"

maalaisväestöä, onnistuttu voittamaan puolelleen. Hänkin totesi venäläisten uskonnollisen aktiivisuuden vain korostuneen entisestään uskonnonvastaisten toimien myötä.

Syyskuussa 1926 tutkimuksensa Venäjän uskontotilanteesta päätökseen saanut Washingtonin piispa James Cannon Jr. otti myös kantaa venäläisen maalaisväestön tilaan lehdessä. Kommunismi ei piispan tutkimuksen mukaan ollut saavuttanut maalaisväestöä, eikä heistä ikinä kommunisteja tulisikaan. Jo Lenin oli piispan mukaan ennen kuolemaansa ennustanut kommunismin kuihtuvan Venäjällä juuri siksi, ettei se voinut koskaan saavuttaa talonpoikien tukea. Hänen mukaansa kommunistit olivat epäonnistuneet täysin sodankäynnissään uskontoa vastaan, ja kaikista tukahduttamis- ja tuhoamisyrityksistä huolimatta uskovaisuus osoittautui sinnikkääksi. Bolševikit olivat Cannon Jr.:n mukaan joutuneet myöntämään, ettei venäläisiä voinut saada kääntymään ateismiin ja hylkäämään kirkkoaan.¹²⁷

McCormick arvosteli vuoden 1929 lopulla laatimassaan kirja-arviossa juutalaisen venäläisemigrantin Maurice Hinduksen¹²⁸ teosta *Humanity Uprooted*. Hindus kirjoitti, ettei 'Pyhää Venäjää' ollut koskaan ollutkaan. Bolševikkien vainoja ei hänen mukaansa voinut esittää syynä uskonnon romahtamiseen Venäjällä. Ortodoksisuus oli aina ollut vain muodollisuus venäläisille, ei vakaumus. Hänen mielestään erityisesti talonpojat olivat aina säilyneet sydämeltään pakanoina.¹²⁹ Tutkimuksessakin on todettu ortodoksiuskonnon juurtumisen Venäjälle olleen pitkä prosessi, eikä se joidenkin näkemysten mukaan koskaan täysin saavuttanut maalaisväestöä. Maalaisväestön keskuudessa ortodoksiuskonto ei muodostanut syviä juuria, vaan jäi rinnakkaiseksi perinteisen pakanauskonnon kanssa.¹³⁰ Maalaiset kävivät säännöllisesti kirkossa, juhlivat sakramentteja ja noudattivat paastonaikoja. Toisaalta useat vanhan kansanuskon rituaalit ja uskomukset

¹²⁷ 28.9.1926 NYT "Bishop Says Church Thrives In Russia"

¹²⁸ Maurice Hindus oli juutalainen venäläisemigrantti, joka kirjoitti useita tutkimuksia Neuvostoliiton tilasta. Tutkimuksia varten hän vieraili Neuvostoliitossa pitkiäkin aikoja, mutta häntä arvosteltiin jo aikanaan, ettei hän teoksissaan antanut objektiivista kuvaa Neuvostoliiton oloista. Wikipedia (c). Viitattu: 15.6.2010.

¹²⁹ 15.12.1929 NYT "Soviet Russia's Fantastic Scrapping Of The Centuries"

¹³⁰ Greene, Kivelson 2003, 5.

pitivät pintansa erityisesti osana maanviljelystä aina 1900-luvun alkuun saakka.¹³¹ Jälleen juutalaisesta näkökulmasta katsottuna Venäjä ja venäläiset osoittautuivat epäuskonnollisiksi ja epäyhtenäisiksi. Ortodoksikirkon osuus juutalaisuuden tukahduttajana ja vainoajana tsaarin Venäjällä heijastui kerta toisensa jälkeen *New York Timesin* kirjoituksissa esille nousseisiin juutalaisten näkemyksiin. Ortodoksikirkkoa ei monien muiden asiaan kantaa ottaneiden tavoin nähty venäläisen identiteetin ja hengen rakentajana.

Kirja-arviossaan McCormick ei täysin yhtynyt Hinduksen näkemykseen, vaikka totesikin, että oli vaikea uskoa ortodoksikirkon olleen kovin yhtenäinen, jos se nyt hajosi näin helposti. Kuten edellä on todettu, tutkimuksen mukaan ortodoksikirkko ei 1600-luvun lopun skisman jälkeen ollut pysynyt yhtenäisenä. Erityisesti maalaisväestön keskuudesta nousi useita eri lahkoja, jotka pyrkivät eroon valtionkirkosta. Tsaarin johtama imperiumi ja sitä kautta myös valtion laitoksena toiminut ortodoksikirkko jäivät maalaisille hyvin kaukaisiksi, ja he halusivatkin tietoisesti tehdä pesäeron oman ortodoksikristillisyytensä ja virallisen ortodoksisuuden välille.¹³²

McCormick kritisoi lisäksi Hinduksen tekemiä johtopäätöksiä Venäjän uskontotilanteesta niiden massojen perusteella, jotka eivät enää käyneet kirkossa. McCormick muistutti kuitenkin suuresta joukosta, joka edelleen kahdentoista vuoden hiipumattomien vainojen ja propagandan jälkeen kävi kirkossa.¹³³ Venäläisten kirkossakäynti väheni tutkimuksista saatujen tietojen mukaan voimakkaasti 1920-luvun aikana, ja koko ajan vähitellen neuvostovallan aikana. Froesen mukaan neuvostoviranomaisten uskonnonvastainen toiminta pelotti joitain, kun taas toiset olivat siihen pettyneitä, eikä kirkkoon lähdetty enää samalla tavalla. Useat vanhemmat eivät myöskään vieneet lapsiaan mukanaan kirkkoon. Todennäköisesti tämä johtui siitä, että vanhemmat halusivat säästää lapsiaan mahdollisilta kirkossakäynnin aiheuttamilta poliittisilta ja sosiaalisilta seuraamuksilta. Venäläisten pelottaminen pois kirkoista oli kuitenkin eri asia kuin heidän käännäyttämisenä

¹³¹ Hosking 1998, 212-214.

¹³² Hosking 1998, 215-216.

¹³³ 15.12.1929 NYT "Soviet Russia's Fantastic Scrapping Of The Centuries"

uskontoa vastaan.¹³⁴ Kirkossakäyntitilastot eivät siis välttämättä kertoneet mitään venäläisten uskonnollisuudesta, ei edes uuden sukupolven uskonnollisuudesta, sillä vanhemmat todennäköisesti antoivat heille uskonnollista kasvatusta muilla tavoilla.

Kirja-arviointinsa lopussa McCormick nosti vielä kyseenalaiseksi uuden hallinnon kestävyuden. Jos kirjan kirjoittaja oli tosiaan sitä mieltä, että vuosisatojen kehitys venäläisessä ortodoksisuudessa oli kuihtunut vuosikymmenessä, niin kuinka kauan nykyinen järjestelmä voisi kestää?¹³⁵ McCormick epäili, etteivät uuden järjestelmän säikeet voineet ulottua kovin syvälle, jos vuosisatoja vanhat juuretkin olivat näin hauraat. Vaikka McCormick osittain myöntyi Hinduksen esittämiin näkemyksiin venäläisen maalaisväestön taikauskoisuudesta ja ortodoksikirkon epäyhtenäisyydestä, nosti hän kuitenkin päällimmäisenä johtopäätöksensä esille bolševismin ja uuden hallituksen heikkouden ja kestättömyyden. Jos ortodoksikirkko ei ollut venäläisyyteen juurtunut elementti eikä venäläisiä yhdistävä tekijä, niin vielä vähemmän sitä oli bolševismi.

1930-luvulle tultaessa *New York Timesissa* alettiin arvioida venäläisessä uskonnollisuudessa havaittavaa muutosta. Vuonna 1930 Duranty kirjoitti kirkkojen ja pappien vähentymisen ja uskonnon harjoittamisen vaikeutumisen näkyvistä seuraamuksista. Vaikutus oli Durantyn mukaan voimakkainta vanhoihin venäläisiin, jotka tunsivat olevansa eksyksissä ilman tuttuja tapoja, mutta huolissaan olivat lisäksi nuoret naiset, jotka kokivat, etteivät elämänkaaren kolme suurta tapahtumaa; ristiäiset, häät ja hautajaiset, olleet oikeanlaisia ilman kirkollista siunausta. Durantyn mukaan kaupungeissa ja kylissä uskovaisten määrä olikin jo vähenemään päin, mutta myös maalla ihmiset olivat oppineet elämään ilman kirkkoa, jota heistä suurin osa ei Durantyn mielestä koskaan ollut edes oppinut ymmärtämään. Kirkko oli hänen mukaansa menettänyt kosketuksensa kansaan, ja sen arvostelijat väittivät, ettei sillä ollut koskaan ollutkaan hyödyllistä kansallista merkitystä.¹³⁶

¹³⁴ Froese 2008, 80.

¹³⁵ 15.12.1929 NYT "Soviet Russia's Fantastic Scrapping Of The Centuries"

¹³⁶ 2.3.1930 NYT "War On The Church Not New In Russia"

Neuvostomyönteisestä journalismistakin syytetty Duranty ei suoranaisesti itse väittänyt näkevänsä kirkkoa kansallisesti hyödyttömänä, mutta hän korosti kirkon etäisyyttä venäläisiin.

Edellisessä luvussa esitettyjen joulun ja pääsiäisen vieton suosion pohjalta tehtyjen päätelmien mukaan uskonnollisuus oli voimissaan Neuvostoliitossa vielä 1930-luvulla. Harold Denny kirjoitti kuitenkin artikkelissaan vuonna 1935, ettei asian laita ollut aivan niin. Ensinnäkin Moskovan jäljellä olevat kirkot olivat kirjoittajan mukaan niin ääriään myöten täynnä juuri siksi, että kirkkoja oli jäljellä enää niin vähän. Suurin syy löytyi kuitenkin siitä, että kyseessä oli syvään juurtuneen tradition viehäytys. Denny kuvaili venäläisen uskonnollisuuden tilaa kertomalla tapaamansa keski-ikäisen talonpoikaisnaisen uskonnollisuudesta, joka hänen mukaansa kuvasi sitä parhaiten. Naisen kodissa yhden huoneen nurkkaa koristivat Marxin, Leninin, Stalinin ja monen muun kommunistijohtajan kuvat, kun taas toisessa huoneessa komeilivat rivissä perheen perintönä kulkeneet ikonit. Kirjoittajan mukaan uskonto Venäjällä oli todella kuolemassa. Vanhemmat sukupolvet, jotka kasvatettiin ortodoksiuskon oppeihin, olivat nyt kuolemassa, kun samaan aikaan kommunistit pitivät huolen siitä, että heidät korvaavat sukupolvet kasvatettiin ateismiin. Kommunistihallinto teroitti nuorille sukupolville ateismia samalla kiihkolla ja menetelmillä, joilla kirkko oli ennen vallankumousta opettanut ortodoksisuutta. Nuoret olivat jo oppineet ajattelemaan häviävää kirkkoa kapitalistisena mekanismina massojen hyväksikäyttöön.¹³⁷

Käsitys ortodoksisuuden ja venäläisen kansallisen identiteetin vahvasta yhteenkuuluvuudesta jakoi *New York Timesiin* lausuntoja antaneiden mielipiteitä. Useat lehteen kirjoittaneet, kuten Cranen ja Princen kaltaiset slaavilaisuuden asiantuntijat, kuvasivat ortodoksikirkon yhteydessä elämistä venäläisten normaalina ja terveenä tilana. Venäläisten ei voitu uskoa luopuvan ortodoksisuudestaan, etenkin venäläisyydelle täysin vieraan ja etäisen bolševismin takia. Erityisen voimakkaasti venäläisten ortodoksista identiteettiä

¹³⁷ 12.5.1935 NYT "Slowly Religion Is Starving In Russia"

nousi lehdessä puolustamaan ortodoksikirkon Amerikan metropoliitta Platon. Ortodoksiuskontoa ei kuitenkaan kaikilta tahoilta pidetty Venäjän kansaa yhdistävänä tekijänä, ja venäläisiä kuvattiin lähinnä taikauskoisena, hajanaisena ja välinpitämättömänä kansana. Erityisesti juutalaisten suhtautuminen venäläisiin ilmeni taikauskaisuuden ja epäyhtenäisyyden korostamisena. Myös sosialistisesta näkökulmasta venäläisyys näyttäytyi samankaltaisena. 1930-luvulle tultaessa myös lehden Moskovan kirjeenvaihtajat tulkitsivat venäläisten viimein irrottautuneen uskostaan, ja bolševismin uskottiin vähitellen saavuttavan otetta venäläisten aatemaailmasta.

4. Bolševikkien korvikkeet ortodoksisuudelle

4.1. Bolševismi uskontona

Ateistinen elementti oli osa marxilais-leninististä kommunismia, mutta uskonnonvastaisuus ei ollut ideologiassa keskeisessä roolissa, joten Karl Marxin ja V. I. Leninin uskontoja käsitteleviä tekstejä on varsin vähän. Marx on tyytynyt toteamaan verratessaan uskontoa oopiumiin, ettei itse uskontoa vastaan tulisi hyökätä, vaan sitä ihmisten hyväksikäyttöä, joka synnytti uskontoa. Lenin on puolestaan julistanut ateistisen propagoinnin olevan välttämättömyys, jotta proletariaatti pystyisi vastustamaan ihmisiä harhauttavaa uskontoa. Hänen mielestään suhteessa valtioon uskonto saisi olla jokaisen kansalaisen henkilökohtainen asia, mutta suhteessa puolueeseen uskonnollisuus ei olisi hyväksyttävää.¹³⁸ Molemmat Marx ja Lenin korostivat näkemyksissään uskonnon orjuuttavaa vaikutusta ihmisiin, jota vastaan tuli taistella. Leninin johdolla bolševikit kuitenkin nostivat kaikille yhteiseksi tarkoitetun kommunistisen ideologian Neuvostoliitossa asemaan, jota voi

¹³⁸ Boiter 1987, 97, 100-102.

verrata vallankumousta edeltäneen vahvan ja suvaitsemattoman valtionkirkon asemaan.

Vallankumous ei bolševikkien luuloista huolimatta pyyhkäissyt mukanaan ihmisten tarvetta uskonnolle, minkä uusi vallanpitäjä joutui pian myöntämään. Kuten Ranskan vallankumouksen yhteydessä, myös Neuvostoliitossa ihmisille tarjottiin heidän uskonnollisiin tarpeisiinsa ateistinen vaihtoehto. Paul Froesen mukaan bolševikkipuolue loi antiuskonnollisen uskon, jonka kannattajat olivat ateisteja ja omistautuneimmat uskovaiset Jumalan pilkkaajia.¹³⁹ Monessa suhteessa bolševismilla pyrittiin korvaamaan uskonto, ja se ikään kuin istutettiin venäläiseen yhteiskuntaan aiemmin hallinneen virallisen ortodoksiuskonnon tilalle uutena elämäkatsomuksena.¹⁴⁰

Amerikkalaisten ymmärrys varhaisesta neuvostoliittolaisesta bolševismista oli Foglesonin mukaan ehdottoman uskonnollisesti väritynyttä. Sekä neuvostohallinnon kannattajat että vastustajat Amerikassa näkivät bolševismin kiihkeänä uskona, joka täytti kaikki uskonnon tunnusmerkit.¹⁴¹ Tämä näkyi voimakkaasti *New York Timesin* kirjoituksissa, joissa bolševismi kuvattiin poikkeuksetta uskontona ja sitä pyrittiin määrittelemään vähintäänkin uskonnon kaltaisena ilmiönä ja aatteena. Sekä *New York Timesissa* että suuressa osassa Neuvostoliittoa koskevaa tutkimusta Neuvostoliiton alkuvuosien ideologiasta puhuttiin bolševismina, joka myöhemmässä kielenkäytössä muuttui vähitellen kommunismista puhumiseksi. Tästä johtuen tässä luvussa bolševismin ja kommunismin käsitteet mielletään tarkoittamaan keskenään samaa ideologiaa, jota lehdessä arvioitiin venäläisille tarjottuna uutena elämäkatsomuksena.

Tutkijoiden keskuudessa esimerkiksi Paul Gabel on kyseenalaistanut kommunismin tulkinnan uskontona, ja todennut sen olevan liian löyhä määritelmä kommunismille. Tosin hänenkin mielestään bolševikit yrittivät esimerkiksi Lenin-kultin avulla luoda korvikeuskonnon tyydyttämään ihmisen tarvetta uskoa ylikuonnolliseen, mutta uskonnoksi kommunismin

¹³⁹ Froese 2008, 5, 42.

¹⁴⁰ Boiter 1987, 97, 106.

¹⁴¹ Foglesong 2007, 61.

aatetta ei hänen mukaansa voinut luokitella. Kommunismin määrittelivät uskonnoksi Gabelin mielestä herkemmin uskonnolliset tahot ja kirjoittajat, mahdollisesti todistaakseen uskonnon universaalien luonteen.¹⁴²

Ensimmäisen kerran *New York Timesissa* bolševismi nostettiin esille uskontona loppuvuodesta 1920. Sosialistiksi tunnustautuva H. G. Wells kirjoitti artikkelissaan bolševikkien onnistuneen saavuttamaan valtansa siksi, että he olivat ainut ihmisryhmä Venäjällä, joka jakoi yhteisen uskon ja hengen. Wells määritteli bolševismin uskontona ja kirjoitti kunnioittavansa heidän yhteishenkeään.¹⁴³ Syksyllä 1923 Duranty puolestaan arvioi Venäjän monimutkaisen uskonto-ongelman ymmärtämisen helpottuvan, kun hyväksyttiin, että kommunismi oli militantti uskonto, joka oli luonteeltaan erittäin fanaattinen ja sotilaallinen. Kommunismi ei hänen mukaansa ollut ateismia siten, miten ateismin käsite yleensä ymmärrettiin. Kommunismi oli Durantyn mielestä uskonto siitä huolimatta, että se ei tunnustanut minkään korkeamman voiman olemassaoloa. Kommunismiuskossa Jumalan paikan otti ihmisen työssä aherrus, ja paratiisi oli maanpäällinen paikka, jossa rauha, hurskaus ja onnellisuus vallitsivat, eikä kukaan alistanut lähimmäistään tai hyötynyt hänen heikkoudestaan. Kuten kaikilla uskonnoilla, myös kommunistiuskolla oli omat profeettansa ja oppinsa esimerkiksi harhaoppisuudesta.¹⁴⁴ Duranty kirjoitti myöhemmin vuonna 1930 bolševikkien itse tuskin vieläkään ymmärtäneen kommunismin olevan vain uusi vihamielinen uskonto. Duranty uskoi bolševikkien tietoisesti haluavan vedota ihmisluonnon uskonnolliseen puoleen uudella kultillaan.¹⁴⁵

Myös uskontotieteilijät ovat pyrkineet määrittelemään kommunismia uskonnon käsittein. Uskontotieteilijä Ninian Smart löytää marxilaisuuteen pohjautuvasta neuvostoliittolaisesta kommunismista lähes kaikki uskonnolle ominaiset piirteet. Aate sisälsi opillisen, myyttisen, eettisen, rituaalisen, materiaalisen sekä institutionaalisen ulottuvuuden, joiden avulla

¹⁴² Gabel 2005, 21–22.

¹⁴³ 28.11.1920 NYT "Russia in the Shadow"

¹⁴⁴ 15.9.1923 NYT "Soviet Sees Error of War on Church"

¹⁴⁵ 2.3.1930 NYT "War On The Church Not New In Russia"

Smartin mukaan kaikkia uskontoja voitiin kuvata sellaisina kuin ne todellisuudessa olivat. Kuitenkaan uskonnoille hyvin ominaista kokemuksen ja tunteen ulottuvuutta Smart ei yhdistä kommunismiin.¹⁴⁶ Samaan tapaan *New York Timesiin* kirjoittaneet erittelivät kommunismiuskontoa, mutta Venäjällä kolme viikkoa vuonna 1931 viettänyt Community Churchin pastori John Haynes Holmes oli vakuuttunut, että Neuvostoliitossa nousseeseen uuteen uskontoon tultaisiin vielä tulevaisuudessa liittämään ajatus jonkinlaisesta yliluonnollisesta Jumalasta.¹⁴⁷

Vuonna 1927 myös Anne O'Hare McCormick antoi lehden artikkelissaan kommunistiuskonnolle oman määritelmänsä. Hän totesi kommunismista uskontona puhumisen jo kuluneena, sillä se oli niin itsestään selvää. Kommunismi perustui McCormicin mielestä koko ajan enemmän ja enemmän uskoon epätodelliseen kuin realiteetteihin. Kommunismia ei kirjoittajan mielestä voinut pitää vain taloudellisena teoriana tai hallinnollisena uudistuksena, muttei toisaalta myöskään vain uskontona muiden joukossa. Hän kuvaili kommunismiuskontoa seuraavasti:

"Its missionary zeal is not for souls, but against the soul. All its dogmas are denials of dogma and all its saints are destroyers of sanctities. Its a Crusade, and the end of its crusading is a sepulchre in which to bury the idea of God forever."¹⁴⁸

McCormick tulkitsi kommunismia kristinuskon käänteisyyden kautta ja korosti sen vastakohtaisuutta kristinuskolle. McCormickin tapaan monet arvostelivat voimakkaasti bolševikkien ideologiaa ja irvailivat heidän aatteelleen. Bolševikit olivat McCormickin mukaan kadottaneet todellisuudentajun oman ideologiansa suhteen. Suuri osa *New York Timesin* kirjoituksissa kommunismia kuvailleista kirjoittajista käytti kristillistä terminologiaa. Uskonnollisista

¹⁴⁶ Smart 1998, 14-23, 548- 551.

¹⁴⁷ 13.8.1931 NYT "Holmes Sees Soviet Injured By Success"

¹⁴⁸ 11.12.1927 NYT "New Russia Clings To Her Old Icons". "Sen lähetyksiikho ei ole suunnattu sieluille, vaan sielua vastaan. Kaikki sen uskonopit ovat uskonoppien kieltämistä ja kaikki sen pyhimykset ovat pyhyden tuhoajia. Se on ristiretki, jonka päätepiste on hautakammio, johon ajatus Jumalasta on määrä haudata ikuisesti."

vainoista puhuttaessa erittäin suosituksi analogiaksi muodostuivat ristiretket, "Soviet Crusades".¹⁴⁹ Näin kommunismilla haluttiin viestittää olevan oma lähetystehtävänsä ja keinoja kaihtamaton tapa käännättää kansoja omaan uskontoonsa. Kommunismia aatteena haluttiin todennäköisesti selittää amerikkalaisille tutulla kristillisellä terminologialla, jotta sen kristinuskon vastakohtaisuutta voitiin korostaa. Lisäksi haluttiin tuoda esille ateististen bolševikkien itsepetos heidän kieltäessään oman ideologiansa todellisen luonteen. Kristillisen retoriikan käyttäminen bolševismin yhteydessä on kaiketi saanut alkunsa heti vallankumouksen jälkeisinä vuosina länsimaista, ja myös monet tutkijat myöhemmin kuvailevat aatetta kristillisen terminologian kautta.

Uudelle uskonnolle pyrittiin *New York Times*issa löytämään juuria jo vallankumousta edeltäneestä ajasta. Kesällä 1927 julkaistussa Anne Louise Strongin¹⁵⁰ artikkelissa käsiteltiin modernisaation ja teollistumisen vaikutuksia Venäjään. Artikkelissaan sosialismia kannattanut Strong arvioi vallankumouksen ja maallistumisen alkaneen Venäjällä juuri teollistumisen ja koneellistumisen myötä. Hänen haastattelemansa nuori venäläistalonpoika kertoi, kuinka venäläisten maailmankatsomus alkoi muuttua kun rautatiet ja höyryveturit alkoivat ilmestyä kylien läheisyyteen. Ihmiset alkoivat ymmärtää, että oli jotain mahtavampaa kuin tsaari tai Jumala. Koneita käyttivät tavalliset työmiehet, joilla venäläisten silmissä oli nyt enemmän valtaa kuin papeilla tai aatelisilla. Kirkon suosio oli Venäjällä alkanut Strongin mukaan heikentyä, sillä kirkko suhtautui nuivasti teollistamiseen. Näin alkoi artikkelin mukaan myös uusi uskonto. Tiede oli uusi Jumala, insinöörit ja mekaanikot nousivat pappien paikalle ja traktoreista tuli uusia pyhän symboleja. Vanhojen taikojen sijaan alettiin uskoa uusiin ihmeisiin. Kirjoittajan mukaan teollistumisen alkunnostuksessa oleville venäläisille modernit ihmeet näyttäytyivät

¹⁴⁹ 1.6.1924 NYT "Destroying Religion in Russia"

¹⁵⁰ Anne Louise Strong oli amerikkalainen journalisti, joka asui pitkiä jaksoja Neuvostoliitossa raportoiden Yhdysvaltain lehdistölle sen kehityksestä, ja nousi erityisen tunnetuksi alkaessaan innokkaaksi sosialismin kannattajaksi ja kommunismin ihailijaksi. Strong kirjoitti useita neuvostojärjestelmää ylistäviä teoksia ja hänen uskotaan korjanneen useita kapitalististen ja antikommunististen lähteiden liioittelemia erehdyksiä Neuvostoliiton suhteen. Wikipedia (e). Viitattu: 18.7.2010.

äärettömästi jännittävämmiltä kuin vanhat taiat.¹⁵¹ Tämänkaltaisia näkemyksiä bolševikkien tarjoaman uskonnon vetoavuudesta venäläisiin ei juuri esitetty *New York Timesissa*. Strongin henkilökohtainen ihastus kommunismiin näkyikin voimakkaasti hänen artikkelissaan.

Bolševikit uskoivat, että juuri teknologisen kehityksen levittäminen kaikkialle aiheuttaisi uskonnon lopullisen häviämisen. Heidän aatteeseensa kuului lujasti käsitys uskonnon ja tieteen vastakohtaisuudesta, ja tästä syystä ainoastaan tietämättömyys ja oppimattomuus olivat syitä ihmisten uskonnollisuuteen. Uuden teknologian kehittäminen todisti, että ihminen pystyi toteuttamaan ihmeitä, joita Jumala ei pystynyt, ja näin ollen ihminen pystyi huolehtimaan yhteisöstään paremmin kuin Jumala. Maatalouden kehittämisestä muodostuikin tärkeä osa bolševikkien uskonnonvastaista kampanjointia. Maaseudulla ihmiset eivät tosin Froesen tutkiman mukaan tarttuneet syöttiin toivotulla tavalla, eivätkä ymmärtäneet ”uskonnon ja traktorin” olevan toisilleen vaihtoehtoisia.¹⁵²

Osassa lehden kirjoituksista uuden uskonnon ei nähty olevan pelkästään puhdasta kommunismia, vaan se nähtiin osittain ortodoksisuuden ja bolševismin sekoituksena. Vuoden 1927 alussa Foreign Policy Associationin tapaamisessa puhuneen hiljattain Venäjältä palanneen rabbi Lewis Brownen näkemyksen mukaan kommunistit olivat epäonnistuneet uskonnon pois kitkemisessä, ja uskonto oli saanut ikään kuin uuden muodon Venäjällä: Ortodoksikristillisyydestä oli tullut ortodoksikommunismia.¹⁵³ Juutalaisen tulkinnan mukaan ortodoksisuus oli jälleen sotkeutunut valtion politiikkaan ja ideologiaan. Tutkimuksen mukaan neuvostojohto joutui muotoilemaan uudelleen vanhoja symboleja saavuttaakseen vallalleen legitimitetin, vaikka se vastustikin jyrkästi kaikkea vanhaa traditiota. Esimerkiksi Leninin kuoltua hänet haudattiin samaan tapaan kuin ortodoksikirkon pyhimykset oli haudattu,

¹⁵¹ 19.6.1927 NYT ”New Magic For Old Russian Miracles”

¹⁵² Froese 2008, 57.

¹⁵³ 9.1.1927 NYT ”Says Soviet Failed To Oust Religion”

ja hänet nostettiin eräänlaiseksi Kristus-hahmoksi uudenlaisen hagiografian kohteeksi.¹⁵⁴

Rabbi Browne oli *New York Timesin* uutisoinnin mukaan kertonut nähneensä Venäjällä ensimmäiset merkit kommunistisesta ikonolatriasta¹⁵⁵. Leninin mausoleumi oli selvästi noussut pyhänjäännöspaikaksi ja kaikkialla esillä olleet Leninin muoto- ja rintakuvat olivat tulleet palvonnan kohteiksi. Browne kritisoi kommunismia siitä, ettei se todellisuudessa johdattanut vapauteen, vaan ajoi ihmiset toisenlaiseen dogmaattiseen orjuuttamiseen.¹⁵⁶ Kommunistijohtajat itse taistelivat uskontoa vastaan juuri sen harhaanjohtavan ja orjuuttavan luonteen takia, mutta nyt juutalainen Browne vakuutti ideologiasta muotoutuneen juuri tällainen uskonto. Vallankumouksen jälkeisinä vuosina juutalaisten parissa uskottiin bolševikkien todella tuovan vapauden Venäjälle.

Lenin-kultin voidaan nähdä saaneen alkunsa juuri ennen hänen kuolemaansa. Muutaman vuoden intensiivisen palvonnan jälkeen se oli noussut virallisen valtionuskonnon kaltaiseen asemaan. Lenin-palvonnan oli tarkoitus muodostaa tunneside neuvostokansalaisten ja kommunistipuolueen välille. Leninin vielä ollessa elossa esimerkiksi hänen puoluetoverinsa, bolševistikirjailijat ja -runoilijat kuvailivat häntä uskonnollisin termein. Häntä kutsuttiin esimerkiksi ”maailman kommunismin apostoliksi” sekä ”Jumalan armosta valituksi johtajaksi”, ja hänen teoksistaan muodostui uuden uskonnon ilosanoma. Häntä verrattiin suoraan Kristukseen myös kommunistien keskuudessa, jotka pitivät häntä kuolemattomana, ylösnousseena, ja jotka uskoivat hänen kuolleen marttyyrinä kärsivän proletariaatin puolesta.¹⁵⁷

Lenin-kultin luomisen takana lienee kommunistipuolueen sisällä syntynyt ”jumalanrakentajien”¹⁵⁸ ryhmä, joka sai kannatusta monilta johtavilta bolševikeilta. Jumalanrakentamisen tarkoituksena oli uskonnon poistamisen ja

¹⁵⁴ Billington 2004, 28. Ortodoksiuskonnon yhteydessä hagiografialla tarkoitetaan pyhän kuvaamista.

¹⁵⁵ Ikonolatrialla tarkoitetaan kuvainpalvontaa.

¹⁵⁶ 9.1.1927 NYT ”Says Soviet Failed To Oust Religion”

¹⁵⁷ Tumarkin 1985, 77–81.

¹⁵⁸ Jumalanrakentaminen on vapaa käänös englanninkielisestä ”godbuilding” käsitteestä. Jumalanrakentamista ei mainita suomenkielisessä kirjallisuudessa.

materialistisen filosofian jättämän hengellisen tyhjiön täyttäminen luomalla kommunistisia korvikkeita uskonnolle. Kyseinen ryhmä ymmärsi kommunismin vaikuttavan enemmistölle venäläisistä liian kuivalta, joten he tarvitsisivat hengellisen innoittajan omistautuakseen bolševikkien yhteiskunnalliselle kokeilulle.¹⁵⁹ Jumalanrakentamista ei hyväksytty puolueen virallisen ideologian sisältöön, ja Lenin itse torjui jumalanrakentamisen sekä kommunismin määrittelemisen uskontona.¹⁶⁰ Monet muut sosialistit, kuten Engels, näkivät sosialismin olevan oman aikakautensa uskonto. Lenin kuitenkin piti tällaista tulkintaa vieläkin vaarallisempana kuin ”vanha uskonto” oli.¹⁶¹ Onkin paradoksaalista, että juuri kommunismin tulkintaa uskontona vastustanut Lenin nostettiin fanaattisen palvonnan kohteeksi, kommunistisen uskonnon Jumalaksi, jo elinaikanaan.

Uuden uskonnon ikonolatriiset piirteet sekä voimistunut Lenin-kultti herättivät paljon keskustelua *New York Timesissa*. McCormick ihmetteli kommunistista kulttia vuoden 1927 artikkelissaan erityisesti uusien ikonien kautta, jotka bolševikit olivat omaksuneet aatteensa symboleiksi, ja joiden oli tarkoitus syrjäyttää vanhat. Perinteiseen tapaan ikonien aiheina oli käytetty hyvän ja pahan taistelun allegorioita, jotka nyt uusissa ikoneissa olivat vain saaneet uudet hahmot. Peto oli usein kuvattuna pappina ja murskattava paha oli orjuuttava risti sankarin toimiessa Marxin ja Leninin ilosanoman voimin. Kuitenkin yllättävimmäksi havainnokseen McCormick nimesi perinteisen ikoninurkan¹⁶² soveltamisen ”punaiseksi nurkaksi”, joka nyt löytyi jokaisesta tehtaasta, kaupasta ja koulusta esittäen ikonin Leninistä. Kirjoittajan mukaan

¹⁵⁹ Samankaltaisen ajatuksen pohjalle ihmisen hengellisestä tarpeesta luotiin Ranskan suuren vallankumouksen yhteydessä Järjen palvonnan kultti (The Cult of Reason). Aiempi roomalaiskatolilaisuus pyrittiin korvaamaan ateistisilla seremonioilla ja riiteillä, joissa keskeisenä palvonnan kohteena oli ihmisjärki. Aston 2000, 259, 266.

¹⁶⁰ Gabel 2005, 179–180.

¹⁶¹ Laitila 1990a, 31–32.

¹⁶² Ikonit kuuluvat venäläiseen ortodoksiuskoon keskeisesti. Ikoneissa kuvataan Jumalan symboleja ja ennen kaikkea pyhimyksiä, jotka välittävät rukoilijalle Jumalan armoa. Itse ikoneita ei siis palvota, vaan ne toimivat ”ikkunana taivaaseen”. Jokaisessa venäläisessä huoneessa; kirkoissa ja kodeissa, on sanottu olleen ikoninurkkaus, joka lunasti tilan ja ihmisen Jumalalle, eli kuvasti Jumalan omistusoikeutta. Gabel 2005, 48–49.

Lenin-kultti oli kasvanut niin valtavasti, ettei kukaan mies aikaisemmin historiassa ollut noussut niin nopeasti Jumalan arvoiseen asemaan.¹⁶³

Myöhemmin vuoden 1931 alussa Duranty selvitti *New York Timesin* lukijoille Leninin luonnekuvaa Lenin-kultin perusteena. Hän kuvaili Leniniä ”ei minään tavallisena miehenä” sekä ”valittuna johtajana”. Hän kirjoitti Leninin seuraajien kuunnelleen ja katselleen häntä kuin Jumalaa. Sellainen johtaja Lenin Durantyn mukaan oli, piti häntä sitten kirottuna antikristuksena tai profeettana, jollainen ilmestyi vain kerran tuhannessa vuodessa.¹⁶⁴ Omaa kantaansa asiaan Duranty ei varsinaisesti paljastanut, mutta hän pyrki esittämään Lenin-palvonnan perusteltuna ja ymmärrettävänä ilmiönä Leninin karisman takia. Duranty myös nimesi Leninin kuoleman muistopäivän ”bolševistiseksi jouluksi”, joka oli Venäjällä syrjäyttänyt Kristuksen syntymän juhlapäivän.¹⁶⁵

Gabelin mukaan bolševikit pyrkivätkin juuri tähän; korvamaan perinteiset kirkolliset juhlat ja rituaalit vastaavilla sosialistisilla seremonioilla, joista oli poistettu turha Jumala ja tilalle palvonnan kohteeksi nostettu neuvostojärjestelmä. Vanhat uskonnolliset traditiot haluttiin pyyhkäistä pois, mutta puolueessa ymmärrettiin venäläisten sydämiin jäävän onton tilan, ellei jotain annettaisi tilalle.¹⁶⁶ Bolševikit halusivat säilyttää tällaiset yhteisölliset seremoniat niiden kollektiivisuuden ja yhteiskunnallisen solidaarisuuden vaikutuksen vuoksi, ja he uskoivat niiden olevan täysin toteutettavissa ilman Jumalaa. Suunnitelma oli hämmästyttävän yksinkertainen ja suora, sillä joissain tapauksissa esimerkiksi seremoniassa käytetystä uskonnollisesta tekstistä vaivauduttiin vaihtamaan vain avainsanat, kuten ’Jumala – proletariaatti’. Osaksi tästä johtuen monet ovat nähneet bolševismin omana uskontonaan, mutta kommunistipuolueen jäsenet uskoivat luoneensa uskonnolle antiteesin poistamalla siitä Jumalan selittävästä tekijänä.¹⁶⁷

Perinteisten kirkollisten juhlapyhien lisäksi bolševistiset korvikkeensa saivat ihmisen elämänkaareen liittyvät kirkolliset juhlat. Duranty

¹⁶³ 11.12.1927 NYT ”New Russia Clings To Her Old Icons”

¹⁶⁴ 18.1.1931 NYT ”Stalin: Man, Mouthpiece, Machine”

¹⁶⁵ 27.1.1929 NYT ”Lenin Anniversary Finds Reds Listless”

¹⁶⁶ Gabel 2005, 182.

¹⁶⁷ Froese 2008, 28.

kertoi elämän jatkuneen entiseen tapaan Neuvostoliitossa ristiäisineen, häineen ja hautajaisineen, vain toimitus oli muuttunut bolševistiseksi. Vaikka venäläiset olivat hänen mukaansa kokeneet tällaiset juhlat lähinnä henkilökohtaisina perhejuhlina tahtomatta kirkon, tai valtion, osallisuutta muutoin kuin muodollisuutena, kirkoton järjestelmä iski kuitenkin kansalaisia syvälle ihmiselämän tullessa päätökseensä. Vaikkei hautajaisseremonialla ollut niinkään suurta merkitystä, syntisen kuolinvuoteella suorittama syntien tunnustuksen sekä katumuksen osoittamisen papille uskottiin tuovan levollisemman kuoleman. Tässä tapauksessa Durantyn mukaan bolševikit ja kommunistinen uskonto eivät voineet tarjota mitään korvaavaa.¹⁶⁸

Seuraavana päivänä Duranty jatkoi vielä samasta aiheesta nimeten ortodoksiuskonnon ehdottomiksi kulmakiviksi viimeisen voitelun, hautajaismenot sekä kuolleiden sielujen levolle järjestetyt messut. Nämä rituaalit muodostivat linnakkeen, joka Durantyn mukaan oli valloitettavissa vain pitkän ja tuskaisen kamppailun seurauksena. Kommunistiuskonto oli täysin voimaton kuolevien ja kärsivien auttamisessa. Kommunistit olivat Durantyn mukaan joutuneet myöntämään, että uskonto oli se viimeinen ja mahtavin ihmisheikkous, josta he yrittivät päästä eroon. Iankaikkinen elämä ja edesmenneiden läheisten uudelleenkohtaaminen olivat venäläisille liian houkuttelevia ajatuksia tyytyäkseen kommunistiuskoon.¹⁶⁹ Useista Durantyn kirjoituksista on luettavissa tiettyä uskoa ja tukeakin bolševikkien aatteelle ja toimille, mutta hänkään ei lopulta uskonut bolševikkien onnistuvan sen tuhoamisessa. Hän kuitenkin kirjoitti uskonnosta esimerkiksi ihmisheikkoutena, jolla hän saattoi tosin vain tuoda ilmi kommunistista suhtautumista uskontoon. Uskonnolla oli hänenkin käsityksensä mukaan sellainen merkitys venäläisille, jota ei uudella ideologialla pystytty korvaamaan.

Froese on todennut, että bolševikit kyllä tarjosivat ihmisille vaihtoehtoisen paratiisin – maanpäällisen paratiisin, joka oli mahdollista

¹⁶⁸ 28.2.1930 NYT "Churhless Russia Goes On As Before"

¹⁶⁹ 1.3.1930 NYT "Dying Feel Need Of Russian Church"

saavuttaa sosialistisen järjestelmän toteutuessa ja ihmisten luovuttua kaikesta uskonnosta. Hänen mukaansa uskovaisia ihmisiä kuitenkin houkutteli enemmän ajatus odottavasta taivasten valtakunnasta kuin omistautuminen maanpäällisen taivaan rakentamiseen, josta mahdollisesti vasta tulevat sukupolvet pääsisivät nauttimaan. Bolševikit yrittivät uskotella, että heidän unelmansa olisi toteutettavissa jo lähitulevaisuudessa, ja että tämä sukupolvi jäisi yhteiskunnan muistiin ikään kuin marttyyreinä. Kommunistinen pelastus ei kuitenkaan vedonnut venäläisiin toivotulla tavalla.¹⁷⁰

Kommunistiuskonnon heikkouksia pohti myös entinen presbyterikirkon pappi Ogden vuoden 1930 lopulla pääkirjoituksessaan. Hänen mukaansa Moskova opetti, että joillain uskonnoilla - 'teidän uskonnoillanne' - oli narkoottinen vaikutus, mutta meidän uskontomme oli "manna ja linnunmaitoa". Ogdenin mukaan tältä uskonnolta puuttui kuitenkin elämäkokemusta, sillä sen kannattajien keski-ikä oli hyvin nuori. Lisäksi uudelta uskonnolta puuttuivat syvät historialliset juuret. Hän piti ongelmallisena myös oikeaoppisuuden käsityksen epävakaisuutta. Neuvostoliiton oikeauskoisuuden ja vääräuskoisuuden muutoksissa oli hyvin vaikea pysyä mukana, sillä ne muuttuivat hänen mielestään niin nopeasti. Mikä tänään saattoi olla se oikea linja, saattoi jo huomenna olla kuolettava hairahdus.¹⁷¹

Kuitenkin useimmiten suurimpana uuden uskonnon heikkoutena nostettiin esille *New York Timesissa* sen materialistinen luonne, joka ei tyydyttänyt ihmisten hengellisiä tarpeita. Esimerkiksi eräs ortodoksikirkon entinen pappi vakuutti vuoden 1928 lopulla newyorkilaisessa kirkossa kommunismin ongelmana olleen juuri sen materialistinen filosofia. Hänen mukaansa amerikkalaiset venäläisemigrantit olivat saaneet kotimaastaan useita kirjeitä sukulaisiltaan ja ystäviltään, joissa heitä pyydettiin auttamaan näitä pakoon materialistisen kommunismin vaikutusvallasta.¹⁷² Froesen mukaan Neuvostoliitto oli elävä esimerkki siitä, että ihmisten kysyntä uskonnolle säilyi

¹⁷⁰ Froese 2008, 34–35.

¹⁷¹ 25.12.1930 NYT "Communist Religion"

¹⁷² 22.10.1928 NYT "Materialistic Outlook Cited As Fault In Soviet Experiment"

sitkeänä vaikka sen tarjonta lopetettiin. Kommunismiuskonnon heikkous oli hänen mukaansa juuri Jumalan puuttuminen siitä, eikä se siitä syystä tyydyttänyt ihmisten tarvetta uskonnollisille selityksille ja tarkoitukselle. Bolševikit pystyivät estämään venäläisiä käymästä kirkossa, mutta he eivät voineet estää ihmisiä uskomasta Jumalaan.¹⁷³ *New York Times*issa kerrottiin jo vuonna 1925 tehdyn brittiraportin pohjalta neuvostojohdon hyväksyneen, että venäläiset olivat emotionaalinen ja hengellinen kansa, eikä Jumalaa ja tsaaria oltu pystytty korvaamaan Leninillä ja Marxilla, vaikka uudenlainen kultti olikin saatu aikaan.¹⁷⁴

Bolševismia kuvattiin *New York Times*issa ennen kaikkea heikkona kristinuskon haastajana, jolla ei ollut realistisia mahdollisuuksia anastaa ortodoksiuskonnon paikkaa Venäjällä. Kuitenkin kesän 1927 artikkelissaan kommunismin puolesta puhunut ja sitä ihailnut Anne Louise Strong kirjoitti bolševismin olleen varteenotettava ja suosiota osakseen saanut katsomus kristinuskoon verrattuna. Hänen mukaansa Venäjällä törmäsivät kaksi vastakohtaista mentaliteettia. Toisen mukaan ihmisen oli alistuttava kohtaloonsa ja Jumalan tahdon edessä ihminen oli kyvytön vaikuttamaan siihen. Toisaalta nousi uusi usko ihmisen kykyihin vaikuttaa omaan kohtaloonsa. Strongin mukaan venäläiset olivat innoissaan uuden uskonnon tuomista mahdollisuuksista ja vanha taikausko kalpeni auttamatta sen rinnalla.¹⁷⁵ Tämän kaltaiset näkemykset bolševismin potentiaalista kristinuskon rinnalla jäivät hyvin vähäisiksi, ja Strong vaikutti ainakin lehden sivuilla jäävän kovin yksin mielipiteensä kanssa.

Kommunismi esitettiin lehdessä julkaistussa uutisoinnissa yleensä kristinuskon ehdottomana vastakohtana, mutta Duranty kuitenkin nosti kristinuskon ja kommunismin aatteen samankaltaisuuden esille mielenkiintoisella tavalla jutussaan vuonna 1931. Arvioidessaan kommunismin kehityskulkua historiassa hän rinnasti sen kristinuskon kehityskaareen, ja totesi niiden olleen läheisesti toisiaan vastaavia, vaikka kristityt ja bolševikit eivät

¹⁷³ Froese 2008, 20–21.

¹⁷⁴ 28.2.1925 NYT "Laborites Report Communism Ended"

¹⁷⁵ 19.6.1927 NYT "New Magic For Old Russian Miracles"

välittäisikään sitä myöntää. Duranty löysi näistä kahdesta Neuvostoliitossa toisiaan halveksuvasta aatteesta useita yhtäläisyyksiä. Ensinnäkin kristinusko syntyi ja se perustettiin ihmisten välisen epätasa-arvoisuuden korjaamiseksi ja aidon inhimillisen veljeyden ja onnellisuuden saavuttamiseksi – samoin marxismi. Toiseksi, Rooman keisari nosti väistämättömän kehityksen myötä kristinuskon valtionuskonnon rooliin, samoin kuin Lenin nosti marxismin Venäjän valtionuskonnoksi. Reformaation myötä kristinuskoa muokattiin pohjoisemmassa Euroopassa omiin tarpeisiin sopivaksi adaptaatioksi, ja näin tehtiin myös marxismille Stalinin johdolla Venäjällä.¹⁷⁶ Rinnastamalla kommunismin kristinuskon kaltaiseksi aatteeksi Duranty pyrki todennäköisesti saattamaan, ilmeisesti hänen itsensäkin kannattaman ideologian parempaan valoon esittämällä jopa aatteiden lähtökohtaisten perusarvojen olleen samankaltaiset. Kristinuskon leviäminen ja sen saama kannatus Rooman valtakunnassa sai keisarin nostamaan sen valtionuskonnoksi, mutta suhteellisen pieni bolševikkien ryhmä toi aatteensa Venäjälle vallankumouksen myötä, ja enemmistö venäläisistä oli täysin tietämätön bolševismista. On vaikea sanoa oliko kummankaan kohdalla kyse Durantyn näkemyksen mukaisesta väistämättömästä kehityskulusta, mutta hän uskoi bolševismin olleen vähintäänkin yhtä vahva ja suosittu aate kuin Jeesus-liike aikoinaan oli.

Juuri kristinuskon ja kommunismin aatteiden samankaltaisuuden on myöhemmin katsottu olleen syynä kommunismin omaksumiselle ja lähes vuosisadan kestäneelle menestykselle Venäjällä. Venäläinen kansanluonne ja ortodoksiusko pitivät sisällään kiliasmin, jonka mukaan Venäjän kansalla oli messiaaninen tehtävä ja se säilytti ainutta oikeaa uskoa tavoitteenaan rakentaa uusi pyhä maailma. Juuri ortodoksipohjaista messianismia tarvittiin bolševikkivaltion rakentamiseen ja kommunismin omaksumiseen Venäjällä.¹⁷⁷ Moskovasta, kolmannesta Roomasta, jolla oli universaali kristillinen missio, oli Neuvostoliitossa tullut Kolmannen internationaalinen keskus, jolla oli universaali vallankumouksellinen missio.¹⁷⁸

¹⁷⁶ 27.6.1931 NYT "Stalinism's Mark Is Party Discipline"

¹⁷⁷ Hassinen 1967, 36–37, 40.

¹⁷⁸ Billington 2004, 28.

Niin *New York Timesiin* kirjoittaneet kuin tutkijat ja uskontotieteilijät ovat selittäneet kommunistista ideologiaa uskonnonkaltaisena aatteena. Vapaa-ajattelijaksi ja marxismin kannattajaksikin tunnustautuvan Gabelin mukaan kommunismin määrittelivät uskontona erityisesti sellaiset uskonnolliset tahot, jotka kokivat tarpeen perustella uskonnon universaaliutta. Kommunismin kokivat uskontona kuitenkin jo osa vallankumouksessa itse mukana olleista bolševikeista. Lähestulkoon kaikkien *New York Timesissa* äänensä kuuluviin saaneiden mielestä kommunismi oli määriteltävissä uskontona. Näin tekivät myös sosialistista aatetta tukeneet Wells ja Strong sekä mitä ilmeisimmin sosialismia jollain tasolla puolustanut Duranty. Bolševismiin ilmeisen kielteisesti suhtautunut toimittaja McCormick esitti kommunismiuskonnon kristinuskon negaationa korostaakseen sen vastenmielisyyttä kristityille, ja irvaili bolševikkien sokeudelle heidän oman aatteensa uskonnollisuuden suhteen käyttämällä värikkäästi kristillistä retoriikkaa kommunismin kuvaamisessa. Juutalaisen rabbin määritelmä kommunismiuskonnosta oli kuitenkin muista poikkeava: Ortodoksikommunismissa ortodoksiuskonto oli jälleen sotkeutunut valtion ideologiaan. Juutalaisnäkökulmasta kommunismin paljastuminen suvaitsemattomaksi ja alistavaksi uskonnoksi osoittautui pettymykseksi, kun bolševikit eivät tuoneetkaan uskonnonvapautta Venäjälle.

Enemmistö *New York Timesiin* annetuista lausunnoista osoitti, ettei bolševikkien uskonnosta katsottu olevan kristinuskon haastajaksi. Myös lehden virallisen linjan ilmaissut pappistaustainen päätoimittaja Ogden korosti kommunismiuskonnon heikkoutta. Kuitenkin toimittaja Strong kirjoitti yksinäisenä soraäänenä ihailevaan sävyyn kommunismista venäläisiin vetoavana ja innostavana aatteena. Myös Duranty pyrki uutisoinnissaan tuomaan esille kommunismiuskontoa houkuttelevammassa valossa. Kommunisminvastaisesta virallisesta linjastaan huolimatta *New York Timesissa* oli tilaa myös hyvin myönteisille näkemyksille kommunismiuskonnosta.

4.2. Punainen kirkko

Venäjän ortodoksikirkon sisälle perustettiin vuoden 1922 aikana reformistinen siipi, jota kutsuttiin Eläväksi kirkoksi (*The Living Church*). Elävä kirkko toivoi parantavansa kirkon ja hallituksen välejä ja luovansa jälleen normaalin suhteen niiden välille. Elävä kirkko halusi ortodoksikirkon pääsevän eroon vastavallankumouksellisen leimasta, ja toimi läheisessä yhteistyössä tukensa sille antaneen neuvostohallinnon kanssa. Elävä kirkko oli esimerkki siitä, kuinka bolševikit olivat valmiita joustamaan periaatteistaan saavuttaakseen edes lyhytaikaista hyötyä uskontopolitiikallaan. Bolševikit toivoivat hajottavansa ortodoksikirkkoa sisältäpäin kannustamalla ja tukemalla uutta reformistista haaraa.¹⁷⁹ Vuonna 1922 kotiarestissa pidetty patriarkka Tihon painostettiin neuvostohallinnon avulla luovuttamaan valta Elävälle kirkolle, ja näin se onnistui anastamaan paikkansa kirkon johdossa. Elävä kirkko oli mahtinsa huipulla vuonna 1923, jolloin se antoi tukensa neuvostovallalle ja tuomitsi patriarkan johtaman ortodoksikirkon vastavallankumoukselliseksi. Koko 1920-luvun Neuvostoliitossa eli kaksi ortodoksikirkkoa rinnakkain, Elävä kirkko ja patriarkan kirkko.¹⁸⁰

Elävä kirkko herätti erittäin paljon keskustelua *New York Timesissa* vuoden 1923 aikana, ja siitä kirjoitti erityisesti päätoimittaja Rollo Ogden. Entiselle presbyteripapille Ogdenille Elävän kirkon liike osoittautui hyvin mielenkiintoiseksi, vaikka hän oli ilmeisesti papinammattista luopuessaan luopunut myös uskonnollisesta vakaumuksestaan. Ogden omisti Elävälle kirkolle huomattavan paljon palstatilaa pääkirjoituksissaan. Jo kesällä 1922 *New York Timesissa* uutisoitiin neuvostohallinnon perustaman kirkolliskomitean reformisuunnitelmista. Uutisoinnissa reformia verrattiin uskonpuhdistukseen radikaaliudessaan, sillä ortodoksikirkolle oli tarkoitus löytää uusi luova ja dynaaminen luonto ja vanhoista kuluneista opeista haluttiin päästä eroon.

¹⁷⁹ Gabel 2005, 231.

¹⁸⁰ Laitila 1990b, 85-93; Ware 1993, 150.

Lehden kirjeenvaihtaja argumentoi, ettei komitea voinut edustaa koko kirkkoa, sillä kaikki uudistusta vastustavat kirkon henkilöt olivat joko vangittu tai karkotettu.¹⁸¹

Toukokuun 1923 pääkirjoituksessa Ogden kertoi Venäjälle perustetusta uudesta Elävästä kirkosta. Hänen mukaansa kommunistihallinto oli saanut kirkon johtoon sellaisen elimen, joka oli hyväksynyt koko kommunistisen ohjelman – uskonnonvastaista propagointia lukuun ottamatta – ja joka oli valmis työskentelemään sen kanssa ja sitä varten.¹⁸² Seuraavassa aihetta käsittelevässä pääkirjoituksessa Ogden totesi bolševikkien todella nielaiseen kirkon. Kirkon koneiston haltuunsa saaneen papiston osa nähtiin eittämättä olevan yhteistyössä bolševikkihallituksen kanssa, tai ainakin myötätuntoinen sitä kohtaan. Ogden kirjoitti, että niin kauan kuin heitä ei syrjäytettäisi, he olisivat Venäjän kirkko.¹⁸³ *New York Timesin* päätoimittaja ei siis uskonut Elävän kirkon olleen neutraali ja hän näki sen ilmiselvästi olevan neuvostohallituksen ohjailema.

Esimerkiksi Duranty hämmästeli kirjoituksessaan Elävän kirkon läpinäkyvää yhteyttä neuvostohallintoon. Hän arvioi jutussaan Elävän kirkon Canterburyn arkkipiispalle lähettämää selontekoa suhteestaan kommunistihallintoon. Hänen silmissään asiakirja olisi yhtä hyvin voinut olla hallituksen itsensä allekirjoittama, tai vähintäänkin se oli erinomaista tiimityötä Elävän kirkon johdon ja neuvostojohdon välillä.¹⁸⁴ Myöhemmin Ogden käytti pääkirjoituksissaan Elävästä kirkosta nimeä ”kesytetty kirkko” (*tame church*), jolla hän viittasi bolševikkien taltuttaneen ja valjastaneen kirkon ajamaan omia etujaan.¹⁸⁵

Ogden pohti eräessä pääkirjoituksessaan Elävän kirkon ja neuvostohallinnon suhdetta kirkon ja politiikan sekoittumisen näkökulmasta. Erään Elävän kirkon johtajista kerrottiin argumentoineen kirkon olleen tsaarin hallinnon työkalu, ja että jokaisen kirkon kuuluikin mukautua olemassa oleviin

¹⁸¹ 10.6.1922 NYT ”Russian Church Reform”

¹⁸² 1.5.1923 NYT ”Russia’s Living Church”

¹⁸³ 5.5.1923 NYT ”Bolševism Swallows The Church”

¹⁸⁴ 15.5.1923 NYT ”Russian Church Heads Champion the Soviet”

¹⁸⁵ 25.8.1923 NYT ”Bolševiki and the Church”

oloihin. Tästä Ogden päätteli, että kirkosta täytyi aina tulla sen hallinnon työkalu, joka milloinkin oli vallassa. Vaikka uuden bolševikkipolitiikan omaksunut Elävä kirkko tappoi edeltäjänsä, se uskoi olevansa suora tsaarin ortodoksikirkon seuraaja, bolševikkikirkko. Ogden kritisoi tällaisen jatkumon todenperäisyyttä, sillä tsaarin vallan kumouduttua kirkko erotettiin politiikasta ja puhdistettiin. Hänen mielestään Elävä kirkko kumosi nyt toiminnallaan tämän prosessin, ja ajoi kirkon takaisin politiikkaan, tekemällä siitä palvelijan hallitukselle, joka oli vihamielinen kaikkia uskontoja paitsi kommunismia kohtaan. Ogden huomautti, ettei kirkko ollut eläväisimmillään ollessaan maallisen hallinnon orja, mutta tämä järjestely näytti kieltämättä sopivan papistolle, jolle uskonto ei ollut sydämenasia ja jolle oli tärkeintä mukautua olosuhteisiin.¹⁸⁶ Ogden ilmaisi avoimesti näkemyksensä kirkon ja valtion suhteesta, ja kirjoitti vallankumouksen myötä niiden erottamisen toisistaan olleen kirkkoa puhdistava tekijä. Amerikkalaiseen protestantismiin kuului keskeisesti kirkkojen itsenäisyys, eikä Ogdenkaan uskonut kirkon todellisen luonteen voivan toteutua liitossa valtion kanssa. Ongelmallista oli hänen mielestään loogisesti myös kirkon liittoutuminen ateistisen hallituksen kanssa.

Arvostelun kohteeksi joutui myös bolševikkien pyrkimys sekoittaa oma kommunismin aatteensa kristinuskoon. Edellä mainitussa pääkirjoituksessa Ogden kommentoikin hieman ivallisesti absurdia yhtälöä: "Elävä kirkko aikoo saada parhaat puolet irti molemmista maailmoista, ja uskoo löytävänsä tavan palvella samanaikaisesti Jumalaa ja mammonaa."¹⁸⁷ Ogden ei uskonut kommunismin ja kristinuskon yhteensopivuuteen ja oli lähinnä huvittunut bolševikkien yrityksestä soluttautua ortodoksikirkkoon. Ristiriitaista tilannetta kommentoi myös Duranty toukokuussa 1923 reportaasissaan tilaisuudesta, jossa kirkon reformijohtaja, kommunisti, vihittiin metropoliitaksi. Tästä voimakkaampaa kontrastia ei hänen mukaansa viimeisen kuuden vuoden aikana ollut nähty Venäjällä. Koko asetelmaa, kommunismin ja kristinuskon yhdistämisen mahdottomuutta, leimasi eräänlainen epätodellisuus

¹⁸⁶ 1.5.1923 NYT "Russia's Living Church"

¹⁸⁷ Ibid. "The Living Church is going to get the best of both worlds, and seems confident that it can find a formula for simultaneous serving of God and mammon."

ja valheellisuus. Duranty arvioi jutussaan Elävän kirkon saamaa vaikutusvaltaa, muttei uskonut sen voivan paeta tätä keinotekoisuuden piirrettä. Vihkimistilaisuudessa ympäröivästä tunnelmasta huokui Durantyn mukaan heidän epäuskonsa itseään kohtaan.¹⁸⁸

Elävän kirkon ryhmittymän syntymiselle pyrittiin *New York Timesissa* löytämään selitys juuri valtion ja kirkon yhteistyön syvistä juurista. Kesän 1923 pääkirjoituksessaan Ogden arvioi Venäjän kirkon koostuvan kolmesta ryhmästä: Ensimmäinen ryhmistä oli papiston idealistinen ydinryhmä, joka todella halusi tehdä uskonnosta voiman ajamaan vallankumouksen sosiaalisen tasa-arvon ihannetta, toinen ryhmä oli valmis valjastamaan kirkon minkä tahansa vallassa olevan hallituksen edustajaksi ja kolmas ryhmä tunnusti neuvostohallinnon vakauden ja koki varovaisen ja sovitteluvan linjan olevan ainut tapa päästä eroon kirkon vastavallankumouksellisen leimasta ja mahdollistaa edes jonkinlainen toiminta. Ogden totesi, että Venäjällä oli vuosisatojen myötä totuttu uskonnon ja politiikan harkitsemattomaan ja silmittömään yhteensulattamiseen, ja se mikä nyt näytti joillekin vastavallankumouksellisuudelta, näytti toisille puhtaasti uskonnolta.¹⁸⁹ Ortodoksikirkon sisällä ei siis päätoimittajan mukaan ollut sellaista ryhmää, joka olisi ollut valmis vastustamaan neuvostohallitusta. Hänen mukaansa koko kirkko oli, osittain tilanteen pakosta, jollain tasolla valmis olemaan myötämielinen neuvostohallintoa kohtaan. Missään nimessä kaikki ortodoksikirkon ryhmät Venäjällä eivät kuitenkaan hyväksyneet bolševikihallitusta eivätkä suostuneet sen kanssa yhteistyöhön. Ogden myös antoi kirjoituksellaan kuvan ortodoksikirkon menneisyydestä pelkkänä valtion työkaluna ja politiikan välineenä, vaikka kirkon ja valtion suhde Venäjällä ennen 1700-lukua oli perustunut osapuolten harmoniseen ja tasa-arvoiseen rinnakkaiseloon.

Elävää kirkkoa kohtaan esitettiin lehden kirjoituksissa hyvin kärkkäitäkin mielipiteitä. Kirjeessään päätoimittajalle keväällä 1923

¹⁸⁸ 6.5.1923 NYT "Red Mystic is Made a Bishop in Russia"

¹⁸⁹ 25.8.1923 NYT "Bolševiki and the Church"

episkopaalisen kirkon¹⁹⁰ pappi Lafferd M. A. Haughwout kirjoitti Elävästä kirkosta kutsuen sitä ”bolševikkikirkoksi”. Bolševikit, vaikka olivatkin vihamielisiä uskontoja kohtaan, olivat hänen mukaansa alkaneet lähestyä uskontoa epäilyttävällä tavalla tuhotakseen sen entistäkin tehokkaammin. Bolševikkien epäonnistuttua erottamaan kansa kirkosta he pyrkivät nyt tuhoamaan sen sisältäpäin aiheuttamalla kirkkoon hallinnollisen skisman. Kirjoittaja viittasi Elävään kirkkoon myös punaisena kirkkona ja valekirkkona. Lisäksi hän puhui bolševikkien punaisesta uskonnosta, joka perustettiin tuhoamaan kaikki muut uskonnot.¹⁹¹ Kirjoittaja tulkitsi Elävän kirkon olleen kommunistihallinnon edustaja ja sen tavoitteena olleen ortodoksikirkon lopullinen tuhoaminen ja ortodoksiuskonnon hävittäminen juonikkaasti soluttautumalla kirkon sisälle.

Yhdessä pääkirjoituksistaan Ogden uskoi Elävästä kirkosta olevan varmasti maan ateistijohdolle hyötyä, muttei niin paljon kuin jotkut innokkaat saattoivat toivoa. Hän totesi kirkon olevan jotain muutakin kuin koneisto. Ogden uskoi, ettei ortodoksiuskon kaltaista aatetta voinut tappaa, vaikka niin yritettiinkin tappamalla kaikki sen kannattajat. Elävä kirkko, joka sai tukensa ateistiselta hallitukselta, ja jonka oppi pohjautui talouteen, ei Ogdenin mukaan olisi todellinen uhka ortodoksikirkon uskonnolliselle hengelle.¹⁹² Tutkimuksen mukaan Elävä kirkko hiipuikin lopulta jo ennen toista maailmansotaa, sillä se ei yksinkertaisesti saanut riittävästi kannatusta ortodokseilta. Vaikka hallitus nautti Tihonin ja hänen kannattajiensa ahdinkoon joutumisesta, se huomasi Elävän kirkon pitävän kiinni itsenäisyydestään. Elävän kirkon hyödyllisyys bolševikeille alkoi vaikuttaa kyseenalaiselta, ja sen pelättiin nousevan itsessään elinkelpoiseksi kirkoksi ja näin ollen neuvostohallinnolle ongelmalliseksi.¹⁹³ Neuvostojohto koki toisaalta osittain onnistuneensa tavoitteessaan aiheuttaa kirkon sisälle skismaa. Ortodoksikirkko oli onnistuttu nolaamaan ajamalla sen

¹⁹⁰ Amerikan episkopaalinen kirkko on Yhdysvaltojen suurin anglikaaninen kirkko, joka on itsenäistynyt Iso-Britannian anglikaanisesta kirkosta. Episkopaalisella kirkolla on ollut aina vahva ekumeeninen side Venäjän ortodoksikirkkoon. Smart 1998, 383.

¹⁹¹ 20.5.1923 NYT ”Bishop Blake and the Reds”

¹⁹² 5.5.1923 NYT ”Bolševism Swallows The Church”

¹⁹³ Ware 1993, 150; Hakkarainen 1996, 58; Husband 2000, 57–58.

johtohenkilöt keskinäisiin kiistoihin, ja ainakin neuvostohallinnon silmissä sen uskottavuus oli kärsinyt kolauksen.¹⁹⁴ Lopulta bolševikit kadottivat mielenkiintonsa Elävän kirkon hyödyntämiseen politiikassaan ja lopettivat sen tukemisen. *New York Timesissa* Elävään kirkkoon kantaa ottaneet eivät kuitenkaan uskoneet sen aiheuttaneen minkäänlaista vahinkoa todelliselle ortodoksikirkolle eikä sen uskottu olevan vakavasti otettava haastaja tai uhka patriarkan kirkolle.

New York Timesin kirjoituksissa ei epäilty hetkeäkään, ettei Elävä kirkko olisi ollut neuvostojohdon kätyri. Elävän kirkon ei kuitenkaan voida katsoa olleen pelkästään neuvostohallinnon pelinappula, vaan se todella ajoi kirkon sisällä monia uudistuksia eteenpäin. Vaikka Elävän kirkon papeista moni oli kommunisti ja toimi hallituksen agenttina, osa papeista oli kuitenkin vilpittömiä kirkon uudistajia. Vielä 1920-luvulla erityisesti maaseudulla suhtauduttiin vihamielisesti uuteen vallanpitäjään, eikä kirkon yhteistyötä sen kanssa voitu sulattaa. Ei vain *New York Timesille* mutta myös enemmistölle venäläisistä ”elävä kirkko” näyttäytyi ”punaisena kirkkona”.¹⁹⁵

Elävän kirkon suurimpana ongelmana lehdessä nähtiin yhteistyö ateistisen vallanpitäjän kanssa, sillä ortodoksisuuden ja kommunismin aatteet olivat yksinkertaisesti mahdoton yhtälö. Edes politiikan ja ortodoksisuuden sekoittumisen perinne Venäjällä ei ollut riittävän vakuuttava perustelu yhteistyölle, sillä *New York Timesin* päätoimittaja Ogdenin mukaan kirkko ei voinut toimia minkään maallisen hallitsijan yhteydessä ollakseen elinvoimainen. Amerikkalaisen kirkkokulttuurin näkökulmasta ortodoksikirkko oli entisen papin silmissä alistunut ja rappeutunut kirkko. Elävä kirkko näyttäytyi kirjoittajille lähinnä teennäisenä ja ristiriitaisena kirkkona, eikä sen uskottu tarjoavan todellista vastusta patriarkan kirkolle. *New York Timesin* kirjoituksissa nostettiin esille neuvostohallinnon tavoite hajottaa kirkko sisältäpäin, mikä siis tiedostettiin jo omana aikanaan. Elävällä kirkolla ei uskottu olevan tulevaisuutta sen hengen ja kannatuksen puutteen vuoksi.

¹⁹⁴ Gabel 2005, 296.

¹⁹⁵ Gabel 2005, 293.

5. Uskonnolliset vainot jakavat mielipiteet

5.1. Sivistynyt maailma tuomitsee vainot kommunismin leviämisen pelossa

Vuonna 1930 *New York Timesissa* kirjoitettiin erityisen paljon Neuvostoliiton uskonnonvainoista. Uskonnonvastaisista toimista oli toki kirjoitettu jo aiemmin, mutta vasta reilu kymmenen vuotta vallankumouksen jälkeen voimistuneet vainoamistoimet herättivät ulkomaiden huomion laajemmassa mittakaavassa. 1920-luvulla harjoitettu uskonnonvastainen propaganda ei ollut malttamattomalle Stalinille riittävän tehokasta. Hän näki uskonnon jarruna sosialistisen järjestelmän rakentamisessa, ja päätti viimein vuonna 1929 hylätä propagandayritykset ottaen käyttöön väkivallan, jonka hän havaitsi nopeammaksi keinoksi hankkiutua eroon uskonnosta.¹⁹⁶ Stalinin johtamat uskonnolliset vainot tuomittiin yleisesti kaikkialla länsimaissa, myös Yhdysvalloissa.

Amerikkalaisten keskuudessa useat tahot olivat heti vallankumouksen jälkeisinä vuosina hyväksyneet Venäjän uuden hallituksen, jopa ihailleet sitä, sekä nähneet mädäntyneen ortodoksikirkon ylivallan murtamisen Venäjällä jumalallisena työnä. Vasta Stalinin radikaalit vainot saivat monet muuttamaan mieltänsä, ja Neuvostoliiton uskonnonvastaiset toimet nähtiin yleisesti vastenmielisinä sivistyneiden kansakuntien ihanteille. Amerikkalaisten toimesta vedottiin myös presidenttiin ja senaattiin, ettei neuvostohallitusta voitaisi tunnustaa Yhdysvaltojen taholta ennen kuin uskonnolliset vainot olisivat todistettavasti lopetettu.¹⁹⁷

Ensimmäinen, joka kertoi *New York Timesille* Neuvostoliiton tapahtumista, oli Quebecissa toiminut pappi isä Casgrain, joka oli keskustellut useiden Kanadaan saapuneiden venäläisemigranttien kanssa heidän kokemastaan, näkemästään ja kuulemastaan. Casgrain mukaan niin mittavia ja

¹⁹⁶ Gabel 2005, 440.

¹⁹⁷ Foglesong 2007, 71.

raakoja vainoja kristityt eivät olleet joutuneet kohtaamaan sitten keisari Neron vainojen jälkeen. Hän oli saanut emigranteilta laajalti tietoa Neuvostoliiton eri vankileireistä ja niiden oloista, joista hän kertoi värikkäästi. Casgrainin mukaan neuvostohallitus oli ymmärtänyt, että kristinusko oli tuomittu kukoistamaan Venäjällä, ja siksi se oli joutunut turvautumaan yhä epätoivoisempiin keinoihin ateismin levittämiseksi.¹⁹⁸

Helmikuussa vuonna 1930 paavi esitti julkisen vetoamuksen koko kristitylle maailmalle ryhtyä protestoimaan Neuvostoliiton uskonnonvainoja vastaan. Asiasta kirjoittaneen Durantyn mukaan yleinen mielipide maailmalla oli vetoamuksen myötä keskittynyt nyt vastustamaan bolševikkien toimia.¹⁹⁹ Paavin vetoamus sai aikaan huomattavan paljon keskustelua Neuvostoliiton uskontotilanteesta, ja *New York Timesissa* julkaistiin kirjoituksia sekä vetoamuksen puolesta että sitä vastaan.

Samaisessa kirjoituksessaan Duranty pohti syitä Neuvostoliiton uskontopolitiikan äkilliselle kiristymiselle. Hänen mielestään venäläisestä kommunismista oli tullut vihamielinen ja sodanhakuinen ortodoksikirkkoa kohtaan. Stalinin johdolla uusittu Leninin uskontopolitiikka ja kokonaan uusiksi pistetty kommunismi oli entisestään kasvattanut uuden ja vanhan Venäjän välistä konfliktia. Papistoa kohtaan kasvanutta vihamielisyyttä neuvostojohto perusteli Durantyn mukaan rinnastamalla sen kulakkeihin²⁰⁰. Papisto oli ryhtynyt tukemaan kulakkeja kollektivisoinnin vastustamisessa, sillä perustettujen kolhoosien sääntöihin kuului täysi irrottautuminen kaikesta uskonnollisesta toiminnasta. Duranty selvensi uskonnon olleen perinteisesti kytketty Venäjällä maanviljelykseen: Sadot oli siunattu, sadonkorjuujuhlia vietetty, rukoiltu sadetta ja pidetty ikonikulkueita kiitokseksi onnekkuudesta tai epäonnen ehkäisemiseksi.²⁰¹ Husbandin mukaan kirkon taholta monet todella levittivät talonpoikien keskuuteen Herran sanaa, jonka mukaan kaikki kollektiiveihin liittyvät joutuisivat antikristuksen käsiin ja hävitykseen, ja

¹⁹⁸ 10.2.1930 NYT "Soviet Persecution Likened To Nero's"

¹⁹⁹ 14.2.1930 NYT "Soviet Hits Church As Communist Foe"

²⁰⁰ Kulakit olivat varakkaita maanomistajia, maaseudun taloudellista eliittiä, jotka vastustivat kollektivisointia. Gabel 2005, 514.

²⁰¹ 14.2.1930 NYT "Soviet Hits Church As Communist Foe"

kolhooseja vastustavat pelastuisivat.²⁰² Kollektivisoinnin vastustaminen johti siihen, että pappien katsottiin olevan neuvostojärjestelmää vastustavia, vastavallankumouksellisia. Duranty kertoi havaintojensa perusteella kansan paheksuneen vainoja, kirkkojen ja luostareiden purkamista ja muuntamista maallisiin tarkoituksiin, mutta kukaan ei protestoinut.²⁰³ Niin kuin edellä on jo kerrottu, koko 1920- ja 30-luvun ortodoksikirkon taholta vastustettiin jopa järjestäytyneellä tasolla kirkkojen sulkemista ja uskovaisiin kohdistuvia väärinkäytöksiä, myös väkivalloin. Tästä ei *New York Times*issa kuitenkaan ilmeisesti tiedetty koko tiukentuneiden vainojen aikana. Kirkon saamaa vastavallankumouksellisen leimaa lähinnä ihmeteltiin, kun kirkon uskottiin hyväksyneen uuden vallanpitäjän uskonnonvastainen toiminta ilman vastarintaa.

Lukuisten uskonnonvainoja koskeneiden uutisten myötä myös Rollo Ogden otti viimein pääkirjoituksessaan kantaa tilanteeseen. Päätoimittaja kertoi kaikkien hiljattain tuomittujen kirkonmiesten tulleen tuomituksi vastavallankumouksellisuudesta, ei uskonnollisten syiden pohjalta. Kaikki vankileireille lähetetyt eri uskontokuntien edustajat olivat siis poliittisia vankeja. Ogden ihmetteli, kuinka Neuvostohallitus edelleen vaivatta kiisti vainoamisen uskontoja vastaan, vaikka esimerkiksi lainsäädäntöön oli ilmestynyt useita kohtia, jotka rajoittivat uskonnollista toimintaa ja suosivat ateistisen propagandan harjoittamista.²⁰⁴

Viikkoa myöhemmin mielipidepalstalle kirjoittanut katolinen pappi Edmund A. Walsh²⁰⁵ ei taas ollut yllättynyt vainojen kieltämisestä Neuvostoliitossa. Kautta aikojen uskontoihin kohdistetut vainot oli hänen mukaansa kielletty tai perusteltu muin syin, kuten jo keisari Nero teki Rooman valtakunnassa. Neuvostoliittoa vastaan oli kuitenkin esitettävissä selviä todisteita, ja Walsh esittelikin laajasti ja tilastomaisesti Neuvostoliitossa

²⁰² Husband 2000, 143.

²⁰³ 14.2.1930 NYT "Soviet Hits Church As Communist Foe"

²⁰⁴ 15.2.1930 NYT "Religion In Russia"

²⁰⁵ Edmund A. Walsh toimi Yhdysvalloissa katolisen kirkon jesuiittapappina sekä Georgetownin yliopiston vararehtorina. Walsh oli tunnettu myös vannoutuneena kommunismin vastustajana ja läpi uransa pyrki edistämään ja levittämään anti-kommunistista ajattelua. Wikipedia (f). Viitattu: 21.7.2010.

harjoitettua ateistista propagandaa sekä eri kirkonmiesten ja uskovaisten teloitusta, leireille lähettämistä ja vangitsemista. Walsh kertoi tuntevansa useita näistä marttyyreista ja uskontunnustajista henkilökohtaisesti ja pystyi sanojensa mukaan todistamaan heidän ainoan rikoksensa olleen usko Jumalaan. Hänen mielestään osuttiin täysin oikeaan, kun Neuvostoliiton tilanteesta sanottiin: "Uskoa Jumalaan ja tunnustaa se on tänä päivänä sankaruutta Neuvosto-Venäjällä."²⁰⁶

Uskonnolliset vainot nähtiin useissa kirjoituksissa raaimpina ja laajimpina kuin koskaan aiemmin keisari Neron vainojen jälkeen. Useiden kirkonmiesten puheista nousi esille Rooma-analogia. *New York Times*issa uutisoitiin myös Iso-Britannian kirkkojen rukoilleen venäläisten puolesta. Anglikaanikirkon piispan F. S. G. Warmanin kerrottiin verranneen Venäjällä vainottuja kristittyjä pitämässään saarnassa Rooman valtakunnassa vainottuihin kristittyihin. Eivät Roomassakaan kristityt joutuneet vainotuiksi uskostaan Kristukseen vaan koska eivät suostuneet uhraamaan keisarille. Aivan niin kuin nytkin Venäjällä: Kristittyjä ei vainottu heidän uskonsa vuoksi, vaan koska heidän oletettiin olevan vihamielisiä leninismiä kohtaan. Warman ei kuitenkaan ollut peloissaan, sillä hänen mukaansa kaikki aikaisemmatkin yritykset tuhota uskonto olivat menneisyydessä epäonnistuneet.²⁰⁷ Roomavertauksesta vedettiin aina myös johtopäätös, jonka mukaan kristinusko tulisi nousemaan vainojen seurauksena entistä voimakkaampana, aivan kuten Rooman valtakunnan aikana tapahtui.

Vuoden 1930 aikana järjestettiin useita monen uskontokunnan yhdistäviä Neuvostoliiton tilannetta käsitteleviä kokouksia, kuten maaliskuussa Washingtonissa, jossa paikalle oli kerääntynyt yli neljätuhatta katolilaista, juutalaista ja protestanttia. Venäjän ortodoksikirkon ahdinko oli voimistanut kristillisten kirkkojen ekumeniaa, mutta nyt myös juutalaiset ja kristityt pyrkivät toimimaan yhtenäisessä rintamassa neuvostohallinnon toimia protestoidakseen. *New York Times*issa uutisoitiin tapahtuman pääpuhujana ja

²⁰⁶ 23.2.1930 NYT "Moscow's Reply To The Pope In Line With Expectation". "To believe in God and to confess it is heroism today in Soviet Russia."

²⁰⁷ 17.3.1930 NYT "British Isles Pray For Russian Church"

järjestäjänä toimineen Walshin toivoneen puheessaan Jumalan antavan neuvostojohdolle parempaa arviointikykyä, sympatiakykyä ja todellista ymmärrystä tilanteen vakavuuteen, joka koski miljoonia heidän omia kansalaisiaan, ja joka herätti syventyvää huolta ja kauhua sivistyneen maailman valtioissa. Puheessaan Walsh esitteli lisäksi tilastotietoja kaikkien paikalla olleiden uskontokuntien edustajien teloituksista, vangitsemisista ja karkottamisista. Erityisen tarkasti ja värikkäästi hän kertoi usean ortodoksipapin ja -piispan teloittamisesta, kuinka raa’asti ja häikäilemättömästi ne oli suoritettu.²⁰⁸ Neuvostojohdon vainojen kieltäminen sai kristillisten kirkkojen edustajat painottamaan vainojen todenperäisyyttä esittämällä aina todisteita hirmuteoista. Ensimmäisen kerran lehdessä myös tuotiin esille ”sivistyneen maailman” olevan huolissaan Neuvostoliiton tilanteesta.

Erittäin näkyvää *New York Timesin* vainoja vastustavissa kirjoituksissa oli pelko kommunismia kohtaan ja aatteen leviämisestä omaan maahan. Pappi Walsh oli ensimmäinen, joka vuoden 1930 alun lausunnossaan nosti esille uskonnonvastaisen propagandan levittämisen olevan neuvostoliittolaisten jumalattomien järjestöjen maailmanlaajuinen tavoite, ja erityisesti Yhdysvallat oli ateismin mahdollisen leviämisen myötä uhattuna. Kommunistit olivat hänen mukaansa onnistuneet jo soluttautumaan Amerikkaan lehdistön avulla, ja Moskovasta ohjatut ateistiset näkemykset olivat jo havaittavissa kouluissa ja yliopistoissa.²⁰⁹ Kuukautta myöhemmin kolmen uskonnon kokouksessa Walsh toi jälleen esille kommunistien tavoitteen levittää aatteensa koko maailmalle, mukaan lukien Yhdysvaltoihin. Kommunismin ensisijaisena dogmina pidetyn uskonnonvastaisen propagoinnin avulla Neuvostoliiton oli hänen mukaansa tarkoitus istuttaa aatteensa ei-kommunistiseen maailmaan.²¹⁰ Pappi Walshin ääni kuului erityisen voimakkaana *New York Timesin* kommunismin leviämisen pelon lietsonnassa.

²⁰⁸ 10.3.1930 NYT "Three Faiths Join In Assailing Soviet"

²⁰⁹ 23.2.1930 NYT "Moscow's Reply To The Pope In Line With Expectation"

²¹⁰ 10.3.1930 NYT "Three Faiths Join In Assailing Soviet"

Jo aiemmin mainittu paavin vetoamus sisälsi myös maailmanlaajuisen rukouspäivän järjestämisen 19.3.1930 kaikkien Neuvostoliitossa vainotuksi tulleiden puolesta, jota varten Walsh oli laatinut rukouspäivän tilaisuuksissa apuna käytettävän pamfletin. Pamfletti sisälsi *New York Timesin* raportin mukaan muun muassa todisteita Neuvostoliiton uskonvainoista sekä otteita useiden tunnettujen kommunistien lausunnoista, joiden joukossa oli esimerkiksi kommunistipuolueen koulutuskomissaari Lunatšarskyn näkemys kristinuskosta:

“We hate Christianity and the Christians. Even the best of them must be regarded as our worst enemies. They preach love of one’s neighbor and mercy, which is contrary to our principles. Christian love is an obstacle to the development of the revolution. [...] What we need is hatred. We must know how to hate; only thus shall we conquer the universe.”

Walshin tarkoituksena oli kaiketi saattaa kristittyjen tietoisuuteen bolševismin vastakohtaisuus kristinuskolle erityisesti uskon perusarvoihin nähden ja osoittaa bolševismin vaarallisuus kristityille. Walshin mukaan bolševikkien tavoitteena oli pakottaa maailmalle kommunistiset aatteet niiden ateistisine konsepteineen ja kohdistaa palvonta Marxiin ja Leniniin. Walsh jatkoi pamfletissa kaikkien tahojen Neuvostoliitossa oleen kiivaasti sitoutuneita turmelemaan kansan sielun. Paavin vetoamus ei hänen mukaansa ollut Venäjän sisäisiin asioihin sekaantumista eikä kiihotusta poliittiseen toimintaan. Se puolusti hänen mielestään yhtä universaaleinta ihmisoikeutta. Walshin mukaan oli älyllinen itsemurha ja moraalista pelkuruutta sulkea silmänsä tapahtumilta sillä verukkeella, ettei tahdottu sekaantua puhtaasti sisäiseen asiaan.²¹¹ Walshin lietsoma kommunismin pelko saavutti runsaasti palstatilaa lehdessä ja hänen missionsa kommunismin vastaisuuden levittäjänä kävi erityisen selväksi.

²¹¹ 18.3.1930 NYT “Martyrs In Russia Estimated At 6,000”. “Me vihaamme kristinuskkoa ja kristittyjä. Parhaimmiksikin katsotut ovat meidän pahimpia vihollisiamme. He saarnaavat lähimmäisen rakkautta ja armoa, mikä on meidän periaatteidemme vastaista. Kristillinen rakkaus on este vallankumouksen kehittymiselle. Me tarvitsemme luokkavihaa. Meidän täytyy kuinka vihata; vain siten voimme valloittaa maailmankaikkeuden.”

Myöhemmin pelko kommunismin leviämisestä vain lisääntyi. Vuoden 1936 alussa presbyterikirkon pastori John Sutherland Bonnell käsitteli saarnassaan tiettyjen Amerikan kirkkojen aikomusta ryhtyä yhteistyöhön maan kommunistien kanssa. Hän oli vakuuttunut, että kommunistit yrittäisivät karkottaa Jumalan mistä vain maasta, missä pääsisivät valtaan. Bonnellin mukaan Amerikan kirkkojen keskuudessa oli ryhmä kirkonmiehiä, jotka uskoivat, etteivät kommunistit olleet tosissaan uskonnon hävittämisaikeessaan. Kirkkojen tulisi tehdä näiden kanssa yhteistyötä, ja sitä kautta kommunistien hyväksyntä voitaisiin voittaa kirkkoille. Amerikkalaisten kristittyjen keskuuteen oli levinnyt käsitys, että Venäjän ortodoksikirkkoa vainottiin kommunistien toimesta vain, koska sen opetus oli pohjautunut taikauskolle, se oli liittoutunut tsaarin hallituksen kanssa ja avustanut sitä venäläisten hyväksikäytössä. Bonnellin mielestä tällainen arvio kommunismista oli paha erehdys, niin Venäjän kuin kotimaankin kommunistien kohdalla. Hän perusteli kantaansa kahden vuoden takaisen Venäjän-vierailunsa perusteella. Hän oli keskustellut hallituksen edustajien, lehtimiesten ja tunnettujen kirjailijoiden kanssa, ja kaikki olivat yhtä mieltä siitä, että kommunismi vastusti uskontoa ehdoitta kaikissa sen muodoissa.²¹² Bonnell ei saarnassaan kuitenkaan eritellyt mistä kristillisistä kirkkoista oli kyse. Germanin mukaan amerikkalaisten protestanttikirkkojen joukossa oli ryhmä, joka oli ryhtynyt kannattamaan ja tukemaan sosialismia, ja joka teki yhteistyötä Yhdysvaltojen sosialistisen poliittisen tahon kanssa.²¹³ Tällaisista kirkkoista ei juuri puhuttu *New York Timesin* uutisoinnissa.

Lehden uutisoinnin perusteella Amerikan kirkkojen keskuudessa haluttiin todella alkaa taistella kommunismia vastaan. Episkopaalisessa kirkossa New Yorkissa saarnannut Canon Bernard Iddings Bell julisti kaikkien kristillisten kirkkojen ekumenian vahvistamisen puolesta. Maailmalla kovaa vauhtia leviävää jumalattomuutta vastaan oli taisteltava. Hänen mielestään tämä jumalattomuus ilmeni "kuolettavana, Jumalan kieltävänä, ihmistä rappeuttavana kommunismina - jumalattomuutena, joka oli alistanut

²¹² 13.1.1936 NYT "Church Alliance With Reds Opposed"

²¹³ German 2004, 282-285.

kansakunnat ryömimään”. Bell totesi, että kriisin aika oli nyt. Venäjällä kaikki kristillisuus oli syrjäytetty, ja nyt myös muualla maailmassa kristinusko oli selkä seinää vasten. Hänen mukaansa Venäjän kohtalo uhkasi myös Amerikkaa, ja siksi kristillisten kirkkojen oli yhdistyttävä uskossaan.²¹⁴

1930-luvun alun vainojen herättämän kohun seurauksena alettiin *New York Timesin* kirjoituksissa spekuloida huhua, jonka mukaan Neuvostoliiton uskontopolitiikka oli muutoksessa. Duranty uutisoi maaliskuussa 1930 neuvostohallituksen lehden *Izvestian*²¹⁵ myöntäneen, että Neuvostoliitossa oli hairahduttu kohtuuttomaan uskonnonvastaiseen toimintaan. Duranty kertoi Kommunistisen puolueen keskuskomitean antaneen määräyksen, jonka mukaan kirkkoja ei saanut sulkea väkisin ilman väestön enemmistön suostumusta. Komitea kertoi väestön joutuneen törkeän kohtelun uhriksi, mihin jotkut puolueviranomaiset olivat sortuneet yleensä vastavallankumouksellisten harjoittaman provosoinnin vuoksi. Komitea tunnusti puolueviranomaisten paikoittain syyllistyneen talonpoikien solvaukseen ja pilkkaamiseen heidän uskonsa takia. Jossain taas kollektivisoinnin yhteydessä oli vaadittu talonpojilta ikoneiden takavarikointia, ja takavarikoitua omaisuutta oli jaettu neuvostoviranomaisten kesken. Komitea julisti, että kaikki tämän kaltaiset rikkomukset tuli korjata välittömästi.²¹⁶

Tieto uudesta suuntauksesta saavutti ulkomaisen lehdistön pian ja *New York Timesissa* kerrottiin *The Nation* -lehden päätoimittajan Oswald Garrison Willardin kiinnittäneen huomiota viimeisimpiin Neuvostoliitosta saatuihin tietoihin, joiden mukaan kommunistit olivat tehneet virheen vainotessaan uskonnollisia ryhmiä ja tämä politiikka oli nyt tullut uudelleenmuotoiltavaksi.²¹⁷ Mahdollinen uskontopolitiikan suunnanmuutos herätti paljon huomiota *New York Timesissa*, mutta siihen suhtauduttiin suurella varauksella. Esimerkiksi lehden ulkomaankirjeenvaihtaja Arnold Cortesi kertoi jutussaan katolisen kirkon pitävän kiinni rukouspäiväjärjestelyistä, vaikka

²¹⁴ 16.3.1936 NYT "Canon Bell Pleads For A United Faith"

²¹⁵ *Izvestia* (Uutiset) oli Moskovan korkeimman neuvoston virallinen päivittäissanomalehti. Gabel 2005, 514.

²¹⁶ 15.3.1930 NYT "Counterprayerday Set By Red Godless"

²¹⁷ 16.3.1930 NYT "Churches Join Today In Protest On Soviet"

Neuvostoliitosta huhuttiinkin suhtautumisen uskontokysymykseen muuttuneen. Uutinen asennemuutoksesta saavutti Vatikanin rukouspäivää edeltävänä päivänä, mikä sai kirkon kyseenalaistamaan neuvostohallinnon vilpittömyyttä. Cortesi muistutti, että vielä jokin aika sitten Neuvostoliitossa oli suunniteltu uuden mittavan uskonnonvastaisen kampanjan aloittamista juuri rukouspäivänä. Tämä yhtäkkinen neuvostohallinnon reaktio muuttaa uskontopolitiikkaansa kertoi Cortesin mukaan siitä, että paavin asettama vetoamus olisi tehnyt syvän vaikutuksen venäläisiin.²¹⁸

Uusi oletettu uskontopolitiikan suunta sai aikaan keskustelua länsimaiden mahdollisuuksista hyödyntää tilannetta. Jälleen kolmen uskontokunnan, katolilaisten, juutalaisten ja protestanttien, massakokouksessa New Yorkissa puhunut Matthew Wall, American Federation of Labor -yhdistyksen varapuheenjohtaja, toi esille Neuvostoliiton tilanteen maailmanlaajuisena ongelmana, joka oli ratkaistavissa ilman varsinaista väliintuloa tai sekaantumista Neuvostoliiton sisäisiin asioihin, jos Yhdysvallat kieltäytyisi kaikista luotoista niin pitkään, kunnes Neuvostoliito palaisi sivistyneen inhimillisyyden polulle. Hän vetosi kuulijoihin luonnehtimalla kommunismia antiuskonnoksi, barbaariseksi uskonnoksi ja vihan uskonnoksi, sillä se suhtautui vihamielisesti nykysivilisaatioita sekä kansoja, jopa omaa kansaansa kohtaan. Yhdysvaltain hallitus ei aiemmin ollut hyväksynyt pitkäaikaislainoja Neuvostoliitolle, ja tämä kieltäytyminen oli huomattu tehokkaaksi. Wallin mielestä taloudellisesta boikotista oli mahdollista tehdä vieläkin tehokkaampi, ja mukaan painostukseen oli mahdollista saada liittymään muidenkin maiden hallituksia.²¹⁹

Samoin Iso-Britanniassa oli huomioitu tilanteen tuomat mahdollisuudet. Canterburyn arkkipiispa Cosmo Gordon Lang²²⁰ esitteli vuoden 1930 huhtikuun alussa Englannin parlamentin ylähuoneelle

²¹⁸19.3.1930 NYT "Pope Offers Mass For Russia Today"

²¹⁹ 26.3.1930 NYT "Faiths Here Unite To Decry Red Drive"

²²⁰ Cosmo Gordon Lang toimi Canterburyn arkkipiispänä vuosina 1928–1942. Hän oli aktiivinen toimija Britannian ulkopoliitikassa, erityisesti Saksan suuntaan. Hän pyrki painottamaan kristittyjen ja juutalaisten ekumeniaa sodan estämiseksi, ja taisteli esimerkiksi natsi-Saksan vainoamien kirkkojen ja juutalaisten puolesta. Harrison; Matthew 2004, 459.

Neuvostoliiton uskonnollisten vainojen tilannetta todisteita esitellen. Arkkipiispan mielestä Englannin hallituksen tulisi yrittää vaikuttaa Neuvostoliiton politiikkaan, joka saattaisi vastata sivistyneessä maailmassa esille nousseisiin tunteisiin. Viimeaikaisten tietojen mukaan Stalinin johdolla oltaisiin muuntamassa suuntaa, joten hallituksen olisi syytä käyttää auennutta tilaisuus hyväkseen. Arkkipiispa esitteli parlamentille listan kohdista, mitä Neuvostoliitolta voitaisiin vaatia.²²¹ Monessa yhteydessä Neuvostoliittoa luonnehdittiin barbaariseksi tyranniaksi, kun taas länsimaita kuvattiin aina sivistyneenä maailmana. Kehityksessä edellä olevissa länsimaissa koettiin eräänlaista vastuuntuntoa nostaa barbariaan vajonnut Neuvostoliitto takaisin sivistysvaltioiden pariin.

Vaikka länsimaissa nousikin esille Neuvostoliiton uuden uskontopolitiikan suunnan hyödyntäminen, ei *New York Timesissa* välittömästi uskottu Stalinin johdolla toteutettavaan uuteen linjaan. Huhtikuun pääkirjoituksessa Ogdenin mukaan Moskovon kirjeenvaihtajalta saatujen tietojen pohjalta ei voitu arvioida, oliko kyseessä todellisesti uusi linja vai vain uusi tahti vanhalle politiikalle, jo olemassa olevan linjan sopeuttaminen uuteen tilanteeseen. Ogdenin mukaan perustamisestaan saakka Neuvostoliiton olemassaolo oli perustunut ”kädestä suuhun” politiikkaan. Hallitus oli aina niin sanotusti taipunut tuulen mukana eri tilanteiden ja tarpeiden mukaan. Hänen mielestään uskontopolitiikan muutoksena näyttäytynyt linja oli ennemmin myönnöstyksen tekemistä maalaisväestölle, jotka kuitenkin loivat pohjan neuvostojärjestelmälle. Heidän oli tuotettava vauraus, jonka varaan kommunismi pyrittiin rakentamaan. Leninillä ei Ogdenin mukaan ollut kestänyt kauaa oppia, että talonpoikien kanssa oli pakko suostua kompromisseihin, ja nyt Stalininkin oli taivuttava.²²²

Kuitenkin jo viikkoa myöhemmin pääkirjoituksessaan Ogden kommentoi muutoksen uskontopolitiikassa olleen merkittävä ja nähtävissä uskonnollisissa asenteissa Venäjällä, ei pelkästään sietämisenä vaan jopa

²²¹ 3.4.1930 NYT "Primate Gives Data On Red Persecution"

²²² 5.4.1930 NYT "Russian Changes"

sympaattisena myötätuntona. Hänen mukaansa muutokseen olivat vaikuttaneet niin ulkopuolelta tullut painostus, mutta myös sisäiset vaatimukset. Paavin ajaman vetoomuksen, johon useat kirkon päämiehet ja Amerikan kirkot olivat yhtyneet, kerrottiin aiheuttaneen hermostunutta kireyttä kommunistien keskuudessa. Ogden uskoi, että Neuvostoliitossa oli varmasti tajuttu, etteivät protestin takana olleetkaan vain kapitalistit, vaan sitä tuki koko tyrmistyneen maailman yleinen mielipide. Merkittävintä muutoksen kannalta oli kuitenkin päätoimittajan mielestä Venäjän talonpoikien vastarinta. Stalin oli ymmärtänyt, että maaseudun kollektivisoinnin yhteydessä harjoitetussa uskontopropagandassa oli menty liian pitkälle, ja nyt oli peräännyttävä.²²³

Neuvostolehdistön uutisoimaan puoluetasolla keskusteltuun uskontopolitiikan muutokseen reagoitiin erittäin voimakkaasti länsimaissa, vaikka aluksi uutiseen suhtauduttiin skeptisesti. Erityisesti kristillisten kirkkojen edustajat aktivoituivat puhumaan julkisesti suunnanmuutoksen avaamista mahdollisuuksista länsimaille Neuvostoliiton suhteen. Niin kuin Ogden pääkirjoituksessaan totesi, paavin järjestämällä rukouspäivällä ja kaikkien kristillisten kirkkojen ja länsimaiden yhteisellä paheksunnalla uskonnollisia vainoja kohtaan oli jonkinasteinen vaikutus neuvostojohtoon – ainakin siihen *New York Timesin* saamien tietojen mukaan reagoitiin Moskovassa.

Rukouspäivän jälkeisenä päivänä Moskovassa avattiin All-Union Congress of Atheists, jossa *New York Timesin* uutisoinnin mukaan todettiin, että propagandistien oli hyväksyttävä, ettei uskonto ollut tuhottavissa Venäjältä yhdessä yössä. Lehden mukaan kongressissa painotettiin, ettei uskonnonvastaisia toimenpiteitä saanut suorittaa väkisin, vaan ainoastaan rauhanomaisella argumentoinnilla, suostuttelulla ja propagandalla. Jumala ja uskonto oli yritettävä poistaa ihmisten sydämistä tieteellisesti selittämällä. Erityishuomiota oli kiinnitettävä propagandassa naisiin ja lapsiin, sillä he olivat erityisen tietämättömiä ja taikauskoisia. Propagandan suhteen muistutettiin

²²³ 12.4.1930 NYT "Easter In Russia"

myös laadun, eikä niinkään määrän merkityksestä. Tavoitteena oli, ettei viranomaisten tarvinnut omasta toimestaan sulkea kirkkoja, vaan kun he olisivat saaneet väestön käännetyttyä ateismiin, nämä sulkisivat itse kirkkonsa. Virheitä uskonnonvastaisessa taistelussa tuli kongressin mukaan välttää, sillä niihin selvästi tartuttiin ja niitä liioiteltiin ulkomailla.²²⁴ Länsimaiden reaktio vainoihin sai siis ateistiset järjestöt Neuvostoliitossa punnitsemaan toimintaansa uudelleen ja ainakin painottamaan varovaisuutta, ettei sellaisiin ylilyönteihin syyllistyttäisi, joihin länsimaissa voitaisiin tarttua.

Neuvostoliiton uskonnonhävittämiskampanja oli ollut hyvin kunnianhimoinen. Bolševikit uskoivat poliittisten ja yhteiskunnallisten muutosten myötä uskonnon romahtavan oman painonsa alle. Froesen mukaan uskonto oli kuitenkin osoittautunut 1920-luvun kuluessa yhdeksi sosialistisen järjestelmän toteutumisen vahvimaksi haastajaksi, sillä se oli ulottanut lonkeronsa kaikkialle yhteiskunnassa. Neuvostoviranomaiset olivat viimeiseen asti varmoja, että uskonto onnistuttaisiin lopulta kukistamaan, vaikka joutuivatkin huomaamaan, ettei kirkon institutionaalinen tuhoaminen, uskonnonharjoittamisen rajoittaminen eikä uskonnollisten yhteisöjen hajottaminen ollut lopulta vähentänytkään ihmisten uskovaisuutta. Itse asiassa neuvostoviranomaiset huomasivat uskonnonvastaiset toimien lähinnä innoittavan uskovaisia. Ateististen militanttien liiton johtaja Yaroslavsky²²⁵ totesikin: "Uskonto on kuin naula, mitä kovemmin sitä lyöt, sen syvemmälle se uppoaa."²²⁶

²²⁴ 24.3.1930 NYT "Red Papers Jeer Pontiff's Prayer"

²²⁵ Emelyan Yaroslavsky oli ateistiksi ja vallankumoukselliseksi ryhtynyt juutalainen, joka toimi useissa neuvostohallinnon viroissa sekä neuvostosanomalehtien päätoimittajana. Hän oli tunnettu maltillisesta ja rauhanomaisesta linjastaan antiuskonnollisessa propagandassa. Gabel 2005, 509–510.

²²⁶ Froese 2008, 23–24. "Religion is like a nail, the harder you hit it the deeper it goes."

5.2. Mädäntynyt kirkko saanut ansionsa mukaan?

Neuvostoliiton toimia uskontoa vastaan ei yksimielisesti tuomittu *New York Timesissa*. Foglesonin mukaan useat amerikkalaiset hyväksyivät ja oikeuttivat ortodoksikirkkoon kohdistuneet vainot. Monet pitivät edelleen ortodoksikirkkoa moraalisesti rappeutuneena ja taantumuksellisena poliittisena esteenä, jonka alaisuudesta Venäjän kansa olikin syytä vapauttaa.²²⁷ Bolševikkien uskontopolitiikan saama kannatus näkyi myös *New York Timesin* kirjoituksissa, kun esimerkiksi paavin vetoomusta kohtaan esitettiin kritiikkiä. Myös Neuvostoliitossa luonnollisesti puolustauduttiin ulkomailla nousutta kohua vastaan, mikä näkyi erityisesti neuvostolehdistössä, jota *New York Times* seurasi herkeämättä 1930-luvun alussa.

Neuvostolehdistöstä *Izvestiassa* ja *Pravdassa*²²⁸ kiellettiin uskontojen vainoaminen ja syytettiin länsimaita yhteiseen Neuvostoliiton vastaiseen rintamaan nousemisesta. Lehdissä julkaistiin myös patriarkka Tihonin seuraajan patriarkka Sergiuksen²²⁹ haastattelu Neuvostoliiton uskontotilannetta koskien. Häikäilemättömässä propagandahaastattelussa patriarkan vastauksiin kuuluivat muun muassa seuraavat otteet: "Uskonto ei ole Venäjällä nyt tai koskaan aiemminkaan joutunut vainon kohteeksi.", "Kirkkoja ei ole suljettu viranomaisten toimesta, vaan ainoastaan kansalaisten, jopa kirkossa käyjien pyynnöstä.", "Kirkonmiehiä on ainoastaan syytetty poliittiseen vastarintaan perustuen. Ortodoksikirkon epäonneksi voidaan katsoa sen identifioituminen liian läheisesti monarkistiseen järjestelmään, eikä suurin osa ole vielä ymmärtänyt arvostaa mahtavan sosialistisen vallankumouksen merkitystä." ja "Ulkomaisen lehdistön esittämät syytökset Neuvostoliittoa kohtaan ovat kaukana totuudenmukaisista faktoista".²³⁰

²²⁷ Fogleson 2007, 66.

²²⁸ *Pravda* (Totuus) oli Kommunistisen puolueen keskuskomitean virallinen päivittäissanomalehti. Gabel 2005, 516.

²²⁹ Sergius Stragorodsky johti Moskovan patriarkaattia Tihonin jälkeen, saavuttaen kuitenkin virallisen patriarkan aseman vasta vuonna 1943, vuotta ennen kuolemaansa. Gabel 2005, 508.

²³⁰ 16.2.1930 NYT "Red Atheist Drive To Abolish Religion In 5-year Campaign"

Patriarkka Sergius otti myös kantaa paavin antamaan vetoomukseen kääntämällä osoittavan sormen roomalaiskatolista kirkkoa kohti. Hänen mukaansa katolinen kirkko oli jo kauan halunnut kääntää ortodoksit roomalaiskatolilaisuuteen ja paavin taka-ajatuksena oli saada Venäjän kirkko Rooman vaikutuspiiriin. Sergius totesi ortodoksikirkon osaavan huolehtia itsestään, ja hänen mielestään paavin vetoamus oli vain osoitus katolisen kirkon perinteestä vainota muita uskontoja. Neuvostolehdistön silmissä paavin vetoomuksen aiheuttama ulkomaiden yksimielisyys Neuvostoliiton toimintaa vastaan oli suoraa liittoutumista sitä vastaan. Neuvostohallituksella oli lehdistön mukaan oikeus tulkita ulkomaiden hyökkäys lähes sodanjulistukseksi. Ulkomaiden katsottiin teeskentelevän olevansa huolissaan uskonnonvapaudesta, kun todellisuudessa ne olivat vain kateellisia Neuvostoliitolle sen valtavasta teollisesta ja agrarisesta kehityksestä.²³¹

Muutamaa päivää myöhemmin *New York Timesissa* uutisoitiin myös ulkomaisen lehdistön tavanneen patriarkka Sergiuksen haastattelutilaisuudessa, jossa patriarkka pysyi vankkumatta kannassaan, ettei ollut havainnut minkäänlaista vainoamista kirkkoa kohtaan, eikä hänen mielestään myöskään pappeja oltu kohdeltu epäoikeudenmukaisesti. Paavilla oli mielessään rikkauksien hankkiminen ja vaikutusvaltansa laajentaminen. Ulkomainen lehdistö taas oli hänen mukaansa verenhimoisesti hyökännyt Neuvosto-Venäjää vastaan. Uutisoinnissa Sergiuksen lausunnot katsottiin kirkon häpeilemättömänä manipulointina ja kiristämisenä neuvostojohdon taholta. Lisäksi uutisoinnin mukaan neuvostolehdistö oli tulkinnut Britannian arkkipiispan yhtymisen paavin vetoomukseen loukkauksena solmittua englantilais-liittosopimusta kohtaan, jonka mukaan maiden oli määrä pysyä erossa toistensa sisäpoliittisista asioista. Neuvostolehdistö tulkitsi ulkomailla mylläävän kampanjan Neuvostoliittoa vastaan jopa askeleeksi kohti maailmansotaa.²³²

²³¹ Ibid.

²³² 19.2.1930 NYT "Red Paper Boasts Of 'Godless State'"

Patriarkka Sergiuksen lojaaliuden kohdistuminen on ollut kiistelty aihe. Toisaalta Sergiuksen edellä esitetyt lausunnot todistavat, että hänen lojaaliutensa kohdistui neuvostohallitukselle, mutta jälkeenpäin hänen on katsottu pelastaneen kirkon olemassaolon ainoalla mahdollisella tavalla. 1990-luvulla ortodoksikirkon taholta todettiin Sergiuksen toimineen äärimmäisen mahdottomissa olosuhteissa, ja hänen katsoneen ainoaksi mahdollisuudekseen julistaa uskollisuutensa neuvostohallinnolle.²³³ Patriarkka Sergiuksen puolustukseksi kirjoitti mielipidepalstalla *American Church Monthly* -lehden päätoimittaja Charles C. Edmunds, jonka mielestä Sergiuksen lausunnon motiivi löytyi yksinkertaisesti Neuvostoliitosta saaduista järkyttävistä tilastotiedoista ilman oikeudenkäyntiä tapetuista ja vangituista Venäjän kirkon piispoista, papeista, munkeista ja nunnista.²³⁴ Vaikka *New York Timesissa* oltiin selvästi hämmästyneitä Sergiuksen lausunnosta, nousi esille kuitenkin tilanteen painostavuus venäläisten kirkonmiesten kohdalla.

Tieto rukouspäivästä lisäsi Neuvostoliiton puolustautumista länsimaiden protestia vastaan, mikä oli näkyvillä erityisesti neuvostolehdistössä. Duranty kertoi suunnitteilla olleen Ateistisen militanttien liiton järjestämä paavinvastainen anti-rukouspäivä, jolloin oli määrä aloittaa kaksi kuukautta kestävä uskonnonvastainen kampanja protestoimalla ensin rukouspäivää vastaan. Neuvostolehti *Bezbozhnik*²³⁵ uutisoi paavin rukouspäivän tarkoituksena olleen rukoilla neuvostovastaisia rukouksia ympäri maailmaa tavoitteenaan yllyttää massat Neuvostoliittoa vastaan ja johtaa porvarillisia sotavalmisteluita. Lehdessä kehoitettiin kaikkia tapaamisiin ja mielenosoituksiin sodan lietsojia vastaan.²³⁶ Neuvostolehdistössä kirjoitettiin *New York Timesin* tietojen mukaan useaan otteeseen länsimaiden järjestämästä rukouspäivästä sodan lietsontana Neuvostoliittoa vastaan. Neuvostolehdistössä länsimaiden katsottiin liittoutuneen yhteiseen rintamaan ja sotkeutuneen puhtaasti

²³³ Ellis 1998, 276.

²³⁴ 23.2.1930 NYT "Moscow's Reply To The Pope In Line With Expectation"

²³⁵ *Bezbozhnik* (Jumalaton) oli Jumalattomien militanttien ateistien liiton ja Yaroslavskyn laatima ja julkaisema viikoittainen sanomalehti, joka oli suunnattu maalaisväestölle ateistiseen propagointiin. Gabel 2005, 511.

²³⁶ 15.3.1930 NYT "Counterprayerday Set By Red Godless"

Neuvostoliiton sisäiseen asiaan. Lehdistössä puhuttiin jopa maailmansodan uhkasta, joten Neuvostoliitto ja länsimaat olivat todella ajautuneet konfliktiin uskonnonvainojen myötä. Noin kuukauden kestäneen kireältä vaikuttaneen tilanteen kuitenkin laukaisi jo edellä käsitelty tieto Neuvostoliiton muuttuvasta uskontopolitiikasta. Läntisten kirkkojen johtamalla protestilla uskonnonvainoja vastaan on täytynyt olla suuri vaikutus neuvostojohtoon kun otetaan huomioon mihin mittasuhteisiin uhoaminen kasvoi neuvostolehdistössä. Uskontopolitiikan uudelleenpunnitsemiseen ovat varmasti vaikuttaneet ulkopuolisen painostuksen lisäksi myös Neuvostoliiton sisäiset tekijät.

Uskonvainoja vastaan nostatettu protesti herätti vastustusta myös Neuvostoliiton ulkopuolella. Yksi vastustava ryhmä oli amerikkalainen The Union Theological Seminary, joka oli *New York Timesin* uutisoinnin mukaan julkaissut usean professorin ja usean kymmenen opiskelijan allekirjoittaman raportin, jossa Neuvostoliittoa kohtaan esitetty protesti paavin vetoamuksen myötä esitettiin riittämättömäksi edustamaan kaikkien kristittyjen kantaa asiaan. Protesti oli raportin mukaan laadittu vihamielisesti, eikä ystävällismielisesti hyvän kristillisen tradition mukaisesti. Raportissa vaadittiin sympatiaa ja ymmärrystä neuvostohallintoa kohtaan nostamalla esille muun muassa vanhan hallinnon ja kirkon yhteys. Ortodoksikirkko identifioitui yhdeksi tsaarin vallan aikaiseksi sortavaksi elimeksi, jota kohtaan bolševikit suuntasivat hyökkäyksensä. Allekirjoittaneiden mielestä oli lisäksi myönnettävä, että institutionaalinen uskonto oli antanut tukensa olemassa olevalle taloudelliselle järjestykselle ja luokkajaolle yhteiskunnassa, jota vastaan kommunistit nyt taistelivat. Protestia kritisoitiin myös sen sekaantumisesta Neuvostoliiton sisäpoliittisiin asioihin. Protesti vaaransi raportin mukaan maailman rauhaa ja sen päätteeksi vaadittiin ystävällismielisten välien rakentamista Neuvostoliittoon, joka oli aloitettava neuvostohallituksen tunnustamisella kaikkien maailman valtioiden taholta.²³⁷

Paavin organisoiman rukouspäivän lähestyessä *New York Timesin* uutisoinnissa esitettiin katkelmia kirkonmiesten pitämistä saarnoista ympäri

²³⁷ 7.3.1930 NYT "Urge Friendliness In Soviet Protest"

Englantia. Manchesterin anglikaaninen piispa F. S. G. Warman oli lähestynyt aihetta vainoajien näkökulmasta. Hän myönsi, että kristinusko oli saattanut esille nousseissa syytöksissä sekaantua myös poliittisiin kysymyksiin. Hän myönsi lisäksi, että kertomuksia vainoihin liittyen oli saatettu liioitella. Hänen mielestään Venäjä ei ehkä historiassa ollut esiintynyt kristillisen maan esikuvana, ja siellä edelleen kirkonmiesten keskuudessa oli yksilöitä, joiden toiminta ei ollut hyväksyttyä, mutta kaikki tämä ei hänen mielestään kuitenkaan tarkoittanut sitä, ettei syytä rukoukseen ollut.²³⁸

Lehdessä kerrottiin myös rabbi Stephen S. Wisen²³⁹ käsitelleen saarnassaan New Yorkissa Neuvostoliiton uskonvainojen taustoista. Moderni ennakkoluulo Jumalaa ja uskontoa kohtaan olivat hänen mielestään yleensä aatteellista, moraalista tai henkistä, mutta suurimmat kaikista ennakkoluuloista aiheuttivat hänen mukaansa kristittyjen pappien hengellinen sokeus, mikä oli kasvattanut syviä kuiluja ja korkeita aitoja Jumalan ja ihmisen välille. Myös tälle pohjalle Wise asetti bolševikkien uskonvainot. Hänen mukaansa oli useita kirkkoja, joissa vilpillisen ja katalan papiston johdolla oli luovuttu "totuuden valtakunnan" etsimisestä päämääränään. Jumalasta oli hänen mukaansa tästä johtuen tullut symboli monille siitä, että papit olivat haluttomia kohtaamaan totuutta. Vaikka Wise sanoi protestoivansa uskonnonvainoja Neuvostoliitossa, vainoille oli osittain ymmärrettävä selitys. Vuosisatoja hänen sanojensa mukaan venäläiset olivat kärsineet ortodoksikirkon vuoksi. Ortodoksikirkko oli toiminut kaikista häpeällisimpänä julman kuninkaan palvelijana, ja esiintyi suoranaisena Jumalan irvikuvana.²⁴⁰ Jälleen juutalaisnäkökulma ortodoksikirkon kohtaloon kävi selväksi rabbin puheesta: Venäläiset – joilla hän viittasi erityisesti Venäjän juutalaisiin – olivat vuosisatoja olleet tsaarin ajan pogromien kohteena, joihin suureksi syyksi katsottiin ortodoksikirkon hegemonia Venäjällä. Useiden juutalaisten silmissä ortodoksikirkko näyttäytyi sätkynukkena ja sortajana.

²³⁸ 17.3.1930 NYT "British Isles Pray For Russian Church"

²³⁹ Rabbi Stephen S. Wise oli Itävalta-Unkarista Yhdysvaltoihin emigroitunut tunnettu sionistijohtaja. Wikipedia (g). Viitattu: 20.7.2010.

²⁴⁰ 7.4.1930 NYT "Dr. Wise Attacks Insincere Pastors"

Myös Atlantic Cityyn kokoontuneessa episkopaalisen kirkon yleiskokouksessa vuoden 1934 lopulla Venäjän ortodoksikirkko tuomittiin. Pastori Gardiner M. Day syytti ortodoksikirkkoa taantumukselliseksi ja sitä johtavan tietämättömät ja halpamaiset papit. Kesän Venäjällä viettänyt Day julisti, että ortodoksikirkon papit olivat olleet täysin tsaarin johdettavissa ja toimineet hänen vakoojinaan. Tästä johtuen hänen mukaansa kaikki papit oli mielletty vastavallankumouksellisiksi.²⁴¹ Episkopaalisen kirkon pastorin lausunto ortodoksikirkon korruptoituneisuudesta oli sinänsä yllättävä, sillä juuri episkopaalinen kirkko oli antanut tukensa Amerikan venäläiselle emigranttikirkolle sen hädän hetkellä ja kirkoilla oli aina ollut vahva ekumeeninen side.²⁴² Day nosti osoittavan sormen itse ortodoksikirkkoa kohti, löytäen selityksen - jopa puolustuksen - vainoille kirkon omasta menneisyydestä.

Eri uskonnollisten tahojen lisäksi *New York Timesin* omista riveistä otettiin kantaa vainojen taustoihin. Esimerkiksi Duranty pyrki löytämään ymmärrystä Neuvostoliiton kirkonvastaisille toimille pohtimalla kirjoituksissaan bolševikkien uskonnonvastaisuuden taustoja ja liitti asian eittämättä vanhan hallinnon ja kirkon ikivanhaan suhteeseen. Venäjällä oli Durantyn mukaan lukuisia kirkkoja maan syrjäisimmissäkin kolkissa, jotka säilyivät todisteena tsaarin itsevaltiuden mahtavimman työkalun entisestä vallasta. Bolševikit näkivät kirkon Durantyn mukaan ainoastaan muistutuksena aikaisemmasta tyrannivallasta, joten heidän vihamielisyytensä sitä kohtaan oli jollain tavalla ymmärrettävissä.²⁴³ Lukuisista Durantyn *New York Timesille* kirjoittamista reportaaseistaan edellinen lausunto on yksi niistä, joista jonkin asteista neuvostomyönteisyyttä ja -sympatiaa oli luettavissa. Vaikka Durantya on hänen uransa päätyttyä arvosteltu raskaasti hänen neuvostouutisoinnistaan, ja syytetty jopa Stalinin kätyriksi, olivat hänen neuvostomyönteiset

²⁴¹ 14.10.1934 NYT "Episcopal Youth Hear NRA Assailed"

²⁴² Luvussa 6.2. kerrotaan perusteellisemmin, kuinka episkopaalinen kirkko tuki Venäjän patriarkan kirkkoa edustavaa Amerikan venäläistä ortodoksikirkkoa vuonna 1926 sen ajautuessa katkeraan hallinnolliseen kiistaan.

²⁴³ 2.3.1930 NYT "War On The Church Not New In Russia"

näkemyksensä aina hyvin hillitysti ja varoen esitettyjä ja usein luettavissa vain rivien välistä.

Vuoden 1931 keväällä Duranty kirjoitti bolševikkien näkemyksestä tsaarin vallan ajan tekemästä vahingosta alamaisilleen. Vahinko ei niinkään ollut julmuus ja sortaminen, vaan tahallinen yksilöllisen oma-aloitteisuuden tukahduttaminen ja koulutuspalveluiden pidättäminen ihmisiltä. Duranty arveli tämän olleen syy siihen, miksi ortodoksikirkkoa kohtaan suhtauduttiin niin vihamielisesti. Bolševikit pitivät juuri kirkkoa tsaarin tehokkaimpana tahona pitämään massat passivoituneena ja lammasmaisen kesyinä. Venäläisten verkkaisuus ja tietämättömyys olivat neuvostohallinnolle Durantyn mukaan suurin ongelma sosialismin toteuttamisessa.²⁴⁴

Ennen vallankumousta venäläisten joukossa tyytymättömyys ortodoksikirkkoa kohtaan oli toki voimistunut, kuten Gvosdev toteaa. Osa ortodoksiuskovaisista oli katsonut kirkon ja valtion suhteen vääristyneen jo satoja vuosia sitten erityisesti Pietari Suuren uudistusten myötä, mutta erityisesti viimeisen tsaarin Nikolai II:n hallintokausi oli aiheuttanut tyytymättömyyttä. Nikolai II oli hallinnut kirkkoa mielivaltaisesti pelätessään sen olevan uhka omalle vallalleen, ja valtion katsottiin systemaattisesti imeneen elämän pois kirkosta. Hän oli lisäksi kohdellut kansaa välinpitämättömästi ja ensimmäisen maailmansodan koettelemukset vain lisäsivät venäläisten tyytymättömyyttä tsaariin ja sen tiukassa otteessa olevaan ortodoksikirkkoon.²⁴⁵

Uskonnonvainojen oikeutusta perusteltiin erityisesti ortodoksikirkon korruptoituneisuudella ja sen alistumisella maallisen vallan työkaluksi tsaarin Venäjällä. *New York Timesin* päätoimittaja otti kuitenkin kantaa tämän perustelun pätemättömyyteen. Bolševikkien puolustukseksi nostettiin hänen mukaansa liian usein argumentti, jonka mukaan ortodoksikirkkoa oli käytetty tsaarin toimesta Venäjän kansaa vastaan, ja nyt maailmalla seurattiin vain sen väistämätöntä seuraamusta. Kirjoittajan mukaan

²⁴⁴ 10.5.1931 NYT "Soviet Puts Hopes On Aroused Public"

²⁴⁵ Gvosdev 2001, 208.

tämä oli virheellistä Venäjän sekä kommunismin historian tulkintaa. Kommunismi ei ollut Venäjällä vain yhden heiluriliikkeen päässä, toinen ääripää, tsaarin Venäjästä. Jos näin olisi, tsaarin aikaisista sortomuodoista, kuten kansalaisvapauksien rajoittamisesta, salaisesta poliisista ja karkotusleireistä, olisi myös hankkiuduttu eroon. Kirjoittaja muistutti todellisen historian kulusta: Kommunistit eivät itse asiassa hyökänneet lainkaan tsaarin hallintoa vastaan, vaan he syöksivät vallasta Venäjän demokraattiset vallankumoukselliset, joiden myötä kirkon valta pirstoutui ja vähemmistöuskonnot saivat vapauden.²⁴⁶

Keskustelua ortodoksikirkon rappeutuneisuudesta vainojen aiheuttajana käytiin *New York Timesissa* kiivaasti, mutta ihmisiä pyrittiin uskonnollisissa yhteisöissä hillitsemään Neuvostoliiton toimien vastustamisessa myös muin perustein. Esimerkiksi episkopaalisen kirkon pappi Russel Bowien kerrottiin lehdessä kehottaneen amerikkalaisia kääntämään katseensa omaan uskonnollisuuteensa ennen kuin ryhtyivät joutavaan protestiin Venäjän tilannetta vastaan. Hänen mukaansa protesti oli yhdentekevä, ellei kiinnitetty ensin huomiota siihen, että joka päivä heidän omat kiinnostuksen kohteensa olivat uskontoja tukahduttavia heidän sieluissaan.²⁴⁷ Hän ei kuitenkaan tarkentanut, mitä nämä mielenkiinnon kohteet olivat. Jälleen episkopaalisen kirkon riveistä ortodoksikirkkoa oltiin haluttomia puolustamaan.

Uutisoinnissa kerrottiin myös juutalaisen Maurice H. Harrisin kehottaneen juutalaisveljiään vanhan perinteen mukaan noudattamaan maan lakeja missä päin maailmaa olivatkin. Neuvostoliitossa juutalaisten tuli siis myös kunnioittaa valtaapitäviä.²⁴⁸ Juutalaisten suhtautuminen neuvostohallitukseen oli *New York Timesissakin* osoittautunut useaan otteeseen varsin myötämieliseksi, eikä Harris lausunnollaan ainakaan kannustanut juutalaisia taistelemaan ortodoksien rinnalla vainoja vastaan. Lisäksi

²⁴⁶ 9.3.1930 NYT "The Communist Pendulum"

²⁴⁷ 10.3.1930 NYT "Dr. Bowie Decries Protest On Soviet"

²⁴⁸ 10.3.1930 NYT "Dr. Bowie Decries Protest On Soviet"

Community Churchin John Haynes Holmes²⁴⁹ totesi, etteivät protestin johtajat itse Amerikassa olleet erityisen suvaitsevaisia tai vapautta rakastavia, vaan mahdollisuuksien mukaan olivat itsekin ajaneet seurakunnistaan tiehensä toisinajattelijat. Jos ihmiset eivät Holmesin mukaan olleet joko täysin oppimattomia, tyhmiä tai ennakkoluuloisia, he tiesivät, että venäläiset eivät koskaan historiassaan olleet niin vapaita uskonnollisesti kuin nyt olivat.²⁵⁰ Holmes edusti New Yorkissa erittäin vapaata kristillistä suuntausta, mikä selittää osaltaan hänen kritiikkinsä protestiin nousseita, erityisesti roomalaiskatolista ja anglikaanista kirkkoa kohtaan. Hänen käsitykseensä Neuvostoliiton vapaasta uskontotilanteesta heijastui todennäköisesti myös hänen läheinen yhteistyönsä rabbi Wisen kanssa.

New York Times kertoi maaliskuussa New Yorkissa Julkisen keskustelun liiton järjestämästä väittelytilaisuudesta, jossa eri tahojen edustajat keskustelivat aiheesta: "Neuvostohallituksen uskonnonvastainen politiikka ja toimet ovat oikeutettuja"²⁵¹. Kaikki väittelyyn osallistuneet näyttivät löytävän puolustavia näkökulmia Neuvostoliiton politiikalle. Max Eastman²⁵², vasemmistolainen kirjailija, asettui Neuvostoliiton puolelle. Hänen mukaansa kirkko oli ainoastaan erotettu valtiosta ja riisuttu muista kuin uskonnollisesta funktiostaan, ja ihmiset olivat täysin vapaita palvomaan Jumalaa - apua asiaan ei vain annettu ulkoapäin. Hänen mukaansa myöskään vainoamista ei ollut tapahtunut hallituksen taholta.²⁵³ Väittelyssä tuotiin monien taholta esille

²⁴⁹ Pappi John Haynes Holmes oli alun perin New Yorkin unitaarikirkon pappi, mutta jätti seurakunnan perustaakseen community churchin ("kotikirkko"). Holmesin lähtö liittyi mielipide-eroon ensimmäisen maailmansodan suhteen, eikä teologiseen erimielisyyteen, joten community church korosti opissaan unitarismin tavoin Jumalan ykseyttä ja hyvin vapaata kirkkoa. Community church jää opillisesti hyvin kauas verrattain konservatiivisesta Venäjän ortodoksikirkosta. Holmes oli tunnettu erityisesti työstään pasifismin ja sodanvastaisen aktivismin parissa. Hän työskenteli New Yorkilaisen rabbi Stephen Wisen kanssa läheisessä yhteistyössä useiden poliittisten, sosiaalisten ja uskonnollisten asioiden puolesta. Smart 1998, 384, 402; Wikipedia (d). Viitattu: 17.7.2010

²⁵⁰ 10.3.1930 NYT "Dr. Bowie Decries Protest On Soviet"

²⁵¹ "Resolved, That the anti-religious policy and practices of the Soviet Government are justified"

²⁵² Max Eastman oli aktiivinen vasemmistolainen, marxismin ihailija sekä kirjailija ja runoilija. Eastman vastusti Leninin jälkeistä neuvostoliittolaista kommunismin toteutusta, ja lopulta itsekin 1940-luvulla luopui sosialistisista näkemyksistään. Eastman pysyi kuitenkin läpi elämänsä vannoutuneena ateistina. Wikipedia (h). Viitattu: 23.7.2010.

²⁵³ 17.3.1930 NYT "Red Atheism Drive Scored And Upheld"

Neuvostoliiton taistelevan uskontoa vastaan ainoastaan propagandan avulla, ja tietojen hirmuteoista ei uskottu pohjautuneen faktoille. Ainakin monille Eastmanin kaltaisille sosialisteille bolševikkien saavutukset Neuvostoliitossa olivat ihailun kohde ja tavoiteltava esimerkki, joten myöskään vainoja ei varmasti haluttu uskoa.

Väittelyssä Venäjän kirkkoa puolustamassa ollut, jo edellä mainittu pappi Holmes uskoi Venäjällä harjoitettavan poliittista tyranniaa ja vainoa. Hän kuitenkin yhtyi muiden mielipiteeseen siinä, että kirkon riisuminen sen asemasta valtion yhteydessä oli oikein ja uskoi venäläisillä oleen enemmän uskonnonvapautta kuin koskaan aiemmin. Vaikka rabbi Wise oli myös puolustamassa ortodoksikirkkoa väittelyssä, kannatti myös hän muiden väittelijöiden tavoin neuvostohallituksen tunnustamista. Hän tosin huomautti, ettei tämä voinut toteutua niin kauan kuin uskonvainot jatkuivat. Yhdysvalloilla ei hänen mielestään ollut mitään oikeutta protestoida yhden maailman voimakkaimman valtion hallituksen sisäisiä asioita; se oli evännyt itseltään tämän oikeuden noudattamalla tunnustamattomuuspolitiikkaansa.²⁵⁴

New York Times uutisoi Princetonin yliopiston kirjallisuusseuran tapaamisessa puhuneen sosiologian professorin ja historioitsijan Harry Elmer Barnesin kannattaneen Neuvostoliiton sotaa uskontoa vastaan. Barnes totesi Venäjän olleen ristiretkellä ortodoksikirkkoa vastaan, joka hänen mielestään oli "ihmiskunnan suurin vitsaus". Hänen mielestään Neuvostoliiton toimet uskontoa vastaan eivät poikenneet millään tavalla kristittyjen itsensä yrityksistä hillitä vääräuskoisuutta satoja vuosia sitten. Tapaamisessa neuvostohallitus sai lämpimiä ylistyksiä hyökkäyksestään taikauskoa vastaan.²⁵⁵ Barnesin lausunnosta voi päätellä hänen pitäneen Neuvostoliiton uskonnonvainoja vastustavia kristittyjä tekopyhinä unohtaessaan omiensa menneisyyden. Kun Barnes tässä valossa nimesi uskonnolliset vainot "suureksi vitsaukseksi" hän antoi ymmärtää, että kristityt olivat ansainneet vainot rangaistuksena omasta

²⁵⁴ Ibid.

²⁵⁵ 26.3.1930 NYT "Barnes Commends Reds"

menneisyydestään vainoajina. Barnesin ei suoranaisesti kerrottu olleen vasemmistolainen, mutta todennäköisesti jossain määrin neuvostomyönteinen.

Puolustuksensa neuvostopoliitikalle antoi myös Ulkopoliittisen yhdistyksen tapaamisessa New Yorkissa puhunut ja aiempaan väittelytilaisuuteenkin osallistunut Max Eastman. Hänen mielestään ensimmäistä kertaa isomassa mittakaavassa testattiin sitä, oliko ihmiskunnalla tarvetta järjestäytyneelle uskonnolle. Kirkko sai nyt mahdollisuuden todistaa mahtinsa ilman ulkopuolista apua, ja pysyikö se hengissä vain henkisen elämän pohjalta. Hänen mukaansa tarkemmin ajatellen, kaiken ulkoisen avun poistaminen kirkolta oli itse asiassa uskonnollisen vainoamisen vastakohta. Ateistisen Eastmanin mielestä oletetuista vainoista noussut suuttumus oli itse asiassa kunnianosoitus kommunistien menestymiselle venäläisten kulttuurisessa ja tieteellisessä kouluttamisessa.²⁵⁶ Puheesta nousi voimakkaasti esille Eastmanin ihannointi bolševikkeja kohtaan. *New York Timesin* raportoidessa näinkin ylistäviä lausuntoja neuvostohallituksesta lehden toimituksen taholta harvemmin kommentoitiin näkemyksiä, vaikka lehden virallisen linjauksen mukaan Neuvostoliittoon ja kommunismiin suhtauduttiin negatiivisesti.

New York Timesin Neuvostoliiton uskonnollisia vainoja käsitelleiden kirjoitusten perusteella vainot jakoivat amerikkalaisten mielipiteet voimakkaasti. Erityisen aktiivisina keskustelussa mukana olivat ymmärrettävästi eri kristillisten kirkkojen edustajat sekä juutalaiset. Paavin vetoimuksen myötä erityisesti roomalaiskatolisen sekä anglikaanisen kirkon edustajat tuomitsivat vainot ja vetosivat koko kristikuntaan rukoilemaan Venäjän ortodoksikirkon puolesta. Kaikista tarmokkaimmaksi vainoja vastaan taistelemaan nousi *New York Timesin* mukaan katolisen kirkon pappi Walsh, joka vannoutuneen kommunismin vastustajana lietsoi amerikkalaisiin pelkoa kommunismin ja ateismin leviämisestä Yhdysvaltoihin. Uskonnonvainot tuomittiin useimpien kristillisten kirkkojen taholta, mutta monet myös arvostelivat ortodoksikirkkoa itse vainon aiheuttajana. Esimerkiksi

²⁵⁶ 30.3.1930 NYT "Max Eastman Backs Soviet On Churches"

episkopaalisen kirkon sekä Community Churchin papit uskoivat bolševikkien uskonnonvastaisten toimien johtuneen ainoastaan ortodoksikirkon tiukasta siteestä monarkiaan ja näin aiheutuneesta kirkon rappeutuneisuudesta ja korruptoituneisuudesta. Näiden nuorempia, amerikkalaisia kristinuskon suuntauksia edustaneiden kirkonmiesten näkemyksiin heijastui voimakkaasti amerikkalaisen kirkkokulttuurin perinne sekä siihen liittynyt yleinen asenne vanhoillista ja mädäntynyttä ortodoksikirkko kohtaan.

Kristillisten kirkkojen lisäksi myös muut tahot perustelivat vainoja ortodoksikirkon menneisyydellä tsaarinhallinnon osana. Juutalainen näkökulma nousi esille jälleen, kun venäläisten – erityisesti juutalaisten – muistutettiin kärsineen Venäjällä juuri ortodoksikirkon takia. Myös vasemmistolaiset äänet pääsivät kuuluviin *New York Timesissa*, kun yhtäläillä sosialististen henkilöiden ihannoivatkin mielipiteet bolševikkien uskonnonvastaisesta toiminnasta raportoitiin. Lehden toimituksesta Duranty toi esille saman näkökulman monarkian ja ortodoksisuuden liitosta vainojen selittäjänä, mikä osaltaan puolsi myöhempää epäilyä Durantyn neuvostomyönteisyydestä, mutta *New York Timesin* päätoimittaja Ogden ei hyväksynyt sitä historiankulun näkökulmasta oikeutetuksi selitykseksi neuvostohallinnon toimille. Lehden virallisesta kommunisminvastaisesta linjasta huolimatta Neuvostoliiton vainoista uutisoitujen näkemysten kirjo oli huomattavan laaja. Amerikkalaisen keskustelun diversiteetti korostui *New York Timesissa* voimakkaimmin juuri vainouutisoinnin yhteydessä.

6. Venäjän ortodoksikirkko Amerikassa

6.1. Venäläisen ortodoksisuuden erityisiä säilyttäjiä vai uusia innokkaita Amerikan kansalaisia?

Bolševikkivallankumouksen seurauksena Venäjältä pakeni tai joutui karkotettavaksi arviolta yli puolitoista miljoonaa ihmistä. Venäjän diasporan hengelliseksi keskuskeksi nousi Pariisi, mutta myös New Yorkiin muodostui merkittävä ja tiivis venäläisemigranttien yhteisö ja venäläisen kulttuurin keskus²⁵⁷, jota kutsuttiin nimellä "Little Russia". Yhteisö jakautui selvästi kahdessa eri aallossa, kahdesta eri syystä Amerikkaan saapuneisiin venäläisiin: Ennen ensimmäistä maailmansotaa oli saapunut paljon maalaisväestöä paremman elämän toivossa, kun taas vallankumouksen jälkeen saapuneiden ryhmään kuului ensisijaisesti älymystöä ja valkoisia venäläisiä, tsaarin hoviväkeä, valkoisen armeijan upseereita ja valtion virkamiehiä. Toisen aallon saapuessa New Yorkiin oli jo muodostunut laaja ortodoksikirkkojen verkosto, ja kirkko oli yhteisön elämässä keskeisessä roolissa.²⁵⁸

New York Timesin otsikoihin Amerikan ortodoksikirkko nostettiin lähinnä sitä repivien poliittisten ja etnisten kiistojen yhteydessä, mutta myös kirkon asema suhteessa Venäjän äitikirkkoon sekä neuvostohallintoon puhutti. Amerikan ortodoksikirkkojen asemaa suhteessa Venäjän ortodoksikirkkoon oli pohdittu jo pitkään. Yhdysvalloissa 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä Pohjois-Amerikan arkkihiippakunnan johdossa toiminut patriarkka Tihon oli jo silloin sitä mieltä, että Amerikan kirkkojen laajempaa itsemääräämistä, jopa autokefaaliaa²⁵⁹, olisi syytä harkita. Tihonin mukaan emigranttien elämä "uudessa maailmassa" oli niin erilaista kuin entisessä

²⁵⁷ Arviolta 20 000 Venäjältä maailman sotien välisenä aikana paennutta asettui Yhdysvaltioihin, joista noin 6 000 New Yorkiin. Hassel 1999, 33.

²⁵⁸ Hassel 1999, 1,14,53; Figes 2002, 528.

²⁵⁹ Autokefaalinen tarkoittaa omasta patriarkaatista käsin johdettua ortodoksikirkkoa, eli autonomista kirkkoa. Gabel 2005, 511.

kotimaassaan, että itsenäisyys oli siinä mielessä perusteltua.²⁶⁰ Amerikan ortodoksikirkon metropoliitta Platon kommentoi Amerikan kirkon asemaa kuitenkin vielä vuoden 1924 keväällä toisenlaiseen sävyyn *New York Timesin* uutisoinnissa. Amerikan episkopaalisen kirkon pyrittyä lähentymään ortodokseja yhdistymismielessä, Platon totesi, ettei Amerikan ortodoksikirkko voinut missään olosuhteissa erota äitikirkoistaan ja ruveta autokefaaliseksi. Toisaalta niin kauan kun bolševikit hallitsivat Venäjää, Amerikan kirkon täytyi hänen mukaansa olla itseään määräävä.²⁶¹

Emigranttikirkko oli vielä tsaarin hallinnon aikaan ollut hyvin riippuvainen Venäjän kirkosta niin hallinnollisesti kuin taloudellisesti. Vallankumous muutti kirkon asemaa huomattavasti erityisesti taloudellisen tuen tyrehtyttyä, ja aikaisemmin Amerikan kirkolle hyödyllinen suhde oli muuttunut ylivoimaiseksi velvoitteeksi.²⁶² Lopulta vuonna 1925 uutisoitiin *New York Timesissa* Amerikan sekä Länsi-Euroopan ortodoksikirkkojen julistautuneen virallisesti irti Venäjän ortodoksikirkosta, autokefaalisiksi. Neuvostohallinto oli suunnitellut tuovansa patriarkka Tihonin seuraajaksi Turkin erottaman kreikkalaisen metropoliitan hoitamaan patriarkan tehtävää. Emigranttikirkot olivat katsoneet tämän neuvostohallituksen yrityksenä saada patriarkka valvontaansa ja sitä kautta saavuttaa pysyvä ote kirkosta.²⁶³ Kirkkojen julistautumisessa irti äitikirkoistaan oli taustalla kuitenkin kommunikoinnin epäluotettavuus. Venäjällä kirkon johdon käsiinsä saanut Elävä kirkko sekä neuvostohallinnon painostus ja uhkailu laillista patriarkan kirkkoa kohtaan tekivät luotettavan kanssakäymisen kirkkojen välillä

²⁶⁰ Erickson 2008, 49.

²⁶¹ 2.4.1924 NYT "Authorities Differ on Russian Church". Amerikan episkopaalinen kirkko ja Amerikan Venäjän ortodoksikirkko olivat jo 1900-luvun alussa suunnitelleet yhdistymistä. Irtaannuttuaan Englannin anglikaanisesta kirkosta episkopaaliselle kirkolle oli – kuten koko anglikaaniselle kirkolle – erityisen tärkeää tulla hyväksytyksi ja tunnustetuksi ortodoksikirkon taholta, joka torjui Rooman ja Paavin ylivallan kristillisiin kirkkoihin. Yhdistymispyrkimykset kuitenkin tyrehtyivät, kun edellä mainittu motiivi huomattiin painavimmaksi yhteistyön syyksi. Vaikka kirkot olivat teologisesti lähellä toisiaan, opillisia ristiriitoja kuitenkin oli. Orthodox Research Institute. Viitattu: 25.10.2010.

²⁶² Erickson 2008, 58-59.

²⁶³ 11.4.1925 NYT "Free Church from Russia"

mahdottomaksi. Eron piti kuitenkin olla vain väliaikainen, kunnes kirkollisia asioita voitaisiin taas hoitaa poliittisesti vapaissa olosuhteissa.²⁶⁴

Kirkon ja koko emigranttiyhteisön annettiin lehdessä ymmärtää olevan kiistatta vihamielisiä kotimaansa neuvostohallitusta kohtaan. Jo kesällä 1919 *New York Times* uutisoi Amerikan kristillisten kirkkojen aloittavan yhteistyön taistelussaan bolševismia vastaan. Arkkipiispa Platon nimesi bolševikit roistoiksi ja Venäjän kirkon vainon valtavaksi kristilliseksi pogromiksi. Kaikki Amerikan kristilliset kirkot olivat luvanneet avunantonsa Venäjän kirkolle.²⁶⁵ Myös kesällä 1922 uutisoitiin venäläispakolaisten vedonneen kaikkiin kansoihin, heidän hallituksiinsa, kristillisiin kirkkoihin sekä kaikkiin uskovaisiin ihmisiin kehottamalla heitä protestoimaan neuvostohallinnon asennetta Venäjän ortodoksikirkkoa kohtaan.²⁶⁶ Lehden uutisoinnissa kerrottiin myöhemmin esimerkiksi New Yorkin ortodoksikirkkoissa puhjenneista mellakoista, joiden takana uskottiin olleen venäläiset kommunistit. Emigranttiyhteisössä on siis ilmeisesti elänyt myös ryhmä bolševikkihallitusta tukeneita venäläisiä, joten he eivät ole olleet yhtenäinen, kotimaansa tilannetta kammoksunut joukko.

Vuonna 1924 pohdittiin Pariisin Venäjän emigranttikirkon kohtalosta uutisoitaessa ortodoksikirkon asemaa venäläisemigranttien keskuudessa yleisesti. Jutussa kerrottiin ulkomaiden venäläisten ortodoksikirkkojen olleen perinteisesti Venäjän lähetystöjen suojeluksessa, ja sen perusteella neuvostohallinto näki nyt oikeudekseen muuttaa myös ulkomaiden ortodoksikirkot maallisiin tarkoituksiin. Jo aiemmin Berliinin venäläisemigranttikirkko oli muutettu toimitaloksi ja Pariisin kirkkoa kaavailtiin jo taidenäyttely paikaksi. Kirkon menettäminen emigranttien käsistä neuvostohallinnon käyttöön arvioitiin ajavan nyt lainkuuliaisen ja isänmaallisen ryhmän moraaliseen rappeutumiseen. Jutussa kerrottiin venäläiskolonioiden rikoslukujen alhaisuuden kertovan erityisesti siitä, että juuri ortodoksikirkko oli toiminut emigranteille hengellisenä, sosiaalisena ja

²⁶⁴ Erickson 2008, 62.

²⁶⁵ 15.7.1919 NYT "Russian Archbishop Urges War on Reds"

²⁶⁶ 9.6.1922 NYT "Tombs of Rulers Robbed by Soviet"

moraalisena kohtaupaikkana. Kirkon uskottiin myös tehneen merkittävää niin hengellistä kuin taloudellistakin avustustyötä emigranttien keskuudessa.²⁶⁷ Ortodoksisuus nostettiin Raefin mukaan emigranttiryhteisöissä kulttuurisen elämän keskiöön, kun entisessä kotimaassaan se työnnettiin taka-alalle. Kirkosta muotoutui emigranteille tärkeä kansallisen ja kulttuurisen identiteetin määrittäjä. Osittain ortodoksikirkon tärkeyttä emigranteille korosti huoli kirkon ja uskonnon tilasta kotimaassa, ja toisaalta uskonnon nosti keskeiseen rooliin emigraation mukanaan tuomat vaikeudet.²⁶⁸

Venäjältä paenneiden ensimmäinen sukupolvi uskoi vahvasti maanpakolaisuuden olevan vain väliaikaista, ja siksi yhteisön päätehtävänä nähtiin oikean venäläisen kulttuurin ja elämäntavan vartioiminen ja säilyttäminen. Venäläisen tradition siirtäminen tuleville sukupolville koettiin näin ollen erityisen tärkeäksi. Kun neuvostovalta päättyisi ja emigrantit pääsisivät palaamaan takaisin kotimaahansa, vanhat venäläiset instituutiot olisivat säilyneet väliaikaisten vallanpitäjien sabotoinnista huolimatta. Ajatus kotiinpaluusta yhdisti venäläisyhteisöjä ja vaikutti kulttuurisen toiminnan painottamiseen.²⁶⁹ *New York Times*issa kerrottiin ensimmäisen venäläisemigranttien duuman kokoontumisesta 4.4.1926 Pariisissa. Sen viisisataa edustajaa oli valittu joka puolelta Eurooppaa ja Amerikkaa, joista monet oli aikanaan valittu viimeisimpään tsaarin duumaan Venäjällä. Kokouksessa julistettiin kaikkien ulkomailla asuvien venäläisten liitto, jonka tehtävänä olisi jonain päivänä uudelleen rakentaa isänmaansa, kun se oli vapautunut bolševikkien ikeestä. Duuman tavoitteisiin kuuluivat neuvostovastaisen propagandan harjoittaminen sekä venäläisemigranttien etujen ajaminen. Sen oli myös tarkoitus anastaa valta Venäjällä, jos ja kun Neuvostoliitto sortuisi. Emigrantit kuitenkin tiesivät keinojensa olevan vähäiset, sillä maailmassa ei ollut yhtäkään voimakasta tahoa, joka olisi valmis aloittamaan sodan Neuvostoliittoa vastaan heidän asiansa puolesta. Ortodoksisuus oli voimakkaasti läsnä kokouksessa: Piispa suoritti messun sekä

²⁶⁷ 27.11.1924 NYT "Soviet Closes Church in Paris"

²⁶⁸ Raef 1990, 122, 154.

²⁶⁹ Figes 2002, 537–538.

siunasi kokoontumisen ja lopuksi kaikki läsnäolijat yhtyivät ylistyslauluun, uutisen kirjoittajan mukaan ”tavalla jolla vain venäläiset pystyivät”.²⁷⁰

Amerikan ortodoksikirkon tilanne puhutti kuitenkin erityisen paljon vuoden 1920 kesällä, kun kirkossa alettiin toteuttaa amerikkalaistamisohjelmaa. Amerikkalaistaminen, eli siirtolaisten sopeuttamisohjelma, oli voimakkaimmillaan vuosien 1919 ja 1921. Liike oli yksityisten tahojen toteuttama, useissa osavaltioissa hallituksen tukema ja lähinnä koulutuksen kautta toteutettu englanninkielen osaamista painottava ohjelma.²⁷¹ Ohjelman toteuttamisen aloittaminen ortodoksikirkossa saavutti palstatilaa *New York Timesin* sivuilla. Lillie Shostac raportoi arkkipiispa Nemoloskyn kaavaileman ohjelman tavoitteena olleen seurakuntalaisten tekeminen paremmiksi Amerikan kansalaisiksi. Emigranteista haluttiin tehdä täyspainoisia amerikkalaisia ja kaikki heidän mahdolliset kotiinpaluutoiveensa haluttiin pyyhkiä pois. Amerikkalaistamistoimet alkoivat näkyä, kun kirkon jumalanpalveluksissa alettiin vähitellen käyttää englannin kieltä venäjän kielen sijaan. Jos ortodoksiuskonnon haluttaisiin pysyvän emigranttien ja heidän lastensa elämässä, kirkon tulisi puhua englannin kieltä, Shostac uskoi.²⁷² Jo 1900-luvun alussa oleskellessaan Yhdysvalloissa patriarkka Tihonin oli arvioinut englannin kielen ja amerikkalaisten tapojen tuntemisen ortodoksikirkon elinehdoksi Amerikassa, ja uskoi englanninkielisen liturgisen sekä oppimateriaalin olevan hyvin tärkeää, jotta kirkko menestyisi Amerikassa.²⁷³

Eräässä New Yorkin ortodoksikirkossa pidetyssä jumalanpalveluksessa kerrottiin puhjenneen mellakka, kun uudesta amerikkalaistamisohjelmasta kerrottiin. Utisoinnissa mellakoitsijat leimattiin bolševikkien tukijoiksi tai agenteiksi, ja silminnäkijöiden mukaan he eivät ainakaan olleet kristittyjä. Jutussa kerrottiin Yhdysvalloissa toimineiden bolševikkien hyökänneen lakkaamatta eri tavoin Venäjän ortodoksikirkkoa

²⁷⁰ 5.4.1926 NYT ”Russian Emigres In World Parley”

²⁷¹ Hassel 1999, 38–39.

²⁷² 25.7.1920 NYT ”Americanizing a Church”

²⁷³ Erickson 2008, 49–50.

vastaan jo vuosia, ja nyt amerikkalaistamisohjelman myötä propagointi ja väkivaltaisuudet kirkkoa vastaan olivat lisääntyneet. Haastateltu igumeni Patrick epäili bolševikkien soluttautuneen kirkon toimintaan, ja tätä kautta pyrkineen bolševisoimaan kirkon. Igumenin mukaan bolševikit halusivat säilyttää venäläisemigrantit mahdollisimman venäläisinä, jotta he olisivat mahdollisimman johdateltavissa ja bolševikkien vaikutuksen alaisena.²⁷⁴ Igumeni Patrick ei siis uskonut ortodoksiseurakuntalaisten vastustavan amerikkalaistamista, vaan eriävien mielipiteiden takana täytyivät olla bolševikit.

Kirjoituksessa tuotiin kuitenkin esille muitakin tahoja, jotka eivät tukeneet kirkon amerikkalaistamista. Esimerkiksi venäjänkieliselle lehdistölle venäjänkielen säilyttäminen emigranttien käytössä oli elinehto, ja se oli hyökännyt voimakkaasti kokonaisuudessaan amerikkalaistamisohjelmaa vastaan. Igumeni Patrickin mukaan lehdistö oli uskollinen ortodoksiuskonnolle, tai ainakin kietoutunut sellaiseen valepukuun. Lehdistössä pelättiin amerikkalaistamisen myötä venäläisten unohtavan isänmaansa traditiot ja rakkauden kieleensä ja tapoihinsa, mutta igumeni katsoi hyökkäykset olevan pohjimmiltaan hyökkäyksiä Amerikkaa vastaan. Igumeni esitti kirkon kannan olevan jyrkästi se, että näin ajattelevien emigranttien olisi syytä palata Venäjälle.²⁷⁵ Ortodoksikirkon edustaja uskoi siis, etteivät amerikkalaistamisohjelmaa vastustaneet emigrantit olleet pohjimmiltaan ortodokseja, vaan toimivat tällaisessa naamiossa, ja että he olivat todellisuudessa ”antiamerikkalaisia”.

Vielä vuoden 1920 aikana ortodoksikirkon amerikkalaistaminen ei näyttänyt tuottavan tulosta, mutta lopulta vuoden 1924 helmikuussa uutisoitiin ensimmäistä kertaa, tuhatvuotisesta perinteestä poiketen, englanninkielellä pidetystä venäläisen ortodoksikirkon jumalanpalveluksesta New Yorkin Pyhän Nikolauksen kirkossa. Venäläissyntyiset amerikkalaiset kirkon jäsenet halusivat kirjoituksen mukaan osittaa olevansa amerikkalaisia myös uskonnollisessa

²⁷⁴ 16.8.1920 NYT ” Bolsheviki Start Anti-American Riot in New York Church”

²⁷⁵ Ibid.

elämässään. Uudistus haluttiin vakinaistaa suorittamalla jumalanpalvelus englanniksi jokaisena tulevana sunnuntaina.²⁷⁶ Jumalanpalveluksen jälkeisenä päivänä lehdessä kerrottiin, ettei kieliuudistus ollut ainoa muutos, vaan myös istumapaikkoja oli tuotu kirkkoon. Perinteiseen tapaan ortodoksijumalanpalvelus kuultiin seisten, ja näin toimivat myös nyt venäläissyntyiset palvelukseen osallistuneet. Palveluksessa käytetyn tekstin englanniksi kääntäneen Isabel F. Hapgoodin mukaan kieliuudistus oli ensimmäinen askel kohti ortodoksikirkon amerikkalaistamista, ja nyt kaikki Yhdysvalloissa elävät ortodoksuskovaiset saivat mahdollisuuden kuulla palvelusmenot uuden kotimaansa kielellä.²⁷⁷

New York Timesin uutisointi antoi ortodoksikirkon amerikkalaistamisesta selvästi yksipuoleisen kuvan. Amerikkalaistaminen kuvattiin ortodokseille onnekkana uudistuksena, johon kirkon taholta suhtauduttiin yksimielisen myönteisesti, sillä emigrantit halusivat luonnollisesti kehittyä paremmiksi Amerikan kansalaisiksi. Amerikkalaistamista vastustavien tahojen täytyi olla Amerikkaa ja sen arvoja vastustavia. Amerikkalaistamista vastustavia ryhmiä oli Hasseli mukaan useita Yhdysvalloissa 1920-luvulla. Lukuisten emigranttiryhmien virratessa maahan esimerkiksi amerikkalaiset nativistit pelkäsivät amerikkalaisten juurten sekoittuvan alempiarvoisten rotujen kanssa ja erityisesti amerikkalaisesta protestanttisuudesta poikkeavat uskonnot, kuten ortodoksisuus, koettiin epäilyttävinä ja uhkana omalle uskolle. Miksi emigranteista yritettäisiin tehdä amerikkalaisia kun lopulta heistä ei kuitenkaan voinut amerikkalaisia tulla?²⁷⁸ Lisäksi on vaikea uskoa, että venäläisemigrantit olisivat ilman vastustusta antaneet amerikkalaistaa kirkkonsa, sillä uskonnollisuus oli kokenut voimakkaan elpymisen emigranttien keskuudessa. Useat venäläiset, jotka eivät koskaan aiemmin olleet käyneet kirkossa säännöllisesti, alkoivat Venäjältä paettuaan korostaa venäläisyyttään ja ortodoksisuuttaan, sekä pitää kiinni

²⁷⁶ 10.2.1924 NYT "To Hold English Service"

²⁷⁷ 13.2.1924 NYT "Worship in English at Russian Church"

²⁷⁸ Hassel 1999, 32–33.

venäläisistä tavoistaan ja kielestään kuin omasta persoonastaan.²⁷⁹ Juuri kirkko oli venäläisen tradition, erityisesti kielen, säilyttäjänä ja opettajana tärkeä elin emigranteille. Patrioottiset ja uskonnolliset arvot kulkivat myös emigranteilla käsi kädessä, ja venäläiskansallisen tunteen kadottamista yhteisöstä pelättiin. Tulevien sukupolvien haluttiin säilyttävän yhteytensä Venäjään, sillä heissä oli myös tulevaisuuden Venäjän toivo.²⁸⁰

New York Timesin kirjoitusten mukaan ortodoksikirkkoa repi 1920-luvulla hajalle myös toinen kansallisuuteen liittyvä kiista. Kesällä 1925 uutisoitiin patriarkka Tihonille pidetyn muistotilaisuuden yhteydessä nousseesta mellakasta Pyhän Nikolauksen kirkossa New Yorkissa. Mellakka kohdistui saarnan pitäneeseen pastori Michael Cherwinskiin, jonka tavoitteena oli muuttaa ortodoksikirkko Amerikassa kaikille slaavikansoille yhteiseksi kirkoksi. Palveluksessa paikalla olleiden isovenäläisten aloittama pastorin ilkkuminen ja petturiksi syyttäminen saivat mellakan käyntiin. Emigranttikirkon sisällä oli alkanut saada kannatusta ryhmä, joka halusi liittää kirkkoon niin karpaattovenäläiset²⁸¹ kuin serbit ja bulgaaritkin. Amerikan ortodoksikirkon metropoliitta Platon kuitenkin vastusti yhdistymistä ja kannatti puhtaasti venäläistä kirkkoa.²⁸² Vielä vuoden 1926 alussa kerrottiin ortodoksikirkon vaikeimman ongelman ja kiistellyimmän ongelman olevan se, pitäisikö kirkko pitää puhtaasti venäläisenä vai liittää siihen karpaattovenäläisten ryhmä.²⁸³ Asia ei kuitenkaan saanut *New York Timesissa* tämän enempää huomiota ja karpaattovenäläisten kerrotaankin luopuneen hankkeestaan useiden vuosien jälkeen.²⁸⁴

Amerikan venäläisemigranttien ortodoksikirkosta kirjoitettaessa *New York Timesissa* esille nousi osittain tutkimuksessa aiemmin esitettyjä teemoja. Emigranttikirkot kuuluivat lehdessä annettujen lausuntojen mukaan Venäjän äitikirkon yhteyteen, mutta bolševikkihallinnon kanssa ei oltu valmiita

²⁷⁹ Figes 2002, 538.

²⁸⁰ Raeff 1990, 133.

²⁸¹ Karpaattovenäläiset ovat Karpaattien alueelta lähtöisin oleva itäslaavilainen kansa, joka ennen Venäjän vallankumousta eli hajallaan Itävalta-Unkarin imperiumissa. Hassel 1999, 54.

²⁸² 6.7.1925 NYT "Pastor is Jeered at Russian Church"

²⁸³ 3.1.1926 NYT "Russians Divide On Platon Case"

²⁸⁴ Hassel 1999, 54.

tekemään yhteistyötä, sillä siihen suhtauduttiin vihamielisesti eikä sen valtaa pidetty legitimiinä. Ortodoksisuuden ja venäläisen patriotismin kerrottiin korostuneen entisestään emigranttiyhteisöissä, ja emigranttien erityistehtävänä nähtiin tsaarin aikaisen Venäjän ja venäläisen perinteen säilyttäminen, ja palauttaminen Venäjälle kun bolševikkien hallinto ennen pitkää kaatuisi. Kirkon amerikkalaistamisesta uutisoitaessa lehdessä kuitenkin korostettiin venäläisemigranttien myötämielisyyttä ja halukkuutta ohjelmaa kohtaan. Amerikkalaistamisen vastustajat leimattiin joko bolševikeiksi tai amerikkalaisuuden vastustajiksi – ainakaan aitoja ortodokseja he eivät olleet, vakuutettiin kirkon taholta. Toki emigranttien keskuudessa oli varmasti useita, joilla oli voimakas tarve kotiutua ja sopeutua uuteen kotimaahansa, mutta *New York Timesin* amerikkalaistamisuutisointi osoittautui hyvin yksipuoliseksi. Venäläisemigrantit eivät kirkonmiehiä lukuun ottamatta juurikaan saaneet ääntään kuuluviin lehden sivuilla, mikä saattoi johtua esimerkiksi kielellisistä esteistä. Niin kuin *New York Timesinkin* uutisoinnissa sivuttiin, emigranttilehdistössä amerikkalaistamisohjelmaa kohtaan oli esitetty voimakasta vastustusta.

6.2. Bolševismi tunkeutuu emigranttikirkkoon

Vuonna 1923 kesällä *New York Timesin* otsikoihin alkoi nousta Amerikan ortodoksikirkon vaikea hallintokiista. Ensimmäisenä kerrottiin Amerikan ortodoksikirkon johtajan metropoliitta Platonin olevan huijari ja joutuvan Venäjän kirkon toimesta syytteeseen. Kirkon johtava elin Venäjällä, Pyhä Synodi, on määrännyt arkkipiispa Kedrovskyn Amerikan ortodoksikirkon johtoon.²⁸⁵ Myöhemmin syksyllä kerrottiin episkopaalisen kirkon piispa Manningin todenneen Platonin olevan ainut oikea ja laillinen kirkon johtaja, ja hänen olevan patriarkka Tihonin uskottu edustaja Amerikassa.

²⁸⁵ 31.8.1923 NYT "Calls Platon Impostor"

Neuvostohallituksen tukema Elävä kirkko oli hänen mukaansa lähettänyt edustajansa Amerikkaan tavoitteenaan julistaa ateismia saarnatuolista.²⁸⁶ Vaikka metropoliitta Platon vuonna 1925 julisti kirkkonsa itsenäisyyden Tihonin patriarkaatin alaisuudesta, hänen katsottiin silti Yhdysvalloissa olevan Amerikan ortodoksikirkon legitiimi johtaja.²⁸⁷

Kiistaa Platonin edustaman Tihonin vanhan kirkon ja Kedrovskyn edustaman Elävän kirkon välillä uutisoitiin hyvin näkyvästi *New York Timesissa* vuoden 1926 aikana. Heti alkuvuodesta kerrottiin Moskovasta tulleesta käskystä, jonka mukaan Platonin oli määrä luovuttaa paikkansa sekä Pyhän Nikolauksen katedraalin hallinta ja omaisuus Kedrovskylle. Platonin syrjäyttämistä Kedrovskyllä käsiteltiin vielä amerikkalaisissa tuomioistuimissa, ja uutisen kirjoittaja arvioikin uuden aikakauden alkavan kirkon historiassa, jos vaihto toteutuisi. Muutos vaikuttaisi hänen mukaansa huomattavasti venäläisemigrantteihin New Yorkissa, sillä juuri Pyhän Nikolauksen kirkko oli se ainut organisaatio, joka toi yhteen muuten hajanaisen emigranttiyhteisön. Kedrovskyn myötä jumalanpalveluksissa alettaisiin noudattaa Pyhän Synodin asettamaa kaava, joka sisälsi muun muassa neuvostohallituksen menestyksen puolesta rukoilua. Kirjoittajan mukaan Kedrovsky kuitenkin väitti, ettei Elävällä kirkolla ollut kytköksiä hallitukseen.²⁸⁸

Samaisessa uutisoinnissa kerrottiin metropoliitta Platonin hallintaan kuuluneen kaikki Pohjois-Amerikan 270 Venäjän ortodoksikirkkoa ja seurakuntaa sekä puolitoista miljoonaa seurakuntalaista. Jutussa arvioitiin Platonin taustojen perusteella hänen olevan uskollinen Tihonin kirkon edustaja. Hänellä oli pitkät juuret valkoisen Venäjän kirkkojen palveluksessa ja hän oli ollut Tikhonin läheinen ystävä. Hän oli jo aiemmin New Yorkissa metropoliittana työskennellessään laajentanut kirkkoa merkittävästi, tehnyt paljon lähetystyötä ja onnistunut nostamaan kirkon pahasta vallankumouksen

²⁸⁶ 8.11.1923 NYT "Clash for Control of Russian Church"

²⁸⁷ Hassel 1999, 54.

²⁸⁸ 3.1.1926 NYT "Russians Divide On Platon Case"

aiheuttamasta talouskriisistä. Platonilla oli kirjoittajan mukaan vakaa kannattajapohja ja tuki Amerikassa.²⁸⁹

Muutama viikko edellisen uutisoinnin jälkeen Kedrovskyn asianajaja Ralph M. Frink kirjoitti mielipidepalstalle korjaillen uutisoinnin useita virheitä. Frinkin mukaan Pyhän Synodin valinnassa olivat olleet mukana kaikki Venäjän ortodoksikirkkoon kuuluvat ryhmät. Kedrovskyn valinta oli siis hänen mukaansa koko ortodoksikirkon tekemä päätös, ei vain Elävän kirkon. Toinen kohta, johon Frin otti kantaa, koski Kedrovskyn myötä tapahtuvaa muutosta kirkossa. Kedrovsky itse oli Amerikan kansalainen, ja näin ollen hänen palveluksissaan ei rukoiltu neuvostohallinnon puolesta, vaan Amerikan presidentin puolesta. Venäjän ortodoksikirkko Amerikassa oli hänen mielestään täysin amerikkalainen kirkko, jonka jäsenmäärä oli todellisuudessa vain neljännesmiljoonan. Hän puolusti Kedrovskya myös toteamalla, ettei Eävän kirkon ryhmää toiminut Amerikassa, eikä Kedrovsky ollut sen edustaja.²⁹⁰

Kedrovsky voitti kiistan metropoliitan paikasta viimein maaliskuun 1926 lopussa. Kedrovskyn asianajajan tekemät huomautuksen *New York Timesin* uutisoinnin virheellisyydestä olivat kaikuneet kuuroille korville, sillä Kedrovskyn voitosta kertovassa uutisessa hänen katsottiin edelleen olevan välillisesti neuvostohallituksen nimeämä. Päätöksen jälkeen Kedrovsky oli julistanut lausunnossaan hallintokiistan vihdoinkin päättyneen ja Pyhän Synodin virallisesti nousseen kirkon ylimmäksi hallintoelimeksi. Kedrovsky uskoi asian olevan nyt selvä, ei ainoastaan Venäjällä, vaan ortodoksikirkossa maailmanlaajuisesti. Uutisoinnin lopussa lukijaa vielä muistutettiin Kedrovskyn edustaneen bolševikkien käskyläistä, Elävää kirkkoa, ja hänen hallintovaltaansa siirtyvän puolitoista miljoonaa ortodoksiuskovaista.²⁹¹ Kedrovskyn ja Platonin kiistaa käsitelleissä kirjoituksissa muistettiin aina kirjoittaa myös Elävän kirkon todellisesta luonteesta, ja se esitettiin poikkeuksetta samaan sävyyn kuin luvussa 4.2. on aiemmin käynyt ilmi.

²⁸⁹ Ibid.

²⁹⁰ 16.1.1926 NYT "Russian Church Dispute"

²⁹¹ 1.4.1926 NYT "Kedrovsky Wins Post As Russian Prelate"

Useaan otteeseen Kedrovskyn valinnan vahvistuttua uutisoitiin mellakoista ja kohtauksista New Yorkin ortodoksikirkossa. Esimerkiksi heti Kedrovskyn astuttua metropoliitan tehtäväänsä hänen jumalanpalvelustoimitusvälineensä olivat kadonneet, todennäköisesti varastettu.²⁹² Lisäksi pääsiäisjumalanpalveluksen päätteeksi yksittäinen mies oli hyökännyt sanallisesti Kedrovskyä vastaan ja joutunut lopulta poliisiasemalle.²⁹³ Kedrovsky ei näyttänyt saavuttavan kannatusta ortodoksien keskuudessa, ja suurin osa seurakunnista seurasi uskollisesti Platonia. *New York Timesille* syrjäyttämisen jälkeen antamassaan lausunnossa Platon kertoi aikomuksestaan palata metropoliitan tehtäväänsä pikimmiten. Viimeiset kuukaudet olivat hänen mukaansa korostaneet sitä, että kaikki seurakunnat pitivät kiinni oikeasta kanonisesta laista, eikä Kedrovskyllä ollut seuraajia. Platon julisti, ettei Jumala ollut armossaan hylännyt heitä, ja amerikkalaisten yleinen mielipide sekä kaikki Amerikan kirkot seisoivat heidän rinnallaan. Hänen mielestään uskonnonvapauden maassa ei voinut menestyä keinotekoinen ja bolševikkivaikutteinen liike.²⁹⁴

Puolustautuessaan itseensä kohdistuneisiin syytöksiin *New York Timesin* uutisoinnissa Kedrovsky väitti vastustajiensa olevan täysin väärässä. Hän ei ollut Evävän kirkon nimeämä, eikä hänen mielestään ollut olemassakaan neuvostohallituksen kirkkoa, sillä se oli täysin ateistinen ja kaikkia uskontoja vastustava. Elävä kirkko oli hänen mukaansa vain yksi ortodoksikirkon ryhmä, aivan kuten muissakin kristillisissä kirkoissa oli sisällään eri ryhmiä. Hän julisti olevansa koko Venäjän ortodoksikirkon piispa, jonka myös muun muassa ekumeeninen Konstantinopolin patriarkka tunnusti.²⁹⁵ Kedrovskyn puolustusyritykseen otti kantaa mielipidekirjoituksessaan nimimerkki S. Obolensky, jonka mukaan Kedrovskyn asemaa Pohjois-Amerikan metropoliittana ei ollut tunnustettu muissa idän kirkoissa. Kokous, joka valitsi Kedrovskyn tähän virkaan, ei hänen mukaansa ollut ortodoksikirkon lain

²⁹² 4.4.1926 NYT "Loss Of Vestments Deters Archbishop"

²⁹³ 5.4.1926 NYT "Russian Prelate Assailed In Church"

²⁹⁴ 25.9.1926 NYT "Platon, Back, Assails Kedrovsky's Rule"

²⁹⁵ 23.11.1926. NYT "Kedrovsky Answers Manning's Criticism"

mukainen. Kanonisen lain mukaan tällaiset kokoukset voitiin kutsua koolle ainoastaan Moskovan patriarkan kutsumana, tuohon aikaan neuvostohallituksen arestissa pitämän patriarkka Tihonin. Toisena argumenttina Obolensky esitti Kedrovskyn olleen naimisissa, kun hänet vihittiin piispaksi, mikä oli myös kanonisen lain vastaista.²⁹⁶

Marraskuussa 1926 Platonin ja hänen kannattajiensa tilanne helpottui kun avuksi nousi New Yorkin episkopaalisen kirkon seurakunta, joka oli päättänyt lahjoittaa puolet yhdestä kappelistaan Platonin ja hänen seurakuntalaistensa käyttöön hädän hetkellä.²⁹⁷ Asiasta uutisoineessa *New York Timesin* jutussa ortodoksikirkon edustajat listasivat venäläisemigranttien ongelmallista tilannetta, sillä Kedrovskyn vaihduttua metropoliitan paikalle hän ei ollut saavuttanut kannatusta emigranttien keskuudessa, ja nyt he olivat syrjäytettyjä ja täysin osattomia kirkostaan. Uskonnon näkökulmasta, mutta myös kansallisuuden näkökulmasta, venäläisemigranttiseurakunnille oli katastrofi joutua neuvostohallituksen valvontaan, ja näin ollen kommunistisen ja ateistisen propagandan kohteeksi.²⁹⁸ Elävän kirkon valtaan pääsy Amerikan ortodoksikirkossa nähtiin siis suoranaisesti kommunismin uhkana, näin ollen uhkana niin ortodoksisuudelle kuin venäläisyydellekin.

Viimein helmikuussa 1927 noin neljän tuhannen venäläisemigrantin ryhmä oli alkanut toteuttaa omaa kirkkohanketta New Yorkissa, jotta Platonille seurakuntineen saataisiin oma kirkko. Kirkosta oli Platonin mukaan tarkoitus tulla uskonnollinen keskus mutta myös vanhan Venäjän pyhättö. Uuden kirkon kuoronjohtajan A. Maltzeffin mukaan emigrantit näkivät ja tunsivat tässä kirkossa kaikkea sitä, mikä ennen muodosti suuren osan heidän olemassaolostaan. Paikka muistutti heitä vanhasta Venäjästä, ja heidän vapaaehtoisesti kirkolla tekemänsä työ oli Maltzeffin mukaan rakkauden työtä sitä kohtaan. Platon ennusti hankkeen alulle panneesta ryhmästä kehkeytyvän uskonnollisen liikkeen lisäksi myös poliittinen vastarintaliike, ja kirkko omistettiinkin niille ortodokseille, jotka

²⁹⁶ 26.12.1926 NYT "Expalining Kedrovsky's Position"

²⁹⁷ Hassel 1999, 54.

²⁹⁸ 21.11.1926 NYT "Trinity Turns Over Church To Russians"

olivat menehtyneet pyrkiessään tyrehdyttää nousevaa bolševismia.²⁹⁹ Vanhaan ortodoksikirkkoon kuuluvien emigranttien puheissa kirkko ja Pyhä Venäjä kytkeytyivät erottamattomasti toisiinsa, ja juuri kirkko symboloi heille kaikista voimakkaimmin entistä kotimaataan. Lehdessä juuri Platonin kirkko esitettiin aidon venäläisen ortodoksisuuden edustajaksi.

Kedrovskyn ja Platonin väliseen johtajuuskiistaan liittynyt uutisointi hiljentyi lähes olemattomaksi vuoden 1927 alun jälkeen, vaikka keväällä 1928 mainittiin mahdollisen Kedrovskyn vastaisen komitean perustamisesta, jonka tarkoituksena oli syöstä hänet vallasta viran laittomuuden perusteella.³⁰⁰ Vielä vuonna 1933 mielipidepalstalla Elävää kirkkoa edustanut pappi Nicholas J. Kedroff asettui argumentoimaan Tihonin leiriä vastaan. Hänen mukaansa Tihon oli ollut vallassa laittomasti, sillä hän oli eronnut patriarkan tehtävästään jo vuonna 1922 mutta vuonna 1924, ortodoksikirkon sääntöjen vastaisesti, julistautunut uudestaan patriarkaksi. Tihonin nimeämä seuraaja sekä tämän seuraaja eivät kirjoittajan mielestä voineet olla oikeutettuja kirkon johtajia eivätkä siis edustaneet vanhaa perinteistä Venäjän kirkkoa. Näin ollen heidän nimeämänsä Amerikan kirkon edustajatkaan eivät voineet olla oikeutettuja paikkaansa, kuten Platon ja hänen seuraajansa piispa Benjamin.³⁰¹

Amerikan ortodoksikirkko hajosi eri ryhmiin pysyvästi Kedrovskyn ja Platonin valtataistelun myötä. Suurin osa seurakunnista jäi uskolliseksi Platonille, mutta myös Kedrovskyn Moskovalle kuuliaiselle kirkolle jäi kannattajia. *New York Timesin* kirjoituksissa annettiin ymmärtää, ettei Kedrovsky ja hänen kirkkonsa saavuttanut seuraajia. Platonin kirkko esitettiin ainoana oikeana Venäjän ortodoksikirkon edustajana ja Kedrovskyn sidoksia Elävään kirkkoon ja bolševikkihallintoon haluttiin painottaa jokaisessa uutisoinnissa. Kedrovskyn johtajuuden myötä bolševikkien uskottiin saavuttavan valta Amerikan ortodoksikirkossa, ja kommunismi nähtiin suurena uhkana emigranteille. Kuitenkin molemmat kirkot jäivät Yhdysvalloissa eloon,

²⁹⁹ 6.2.1927 NYT "Russian Exiles Will Have New Church In New York"

³⁰⁰ 6.5.1928 NYT "Plan Suit To Oust Bishop"

³⁰¹ 14.6.1933 NYT "Russian Church Controversy"

joten kannattajia on riittänyt molemmille suuntauksille. Ortodoksikirkon sisällä oli myös ryhmiä, jotka halusivat jäädä kuuliaisiksi uudelle vallanpitäjälle ja näkivät ainoaksi oikeaksi vaihtoehdoksi pitää kiinni vanhasta kirkon ja valtion yhteistyöperinteestä. Myös useat emigrantit näkivät mahdollisesti ainoaksi vaihtoehdokseen pysyä neuvostohallinnon kanssa yhteistyötä tekevän Moskovan kirkon alaisuudessa. Kedrovskyn kirkko oli todennäköisesti saavuttanut juuri tällaisten ortodoksien suosion, mutta sen puolestapuhujat eivät juuri saaneet ääntänsä kuuluviin *New York Timesissa*.

7. Päätäntö

Bolševikkien valtaannousua Venäjällä seurasi vuosikymmeniä kestänyt kamppailu uuden kommunismin aatteen ja perinteisen ortodoksiuskonnon välillä, mikä herätti laajalti huomiota myös Neuvostoliiton ulkopuolella. Yhdysvaltojen vaikutusvaltaisin sanomalehti *The New York Times* seurasi intensiivisesti laajuudessaan ensimmäistä yritystä sekularisoida kokonainen valtio, yhteiskunta ja kansa. Venäläisten massakäännyttämisestä ateismiin teki erityisen hämmentävää Venäjän ja venäläisyyden yhdistäminen perinteisesti ja erottamattomasti ortodoksikirkkoon.

Tässä tutkimuksessa pyrittiin selvittämään millä tavalla *New York Timesin* uutisoinnin yhteydessä kirjoitettiin ortodoksikirkon tilanteesta varhaisessa Neuvostoliitossa sekä bolševismista ortodoksisuuden haastajana. Tarkastelun kohteeksi nousi toisaalta Venäjän valtion ja toisaalta venäjän kansan erityinen suhde ortodoksikirkkoon, ja kuinka *New York Timesissa* bolševismi nähtiin suhteessa Venäjään ja venäläisyyteen ortodoksikirkon paikan anastajana. Lisäksi tutkittiin, millä tavoin lehdessä arvioitiin bolševismia uskonnollisena aatteena ja oliko sen tarjoamista vaihtoehdoista todellista haastajaa ortodoksisuudelle venäläisten keskuudessa. Lehdessä mielipiteet jakautuivat voimakkaasti uskonnonvastaisten toimien tiukentuessa Neuvostoliitossa, ja erityisen mielenkiintoista oli selvittää, minkälaisia erilaisia

reaktioita vainoamistoimet herättivät ja miten reaktioita perusteltiin eri tahoilla. Tutkimuksessa on otettu selvää myös Amerikan venäläisen emigranttikirkon osalta, millä tavalla lehden kirjoitusten mukaan äiti-Venäjän kirkon kohtaamat haasteet heijastuivat valtameren taakse.

Tutkimuksen lähtökohtana oli tarkastella ortodoksisuutta ja bolševismia toisiinsa verrannollisina aatteina. Rinnakkainen tarkastelu osoittautui mielekkääksi kun myös bolševismi määriteltiin uskonnollisena aatteena. Tutkimustuloksia saavutettiin peilaamalla lehden kirjoituksia lähtökohtaisesti amerikkalaiseen aatteelliseen kontekstiinsa. Kirjoittajien ja lehteen lausuntoja antaneiden motiiveja selvitettiin ensisijaisesti taustoittamalla esille nousseita argumentteja sekä pyrkimällä tutustumaan kirjoittajiin henkilönä, erityisesti heidän aatemaailmaansa. Lehden kirjoituksissa esitettyjä argumentteja tutkittiin myös retorisenä kommunikointina argumentin esittäjän ja lehden laajan lukijakunnan välillä sekä tarkasteltiin niissä käytettyjä retorisia keinoja yleisön vakuuttamisen välineenä.

Jo tutkimukseen ryhdyttäessä voitiin olettaa amerikkalaisen yhteiskunnan, erityisesti New Yorkin moninaisuuden vaikuttaneen *New York Timesin* uutisoinnissa esille nousseiden näkökulmien diversiteettiin. Saatujen tutkimustulosten perusteella voidaankin sanoa useiden eri tahojen saaneen äänensä kuuluviin lehden sivuilla, vaikka esitetyt argumentit olisivatkin poikenneet lehden virallisesta linjauksesta ja kielteisestä suhtautumisesta Neuvostoliittoon. *New York Timesin* virallista linjaa tutkimuksessa edustivat entisen presbyteripapin päätoimittaja Rollo Ogdenin lukuisat kannanotot Neuvostoliiton uskontotilanteeseen. Neuvostoliitto-uutisoinnista pääosin vastanneen Moskovan kirjeenvaihtaja Durantyn raportointi nousi erityistarkastelun kohteeksi hänen myöhemmin neuvostomyönteiseksi väitetyn kirjoittelunsa takia. Durantyn näkemykset eivät aina välttämättä kohdanneet päätoimittajan kanssa, ja hänen uutisoinnissaan valaistiinkin usein lukijoille neuvostonäkökulmaa.

Amerikkalaiset kristilliset kirkot olivat yksi tärkeä aktiivisesti ajankohtaiseen keskusteluun Neuvostoliiton tilanteesta osallistunut taho. Eri

kirkkojen edustajien mielipiteet erosivat toisistaan paikoin radikaalistikin, eikä amerikkalaisten kirkkojen taholta näytetty löytävän yhteistä linjaa ortodoksikirkkoon suhtautumisessa – toisaalta siihen ei todennäköisesti pyrittykään, vaikka ekumenian tärkeyttä ortodoksien hädän hetkellä korostettiin osassa kirkoista. Oman keskustelunsa Neuvostoliiton uskontotilanteesta muodosti juutalaisyhteisö erityisen menneisyytensä takia tsaarin Venäjän vainottuna kansana, ja *New York Times* toikin juutalaisnäkökulmaa esille säännöllisesti. Lisäksi lehden uutisoinnissa otettiin huomioon myös avoimesti vasemmistolaisten tahojen näkemyksiä teeman kuin teeman osalta ilman, että toimituksesta olisi otettu kantaa esitettyihin mielipiteisiin.

Ensimmäisen tutkitun teeman, Venäjän ja ortodoksisuuden erityisen suhteen osalta tuotiin *New York Timesissa* voimakkaasti esille venäläisyyden ja ortodoksisuuden yhteenkuuluvuutta. Sekä amerikkalais- että venäläisperäiset slaavilaisuuden asiantuntijat ja Venäjän historiaan perehtyneet sekä ortodoksikirkon edustajat uskoivat ortodoksikirkon olleen erottamaton osa Venäjää, eivätkä Venäjä ja Venäjän kansa olleet bolševismien myötä entisellään. Bolševismien ei heidän taholtaan uskottu vakiintuvan valtion johtavaksi ideologiaksi tai venäläisten elämäntavaksi, sillä se oli venäläisille vieras ja venäläisyyden epäsovinnainen elementti. Ortodoksikirkon yhteydessä eläminen katsottiin venäläisten normaaliksi ja terveeksi tilaksi.

Kirkon ja valtion erottaminen nähtiin lehden uutisoinnissa myös hyvänä asiana, ensinnäkin hyvänä asiana juuri ortodoksikirkolle. Tällaisia argumentteja esittivät lähinnä amerikkalaiset kirkonmiehet, kuten uudempien amerikkalaisen kristillisyyden suuntauksien vanhakatolisen kirkon ja metodisti-episkopaalisen kirkon edustajat, joiden näkemykset muodostuivat selvästi oman amerikkalaisen kirkkokulttuuriin pohjautuen. Valtion ja kirkon erottaminen Neuvostoliitossa sekä bolševikkien valtaannousu kokonaisuudessaan nostettiin juutalaisten taholta positiiviseksi tapahtumaksi. Tsaarin Venäjällä ankarasti vainotut juutalaiset katsoivat ortodoksikirkon hegemonian murtumisen Venäjällä voitokseen, sillä bolševikkien uskottiin

viimein tuoneen uskonnonvapauden myös Venäjän vähemmistöuskonnoille. Juutalaisnäkökulmasta myös Venäjän kansan taikauskoisuutta ja hajanaisuutta pyrittiin korostamaan, ja kirkkoa pidettiin lähinnä rappeutuneena alistajana.

New York Timesiin kirjoittaneiden välittämä kuva bolševismista aatteena oli selkeä: Bolševismi oli Neuvostoliiton uusi uskonto, joka pyrittiin istuttamaan venäläisiin ortodoksiskunnan tilalle. Niin lehden toimittajat, kirkonmiehet kuin vasemmistolaisetkin antoivat bolševismiuskonnolle erilaisia määritelmiä, mutta määrittely tapahtui aina kristillisten käsitteiden avulla. Ortodoksisuuden perinteiden pohjalle rakennettu materialistinen neuvostojärjestelmää palvonut bolševikkuskonto sekä Lenin-kultti näyttäytyivät useimmille asiaan kantaa ottaneille hyvin teennäisinä ilmiöinä, eikä kommunismiuskontoa pidetty kristinuskon vakavasti otettavana haastajana. Useissa kirjoituksissa ihmeteltiin, kuinka uskonnonvastaiset bolševikit eivät nähneet oman ideologiansa uskonnollista luonnetta. Kommunismiuskonnon vetovoimaisuutta kuitenkin puolustivat esimerkiksi toimittajat bolševismiin myötämielisesti suhtautuneet Strong ja Duranty. Jälleen kirjoituksista esille noussut juutalaismielipide erosi muista: Neuvostoliiton uusi uskonto oli ortodoksikommunismia, jossa ortodoksisuus ja ateistisen vallanpitäjän ideologia olivat sekoittuneet. Juutalaisten pettymykseksi uskonnonvapaus ei ollutkaan toteutunut Venäjällä bolševikkien myötä.

Samalla tavalla, hyvin yksiselitteisesti esitettiin lehdessä Neuvostoliitossa noussut Elävän kirkon haara. Elävä kirkko – punainen kirkko, bolševikkikirkko – oli lehteen kirjoittaneille eittämättä neuvostohallinnon ohjailema ja omiin tarpeisiinsa valjastama kirkko. Neuvostohallinnon tavoitteena katsottiin olleen kirkon hajottaminen sisältäpäin, eikä Elävän kirkon ja bolševikkihallinnon yhteistyötä hyväksytty, saati löydetty sille oikeutusta. *New York Timesin* päätoimittaja korosti painavimpana syynä maallisen hallinnon ja kirkon oikeaoppista erottamista toisistaan, jotta kirkko voisi toimia elinvoimaisena. Elävän kirkon ei uskottu kaikessa teennäisyydessään ja ristiriitaisuudessaan tarjoavan todellista haastajaa patriarkan kirkolle.

Kaikista eniten kirjoittelua ja mielipiteiden hajontaa aiheuttivat *New York Timesin* uutisointiin Stalinin johdolla tiukennetut uskonnonvastaiset toimet vuoden 1930 aikana. Länsimaissa reagoitiin voimakkaasti neuvostohallinnon tiukentamiin vainoihin, ja paavin johdolla järjestetty rukouspäivä länsimaisissa kristillisissä kirkoissa sai aikaan vastahyökkäyksen neuvostolehdistöltä. Länsimaissa noussut vainojen vastustus katsottiin Neuvostoliitossa sitä vastaan liittoutumiseksi ja uuden maailmansodan lietsomiseksi. *New York Timesin* uutisoimasta neuvostolehdistössä esitetystä uhosta päätelleen kyseessä ei ollut mitätön konflikti länsimaiden ja neuvostohallinnon välillä. Ulkomailta tulleeseen painostukseen kuitenkin lopulta reagoitiin neuvostojohdossa, kun länsimaiden lehdistöön kantautui viesti uskontopolitiikan muutoksesta, josta keskusteltiin Neuvostoliitossa niin puoluetasolla kuin ateistisissa järjestöissäkin. Paavin vetoimuksen aiheuttama, maailmansotaakin enteillyt konflikti on jäänyt tutkimuksessa vähälle huomiolle.

Kristillisten kirkkojen taholta vainoihin suhtauduttiin sekä ortodoksikirkkoa puolustaen että sitä vastaan hyökäten. Ortodoksikirkon auttamisen puolesta puhuivat erityisesti roomalaiskatolisen ja anglikaanisen kirkon edustajat, mahdollisesti paavin vetoimuksen aktivoimina, joista fanaattisesti kommunismia vastustanut katolinen pappi Walsh pyrki tukemaan ortodoksikirkkoa ateismin leviämisen pelossa Amerikkaan. Ortodoksikirkon mädäntyneisyyttä tsaarin työkaluna pidettiin monien muiden kirkkojen sekä juutalaisten taholta merkittävimpänä selittäjänä ja puolustajana vainotoimille. Myös Duranty löysi selityksen vainoille monarkian ja kirkon ikivanhasta siteestä. Durantyn lausunnot olivat vielä 1920-luvun alussa hyvinkin kärkkäitä Neuvostoliittoa kohtaan, mutta hänen raportoinnissaan oli 1930-luvulle tultaessa luettavissa entistä enemmän neuvostomyönteisyyttä.

Useat tutkimuksessa esille nousseet teemat heijastuivat myös Amerikan venäläiseen ortodoksikirkkoon. Emigranttikirkko painiskeli toisaalta myös omien ongelmiansa kanssa, esimerkiksi kun kirkko pyrittiin amerikkalaistamaan. Venäläisemigranttien suhtautuminen

amerikkalaistamisohjelmaan esitettiin lehdessä pelkästään myötämieliseksi, ja sitä vastustaneet leimattiin kommunisteiksi ja antiamerikkalaisiksi. Ohjelmaan kohdistunutta vastustusta kerrottiin kuitenkin ilmenneen venäläisemigranttien lehdistössä, jossa emigrantit todennäköisesti saivatkin äänensä paremmin kuuluviin. *New York Timesin* linja oli selvä myös uutisoitaessa Elävän kirkon tunkeutumisesta emigranttikirkkoon. Amerikan ortodoksikirkon johtoon määrätyn Kedrovskyn uskottiin hänen puolusteluistaan huolimatta edustavan Elävää kirkkoa ja sitä kautta bolševikkeja, eikä hänen kirkkonsa eloonjäämiseen uskottu hetkeäkään – aivan kuten ei Elävän kirkonkaan menestymiseen Neuvostoliitossa.

Lähes kaikkien tutkimusteemojen osalta argumentteja pyrittiin esittämään *New York Timesissa* kristillisen retoriikan kautta – muidenkin kuin kristillisten kirkkojen edustajien taholta. Usein käytetyiksi retoriseksi keinoiksi nousivat Raamattuun ja kristinuskon historiaan liittyvät analogiat ja käsitteet. Kristillisen retoriikan käytön suosio kertoo ennen kaikkea kirjoittajien ja lausuntoja antaneiden tulkinnasta kuulijakuntansa suhteen; miten argumentit on uskottu parhaiten tulevan ymmärretyksi ja hyväksytyksi yleisönsä keskuudessa.

New York Timesin uutisointi ortodoksisuuden ja bolševismin kamppailusta Venäjällä osoittautui odotetulla tavalla hyvin monipuoliseksi. Kirjoitukset heijastelivat niin Yhdysvaltojen virallista linjausta Neuvostoliiton suhteen kuin amerikkalaisten asenteita sekä kommunismia että ortodoksikirkkoa kohtaan. Lehden uutisoinnissa tuotiin yhtäläillä esille vasemmistolaisten bolševikkeja puolustaneet ja ihailleet näkemykset sekä ortodoksikirkkoa syylistäneiden tahojen mielipiteet. Erityisen näkyvästi uutisoinnista nousivat esille perinteisen amerikkalaisen kirkkokulttuurin edustajien linja ortodoksikirkon suhteen sekä Venäjällä vuosisatoja vainotun juutalaisyhteisön katkeruus ja jopa vihamielisyys ortodoksikirkkoa kohtaan. Lehden linjaus oli virallisesti kommunismin vastainen ja bolševikit nähtiin Venäjän kansan alistajina, mutta *New York Times* tarjosi teemasta kuin teemasta useita näkökulmia lukijoilleen.

Lähdeluettelo

Alkuperäislähteet

The New York Times

ProQuest Historical Newspapers, *The New York Times* (1851 - 2005)

<http://proquest.umi.com/login?COPT=REJTPTFhY2QmSU5UPTAmVkVSPTI=&clientId=23378>

Tutkimuskirjallisuus

Aston, Nigel (2000), *Religion and Revolution in France 1780-1804*. London: Macmillan Press.

Berger, Meyer (1951), *The Story of the New York Times 1851-1951*. New York: Simon and Schuster.

Billington, James H. (2004), *Russia in Search of Itself*. Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center Press.

Boiter, Albert (1987), "Law and religion in the Soviet Union". *The American Journal*, vol. 35, no. 1, 97-129. (JSTOR, JY)

Diamond, Edwin (1994), *Behind the Times: Inside the New New York Times*. New York: Villard Books.

Dukes, Paul (2000), *The Superpowers: a Short History*. London: Routledge. (Ebrary)

Ellis, Jane (1998), "Religion and Orthodoxy". Teoksessa: Kelly, Catriona; Shepherd, David, *Russian Cultural Studies. An Introduction*. New York: Oxford University Press.

Engelstein, Laura (2003), "Old and New, High and Low - Straw Horsemen of Russian Orthodoxy". Teoksessa: Greene, Robert H.; Kivelson, Valerie A., *Orthodox Russia. Belief and Practice under the Tsars*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.

- Erickson, John H. (2008)**, *Orthodox Christians in America*. New York: Oxford University Press.
- Fallers Sullivan, Winnifred (2004)**, "The State". Teoksessa: Goff, Philip; Harvey, Paul, *Themes in Religion and American Culture*. North Carolina: The University of North Carolina Press.
- Figs, Orlando (2002)**, *Natasha's Dance: A Cultural History of Russia*. London: Allen Lane.
- Foglesong, David S. (2007)**, *The American Mission and the "Evil Empire": The Crusade for a "Free Russia" since 1881*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Franklin, Simon (2004)**, "Identity and Religion". Teoksessa: Franklin, Simon; Widdis, Emma, *National Identity in Russian Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Froese, Paul (2008)**, *The Plot to Kill God: Findings from the Soviet Experiment in Secularization*. California: University of California Press.
- Gabel, Paul (2005)**, *And God Created Lenin: Marxism vs. Religion in Russia, 1917-1929*. New York: Prometheus Books.
- German, James (2004)**, "Economy". Teoksessa: Goff, Philip; Harvey, Paul, *Themes in Religion and American Culture*. North Carolina: The University of North Carolina Press.
- Greene, Robert H.; Kivelson, Valerie A. (2003)**, "Orthodox Russia". Teoksessa: Greene, Robert H.; Kivelson, Valerie A., *Orthodox Russia. Belief and Practice under the Tsars*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Gvosdev, Nikolas K. (2001)**, *An Examination of Church-State Relations in the Byzantine and Russian Empires with an Emphasis in Ideology and Models of Interaction*. New York: The Edwin Mellen Press.
- Hakkarainen, Jarmo (1996)**, *Venäjäin kirkon tiet*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Harrison, Brian; Matthew, H. C. G (2004)**, *Oxford Dictionary of National Biography: From the Earliest Times to the Year 2000*. Oxford: Oxford University Press.
- Hassel, James E. (1999)**, *Russian Refugees in France and the United States between the World Wars*. Philadelphia.

- Hassinen, Leino (1967)**, *Kristinusko ja kommunismi*. Pieksämäki: Sisälähetyksen Raamattutalon kirjapaino.
- Hosking, Geoffrey (1998)**, *Russia. People and Empire, 1552-1917*. London: Fontana Press.
- Husband, William B. (2000)**, *"Godless Communists": Atheism and Society in Soviet Russia 1917-1932*. Illinois: Northern Illinois University Press.
- King, Greg (2006)**, *The Court of the Last Tsar*. New Jersey: Hoboken.
- Kuparinen, Eero (2008)**, *Antisemitismin musta kirja: Juutalaisvainojen pitkä historia*. Jyväskylä: Atena.
- Laitila, Teuvo (1999)**, "Neuvostoliitto, kansalliset vähemmistöt ja uskonto". Teoksessa: Laitila, Teuvo; Saarinen, Tuija, *Uskonto ja identiteetti. Suomalais-ugrialaisten kokemuksia ja vaiheita Venäjällä ja Neuvostoliitossa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laitila, Teuvo (1990a)**, "Uskontokritiikki ja uskonnonvastainen propaganda". Teoksessa: Lahtinen, Aarno; Laitila, Teuvo; Suttner, Ernst Chr., *Usko, toivo ja vallankumous – Kristinusko ja kirkot Neuvostoliitossa*. Helsinki: Otava.
- Laitila, Teuvo (1990b)**, "Venäjän ortodoksinen kirkko". Teoksessa: Lahtinen, Aarno; Laitila, Teuvo; Suttner, Ernst Chr., *Usko, toivo ja vallankumous – Kristinusko ja kirkot Neuvostoliitossa*. Helsinki: Otava.
- Luukkanen, Arto (1994)**, *The Party of Unbelief – The Religious Policy of The Bolshevik Party 1917-1929*. Helsinki: SKS, Tiedekirja.
- MacFadden, David W. (1993)**, *Alternative Paths: Soviets and Americans, 1917-1920*. New York: Oxford University Press. (Ebrary)
- Manning, Clarence A. (1935)**, "Slavonic Studies in the United States". *The Modern Language Journal*, vol. 19, no. 6, 425-432. (JSTOR, JY)
- Mikkola, Kati (2004)**, "Uskonto, isänmaa ja isänmaanusko." Teoksessa: Fingerroos, Outi; Opas, Minna; Taira, Teemu, *Uskonnon paikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Raeff, Marc (1990)**, *Russia Abroad: A Cultural History of the Russian Emigration, 1919-1939*. New York: Oxford University Press.

Sakaranaho, Tuula (2001), "Uskontotieteen kohtaustapa. Retorisen tutkimuksen tavat ja mahdollisuudet". Teoksessa: Sakaranaho, Tuula, *Retorinen tutkimus uskontotieteessä*. Helsinki: Helsingin yliopisto, uskontotieteen laitos.

Skinner, Quentin (1988a), "Meaning and understanding". Teoksessa: Tully, James, *Meaning and Context: Quentin Skinner and his Critics*. Cambridge: Polity Press.

Skinner, Quentin (1988b), "Motives, intentions and interpretation". Teoksessa: Tully, James, *Meaning and Context: Quentin Skinner and his Critics*. Cambridge: Polity Press.

Smart, Ninian (1998), *Uskontojen maailma*. Keuruu: Otava.

Smith, Anthony D. (2003), *Chosen Peoples*. New York: Oxford University Press.

Torvinen, Taimi (1982), *Ulkomaisen sanomalehdistön historia*. Viestintätutkimuksen seuran julkaisusarja n:o 6. Espoo: Weilin + Göös.

Tumarkin, Nina (1985), "The Myth of Lenin during the Civil War Years." Teoksessa: Gleason, Abbot; Kenez, Peter; Stites, Richard, *Bolshevik Culture*. Bloomington, Ind.: Indiana University Press.

Ware, Timothy (1993), *The Orthodox Church*. London: Penguin.

Weaver-Zercher, David L. (2004), "Theologies". Teoksessa: Goff, Philip; Harvey, Paul, *Themes in Religion and American Culture*. North Carolina: The University of North Carolina Press.

Who Was Who in America: A Component Volume of Who's Who in American History, Vol. I 1897-1942. Chicago, Illinois 1966.

Internetlähteet

Encyclopedia Britannica

(a)<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/354009/Anne-Elizabeth-OHare-McCormick>

(b)<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/254686/Isabel-Florence-Hapgood>

National Review Online

<http://www.nationalreview.com/articles/206834/prize-specime/andrew-stuttaford>

Orthodox Research Institute

http://www.orthodoxresearchinstitute.org/articles/ecumenical/issa_bishop_raphael_part3.htm

The New York Times

(a)<http://www.nytimes.com/1990/06/24/opinion/the-editorial-notebook-trenchcoats-then-and-now.html>

(b)<http://query.nytimes.com/mem/archive-free/pdf?res=9900E3D61439EF32A25752C2A9659C946496D6CF>

(c)http://query.nytimes.com/search/sitesearch?query=nathan+haskel+dole&more=date_all&n=10&prev=30&frow=30&page=4

The Old Catholic Church of America

<http://www.oldcatholic.org/history.htm>

Wikipedia - The Free Encyclopedia

(a)http://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_I._France

(b)http://en.wikipedia.org/wiki/Boris_Brasol

(c)http://en.wikipedia.org/wiki/Maurice_G._Hindus

(d)http://en.wikipedia.org/wiki/John_Haynes_Holmes

(e)http://en.wikipedia.org/wiki/Anna_Louise_Strong

(f)http://en.wikipedia.org/wiki/Edmund_A._Walsh

(g)http://en.wikipedia.org/wiki/Stephen_Samuel_Wise

(h)http://en.wikipedia.org/wiki/Max_Eastman

(i)http://en.wikipedia.org/wiki/James_Cannon,_Jr.